

**KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
İNFORMASIYA**

**ELMİ-NƏZƏRİ VƏ
PRAKTİK JURNAL**

№2

2010

**“KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA”
ELMİ-NƏZƏRİ VƏ PRAKTİK JURNAL**

**Təsisçi və
Baş redaktor:** **Abuzər XƏLƏFOV**
*Əməkdar elm xadimi, BMT yanında
Beynəlxalq İnformasiyalaşdırılma
Akademiyasının akademiki,
tarix elmləri doktoru, professor*

Baş redaktor müavini: **Knyaz ASLAN**
*Fəlsəfə doktoru
(Pedaqoji elmlər üzrə), dosent*

Məsul katib: **Pərviz KAZİMİ**

Redaksiya heyəti: **Bayram Allahverdiyev, tarix elmləri doktoru, professor**
Xəlil İsmayılov, tarix elmləri doktoru, professor
Aybəniz Əliyeva-Kəngərli, filologiya elmləri doktoru
Kərim Tahirov, fəlsəfə doktoru (Tarix elmləri üzrə)
Mayıl Əhmədov, Prezident Kitabxanasının direktoru
Lətifə Məmmədova, fəlsəfə doktoru (Tarix elmləri üzrə)
Sahib Rzayev, fəlsəfə doktoru (Filologiya elmləri üzrə), dosent
Əli Rüstəmov, fəlsəfə doktoru (Pedaqoji elmlər üzrə), dosent
Elçin Əhmədov, fəlsəfə doktoru (Pedaqoji elmlər üzrə), dosent
Nadir İsmayılov, fəlsəfə doktoru (Pedaqoji elmlər üzrə), dosent

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 3135, 16.03.2010.

Redaksiyanın ünvanı: Bakı şəhəri, Az1148., Z.Xəlilov küçəsi, 23
Bakı Dövlət Universiteti, 2 saylı tədris korpusu, mərtəbə 4, otaq № 410

Əlaqə telefonu: 439-03-66., (050) 365-48-41
№ 2 May-Avqust, 2010

© “Kitabxanaşünaslıq və informasiya”, 2010, №2.

**LIBRARY SCIENCE
AND
INFORMATION**

**SCIENTIFICO-THEORETICAL
AND PRACTICAL JOURNAL**

№2

2010

**“LIBRARY STUDY AND INFORMATION”
SCIENTIFIC-THEORETICAL AND PRACTICAL JOURNAL**

**Founder and
Editor-in-chief:** **Abuzar KHALAFOV**
*Honoured Science worker,
Academician of International
Information Academy by UNO,
Doctor of Historical sciences,
professor*

Assistant editor-in-chief: **Knyaz ASLAN**
*Doctor of Philosophy
(of Pedagogical sciences),
associate professor*

Executive Secretary: **Parviz KAZIMI**

Editorial board: **Bayram Allahverdiyev, Doctor of Historical sciences, professor**
Khalil Ismayilov, Doctor of Historical sciences, professor
Aybaniz Aliyeva-Kangarli, Doctor of Philological science
Karim Tahirov, Doctor of Philosophy (on Historical science)
Mayıl Ahmadov, Chief of the Presidential Library
Latifa Mammadova, Doctor of Philosophy (on Historical science)
Sahib Rzayev, Doctor of Philosophy (on Philological science)
Ali Rustamov, Doctor of Philosophy (on Pedagogical science)
Elchin Ahmadov, Doctor of Philosophy (on Pedagogical science)
Nadir Ismayilov, Doctor of Philosophy (on Pedagogical science)

Journal have been registered in the Justice Ministry of the Azerbaijan Republic.
Certificate 3135, 16.03.2010.

Address of the editorial office: Baku city, Az1148., Z.Xalilov street, 23
Baku State University, the 2th teaching building, the 4th floor, the 410th room

Connection telephone: 439-03-66; (050) 365-48-41
№ 2, May-August, 2010

© “Library study and Information”, 2010, №2.

**БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ
И
ИНФОРМАЦИЯ**

**НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ
И ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

№2

2010

**“БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ И ИНФОРМАЦИЯ”
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

**Учредитель и
главный редактор:**

Абузар ХАЛАФОВ
*Заслуженный деятель науки,
Академик Международной
Информационной Академии при
ООН, доктор исторических наук,
профессор*

Зам. главного редактора:

Князь АСЛАН
*Доктор философии
(по педагогическим наукам),
доцент*

Ответственный секретарь:

Парвиз КАЗЫМИ

**Редакционная
коллегия:**

Байрам Аллахвердиев, доктор исторических наук, профессор
Халил Исмаилов, доктор исторических наук, профессор
Керим Тахиров, доктор философии (по историческим наукам)
Айбениз Алиева-Кенгерли, доктор филологических наук
Маил Ахмедов, Директор Президентской Библиотеки
Лятифа Мамедова, доктор философии (по историческим наукам)
Сахиб Рзаев, доктор философии (по филологическим наукам)
Али Рустамов, доктор философии (по педагогическим наукам)
Эльчин Ахмедов, доктор философии (по педагогическим наукам)
Надир Исмаилов, доктор философии (по педагогическим наукам)

Журнал зарегистрирован в Министерстве Юстиции Азербайджанской Республики.
Свидетельство № 3135, 16.03.2010.

Адрес редакции: г. Баку, Az1148., улица З.Халилова, 23
Бакинский Государственный Университет, учебный корпус №2, 4-ый этаж, комната № 410

Телефоны связи: 439-03-66; (050) 365-48-41
№2 Май-Август, 2010

© “Библиотековедение и информация”, 2010, №2.

**KİTABXANAÇILIQ FİKİRLƏRİNİN MEYDANA GƏLMƏSİ,
TƏŞƏKKÜLÜ VƏ İNKİŞAFI****A.A. XƏLƏFOV***Bakı Dövlət Universiteti*

Kitabxana və kitabxana işi haqqında kompleks elm olan kitabxanaşünaslığın bir elm kimi formalaşması olduqca böyük tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Kitabxanaşünaslıq elminin ilk rüşeymləri hələ b.e.ə III əsrdə qədim dünyanın ilk sivilizasiyalı dövləti olan Şumerlərdə kitabxanaların yaradılması dövrünə təsadüf edir. Məhz ilk Şumer kitabxanalarında kitabxanaşünaslığın elmi əsası kimi qəbul edilən kitabxana təcrübəsinə əsaslanan kitabxanaçılıq fikirləri meydana gəlmişdir.

Kitabxanaşünaslıq fikri dedikdə kitabxana və kitabxana işi haqqında ən ilkin, ən elementar, ən bəsit, hələ elmi fikir səviyyəsinə yüksəlməyən, sistemləşdirilməyən, kitabxana işinin təcrübə cəhətdən öyrənilməsinə cəhd göstərən ideyalar və baxışlar başa düşülür. İlk kitabxanaçılıq fikirləri kitabxana və kitabxana işi haqqında elmi fikir olmasa da, kitabxanaşünaslığın başlanğıc mərhələsi kimi onun tədrici inkişafına, elmi və tədris fənni kimi formalaşmasına əlverişli şərait yaratmışdır. Məhz buna görədir ki, kitabxanaşünaslığın tədqiq edilib öyrənilməsində tarixilik prinsipi həmişə aparıcı əhəmiyyət kəsb etmişdir. İlk kitabxanaçılıq fikirlərinin meydana gəlməsinin təqribən 5 min ildən artıq tarixi vardır. B.e.ə III əsrdə Şumerlərdə kitabxanaların yaranmasından başlayan bu keşməkeşli, çətin yol XVIII əsrə qədər davam etmiş, XIX əsrdən başlayaraq tədricən sistemləşdirilmiş elmi fikirlərə, kitabxanaşünaslıq elminin yaranmasına, təşəkkülünə və inkişafına gətirib çıxarmışdır.

Cəmiyyətə kitabxanaçılıq proseslərinin tarixini və inkişaf qanunauyğunluqlarını, xassələrini, xarakterini, strukturunu, çap əsərlərindən ictimai istifadənin təşkili problemlərini tədqiq edib öyrənən kitabxanaşünaslıq humanitar elm kimi bəşər mədəniyyətinin inkişafında olduqca böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Məlumdur ki, elm ictimai şüurun forması kimi təcrübəni əks etdirir. Bununla belə elmin öz inkişaf qanunları və öz məntiqi vardır. O öz inkişafı prosesində bəzən təcrübədən geri qalır, bəzən də təcrübəni irəliləyir, mücərrədləşir. Kitabxanaşünaslığın humanitar elm kimi formalaşması və inkişafı, cəmiyyətdə sosial rolunun artması onun qaynaqlandığı kitabxanaçılıq fikirlərinin xüsusi obyekt kimi dərinlən öyrənilməsinə tələb edir. Kitabxanaşünaslıq fikirlərinin yaranması, onun tədrici inkişafı kitabxanaşünaslığın təkamül prosesidir. Yəni kitabxanaçılıq fikri kitabxanaların iş təcrübəsi bazasında yaranır,

inkişaf edib təkimlləşir, bu proses dərinləşdikcə təcrübəyə müsbət təsir göstərir, onun yeni keyfiyyətə keçməsinə şərait yaradır. Təəssüf ki, dünya kitabxanaşünaslığında kitabxanaşünaslığın təməl daşı olan kitabxanaşünaslıq fikirlərinin öyrənilməsinə olduqca az diqqət yetirilmişdir.

Son dövrlərdə kitabxanaşünaslıq elminin tədqiqatçıları kitabxanaşünaslığın inkişaf tarixini iki mərhələyə ayırırlar. Tarixə qədərki kitabxanaşünaslıq adlanan birinci mərhələ ilk kitabxanaşünaslıq fikrinin meydana gəlməsindən, yəni b.e.ə II min illiyin axırlarından XVIII əsrə qədər olan dövrü əhatə edir. İkinci mərhələ isə kitabxanaşünaslığın elm və tədris fənni kimi təşəkkülü və inkişafı mərhələsidir. Bu mərhələ XIX əsrdən zəmanəmizə qədər olan dövrü əhatə edir.

Dünya kitabxanaşünaslıq tədqiqatlarında kitabxanaşünaslığın ilk mərhələsinin öyrənilməsində olduqca az iş görülməsinə, bu mərhələnin ayrıca tədqiqat obyektı olmamasına baxmayaraq son dövrlərdə kitabxana və mədəniyyət tarixçilərinin əsərlərində ilk kitabxanaçılıq fikirlərinə dair qiymətli faktlar və məlumatlar aşkara çıxarılmışdır. Ciddi elmi araşdırmaların nəticəsində əldə edilmiş bu qiymətli məlumatlar kitabxanaçılıq fikrinin meydana gəlməsi, təşəkkülü və inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Belə qiymətli faktların və məlumatların elmi təhlili kitabxanaçılıq fikirlərinin bilavasitə kitabxanaların iş təcrübəsindən qaynaqlandığı və tədrisən kitabxanaçılıq ideyalarına çevrildiyi həqiqətini təsdiqləmişdir. Beləliklə, ilk kitabxanaçılıq fikirləri kitabxanaların yaranması, kitab fondlarının formalaşması, qorunub saxlanması, ən nəhayət isə kitabxana-oxucu münasibətlərinin təşəkkülü, xidmət prosesinin meydana gəlməsi ilə əlaqədar olmuşdur.

Dünyada ilk kitabxanaların vətəni qədim Şərqlə olmuşdur. Erkən qədim dünya mədəniyyətinə dair son tədqiqatlar təsdiq etmişdir ki, ilk kitabxanalar b.e.ə. III minillikdə dünya sivilizasiyasının beşiyi olan Şumerdə meydana gəlmişdir (6).

Dünya Şumerşünasları belə hesab edirlər ki, yer üzündə tarix elminə malik olan ən qədim xalq Şumerlərdir. Şumerlər ilk bəşər mədəniyyətinin yaradıcılarıdır. Məşhur Amerikan Şumerşünası S.Kramer “Tarix Şumerdən başlanır” kitabında yazır: “İlk məktəblər, ilk iki palatalı parlament, ilk tarixçi, ilk qanunlar, ilk kitabxanalar, ilk kitabxana kataloqları, ilk bibliografiya Şumerlərdən başlanır” (5).

Şumerlər bəşəriyyət tarixində birinci informasiya inqilabı hesab edilən yazının da müəllifi olmuşlar. B.e.ə IV minilliyin ortalarında Şumerdə mixi yazı meydana gəldi. Yazının meydana gəlməsi Şumer mədəniyyəti tarixində yeni mərhələnin, şifahi informasiyanın maddiləşməsi mərhələsinin başlanğıcı kimi kitabın yaranmasına səbəb oldu. Şumerlər yazı materialı kimi gil lövhəciklərdən istifadə edirdilər. Beləliklə, Şumerdə yazının meydana gəlməsi kitabın yaranmasına və onun yayılmasına şərait yaratdı. Mixi yazının kəşfi Şumerin

bəşər mədəniyyətinə ən önəmli töhfəsi oldu. Yazının yaranması, kitabçılığın inkişafına böyük təsir etdi. Kitabı hazırlamaq işinə daha çox insan: yazı materialları (gil lövhələr) hazırlayanlar, yazı mətnlərini gil lövhələr üzərinə köçürən mirzələr, onun möhkəmliyini təmin etməyə xidmət edən emalatxana işçiləri, nəhayət, hazır kitabələri toplayıb saxlayan, onun qorunmasını təmin edən kitabxanaçılar cəlb edilmişdi. Kitab yazıb oxuya bilən adamların sayı çoxalmışdı. Cəmiyyətdə baş verən bu mühüm proses məktəblərin yaranmasına səbəb oldu.

Dünyada ilk məktəblərin yaranması haqqında məlumat verən Şumerşünas alim S.Kramer yazır: “Şumer məktəbi yazının kəşfi və təkmilləşdirilməsi nəticəsində yaranmışdır. Yazının yayılması, kütləviləşməsi yeni sənətkarların mirzələrin meydana gəlməsinə səbəb oldu. İlk dövrdə mirzələr ancaq kitab yazır, oxumaqla məşğul olurdularsa, zaman keçdikcə onlar yazı yazıb oxumağı öyrətməyə də başladılar. Beləliklə, ilk məktəblər meydana gəldi. İlk məktəblər (edubbalar) mirzələrin evlərində, sonra isə məbəd və saraylarda yaranmışdı. Məktəb (edubba) kitabələr evi adlanırdı. Şumer məktəbləri ilk zamanlar məbədlərin yanında fəaliyyət göstərmiş, tədricən müstəqilləşmişlər. Şumerdə kitabələr evi adlanan məbədlər isə zaman keçdikcə təkamülə məruz qalaraq mədəni-maarif mərkəzlərinə çevirilmişdir. Belə mərkəzlər bilik evi adlanırdı. Bilik evlərinin yanında kitabələri (lövhəcikləri) saxlayan kitabxanalar fəaliyyət göstərirdi (5).

İlk kitabxanalar Şumerdə yarandığı kimi ilk kitabxanaçılıq fikirləri də Şumerlərə məxsusdur. Şumerlərdə məktəblər şəbəkəsinin genişlənməsi, təhsilin cəmiyyətin əsas tələbatına çevrilməsi kitaba böyük tələbat əmələ gətirmişdi. Həmçinin cəmiyyətdə yazıb-oxumağı bacaran, kitabın üzünü köçürüb çoxaldan mirzələrin formalaşması kitabçılığa geniş tələbat yaratmışdı. Yeni-yeni yaranan məktəb kitabxanaları və məbəd kitabxanaları da kitabların çoxaldılmasında yaxından iştirak edirdilər. Beləliklə, Şumer kitabxanalarında yüzlərlə kitabələr (lövhəciklər) toplanmışdı. Bu böyük kitab toplularının saxlanması, idarə olunması yeni metodların, üsulların yaradılmasını, bu işi bacaran adamların formalaşmasını tələb edirdi. Məhz belə bir şəraitdə kitabxana yaradılması, onun fondunun təsnifləşdirilməsi, düzülüb saxlanması, oxucuların istifadəsinə verilməsi, oxucu tələbatının ödənilməsi kimi zərurətlər yaranmışdı. Bu zərurət isə ilk kitabxanaçılıq fikirlərinin meydana gəlməsinə səbəb oldu.

Dünya kitabxanaları tarixində ilk dəfə kitabxana fondlarını əks etdirən kitabxana kataloqları meydana çıxdı. İlk kitabxana kataloqu Şumerlərdə meydana gəlmişdi. Şumerlərdə məbəd və məktəb kitabxanalarının çoxalması, yazı və müəllim işi ilə məşğul olan insanların sayının artması, kitabxanalarda kitab fondunun yaradılması, fondda kitabların düzülüb saxlanması, lazım gəldikdə yüzlərlə kitabələr (lövhəciklər) içərisindən mirzələrə və müəllimlərə kitabın tapılıb verilməsi kitabxanaların əsas vəzifəsi kimi qarşıya çıxdı. Bu və ya bu-

na bənzər vəzifələrin öhdəsindən gəlmək kitabxanaların müəyyən üsullar və yollar axtarmasına gətirib çıxardı. İlk dəfə Şumer kitabxanalarında saxlanılan kitabların siyahısı (kitabxana kataloqları) meydana gəldi. Şumer kitabxanalarında ilk kitabxana kataloqlarının yaranması haqqında məlumata görkəmli Şumerşünas alim S.Kramerin “Tarix Şumerlərdən başlanır” əsərində rast gəlirik. O yazır: “Pensilvani Universitetinin muzeyində 29-15-166 nömrəli lövhəcik saxlanılır. Bu, qədim Şumer kitablarının siyahısıdır. O, həcmcə elə böyük deyil. Lövhəciyin 6,5 sm uzunluğunu, 3,5 sm eni var. Bununla belə mirzə lövhəciyin hər üzünü iki sütuna bölmüş və çox xırda xətlə bu dar sahədə 62 ədəbi əsərin adını yazmışdır. Birinci 40 adı hər birində on ad olmaqla 4 qrupa bölmüş və onları biri-birindən defslə ayırmışdır. Qalan 22 ad iki qrupa bölünmüşdür. Birində cəmi 9, ikincidə isə 13 ad var. Həmin kataloqdan 24 ad tam, yaxud hissə-hissə gəlib çatan əsərlərin adlarıdır” (5).

Daha sonra müəllif yazır ki, ilk tanışlıqda bu lövhəciklərin kataloq olduğunu anlamaq olduqca çətin idi. Belə ki, lövhəcik mətin kimi oxunurdu. Diqqətlə araşdırma zamanı məlum oldu ki, lövhəcikdəki yazılar mətin deyil, ayrı-ayrı kitabların adlarıdır. Bu işdə mənə Şumerlərə aid əldə edilən bir çox kitabların adlarını bilməyim kömək etdi.

Həmçinin S.Kramer Fransanın Lüvr muzeyində saxlanılan Şumerdə tapılmış lövhəciklərlə də tanış olduqdan sonra hər iki muzeydə saxlanılan lövhəciklərin kitabxana kataloqu olduğunu bir daha təsdiq etmişdir. Bu lövhəciklərdə 32 əsərin adı olduğu aşkarlanmışdır. Bu kataloqun nə məqsədlə tərtib edilməsini söyləmək çətin olsa da, belə bir fərziyyə irəli sürmək olar ki, bu kataloq ya kitabı fondada saxlayarkən, yaxud da fondada düzərkən tərtib edilmişdir. Həmçinin bəsit halda tərtib edilmiş bu kataloqda kitabların sistemləşdirilməsi və qruplara ayrılması da diqqəti cəlb edir. Beləliklə, ilk kitabxana kataloqu tərtib edilərkən istifadə edilən qaydaları ilk kitabxanaçılıq fikirlərinin rüşeymləri kimi qiymətləndirmək yerinə düşərdi. Əsas Şumerlər tərəfindən qoyulan kitabxanaçılıq fikirləri sonrakı əsrlərdə qədim dünyanın böyük kitabxanalarında daha da inkişaf etmiş, yeni-yeni müddəalarla zənginləşmişdir.

Şumerşünasların tədqiqatlarında məktəb kitabxanalarının fondunun tərkibi və komplektləşmə mənbələri haqqında az da olsa məlumatlara rast gəlmək olur. Məktəb “lövhəciklər” evində (kitabxanalarda) saxlanılan lövhəciklərin böyük əksəriyyəti məktəb proqramlarına müvafiq kitablar olmuşdur. Həmçinin bir qayda olaraq məktəb kitabxanalarında elmin müxtəlif sahələrinə və bədii ədəbiyyata aid kitablar da saxlanırdı.

Qədim Şumerlərdə məktəb kitabxanaları ilə yanaşı məbəd kitabxanalarında da kitablarla yanaşı olaraq müxtəlif məzmunlu sənədlər də saxlanılırdı. Şumer ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı çoxlu gil lövhəciklər, kitablar, qədim xəritələr, ədəbiyyat mətinləri, riyaziyyata, botanikaya, kənd təsərrüfatına və digər elm sahələrinə aid kitabələr tapılmışdı. Ən çox gil löv-

həciklərə Loqaş şəhərində rast gəlinmişdir. Gil lövhəciklərin sayı 20 mindən artıq idi. Ən maraqlı tapıntı ölkənin dini mərkəzi hesab edilən Nippure şəhərindəki qədim kitabxananın qalıqları idi. Kitabxananın binası 62 otaqdan ibarət olmuşdur. Burada aşkar edilən gil lövhəciklərin yazılma tarixinin göstərilməsi bu tapıntının elmi və mədəni dəyərini artırmaqla yanaşı, kitab və kitabxanaçılıq işinin tarixinin öyrənilməsi sahəsində də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Tapılan gil lövhəciklərin təhlil edilməsi o dövrdə kitabxanalarda saxlanılan kitabların sistemləşdirilməsi, fondada düzülüşü qaydalarının olmasını aşkara çıxarır (8).

Beləliklə, kitabxana fondlarının yaradılmasında, düzülüb saxlanmasında, kitabların sistemləşdirilməsində kitabxana kataloqlarının yaradılmasında mövcud qaydaların meydana gəlməsi, zaman keçdikcə təkmilləşdirilməsi ilk kitabxanaçılıq fikirlərinin hələ 10-12 min il əvvəl qədim Şərq ölkələrində yaranması haqqında söz söyləmək imkanı verir.

Şumerlərdən sonra zəngin kitab və kitabxanaçılıq ənənələri olan dövlətlərdən biri də Hett dövləti olmuşdur. Hett çarlığı b.e.ə II minilliyə qədər, yəni 7 əsr fəaliyyət göstərmişdir. Uzun müddət dövlətçiliyi olan Hett çarlığında zəngin mədəniyyət formalaşmışdı. Burada təhsil sistemi xeyli təkmilləşmiş, kitab və kitabçılıq işi ölkənin mədəni həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdı. 1906-1907-ci illərdə Türkiyənin Boğazköy şəhərində arxeoloji qazıntılar aparılan zaman Hett mədəniyyətinə aid 11 min gil lövhəcik tapılmışdır. Bu lövhəciklər Hett saray kitabxanasının qalıqları idi. Tapılan gil lövhəciklərin araşdırılması zamanı məlum olmuşdur ki, lövhəciklər içərisində rəsmi dövlət sənədləri, çarın müraciətləri ilə yanaşı müxtəlif bilik sahələrinə aid çox qiymətli kitablar, salnamələr, müəlliflərin əlifba sırasına görə hazırlanmış əlifba kataloqları var imiş. Şumer lövhəciklərindən fərqli olaraq Hett lövhəciklərində kitabın müəllifi, onun ünvanı, kitabın titulu və tərcüməçisi haqqında məlumatlar var idi. Kitabçılıq və kitabxanaçılıq işində bu mühüm yeniliklərin olması zaman keçdikcə kitabxanaçılıq fikrinin tədricən inkişafını göstərən əsas əlamətlərdən biridir.

Qədim dünyada kitabxanaçılıq fikrinin inkişafında Assuriya kitabxanalarının iş təcrübəsinin mühüm rolu olmuşdur. 1841-ci ildə Tigris çayının sahilində, indiki İraqın ərazisində arxeoloji qazıntılar aparılan Mosuldakı fransız səfiri Polemil Botta qədim Assuriyanın mərkəzi Ninevanın xarabalıqlarını tapdı. Səfirin bu tapıntısı qədim dünyanın sirlərinin açılmasında və bəşər mədəniyyəti tarixinin öyrənilməsində böyük tarixi hadisə oldu. Botta tapıntısı tarix üçün çox mühüm olan belə bir həqiqəti aşkara çıxardı ki, hələ qədim dünya sivilizasiyasından çox-çox əvvəl Assuriya sivilizasiyası mövcud olmuşdur.

1852-ci ildə isə ingilis alimi Henri Osten Beyyad Assuriyanın axırıncı ən böyük çarı Aşşurbanipalın sarayının qalıqlarını aşkara çıxardı (9). Bu tapıntı nəinki Şərq, demək olar ki, bəşər elminin və mədəniyyətinin, qədim Şərq sivi-

lizasiyasının öyrənilməsinə böyük töhfə oldu. O dövrdə Aşşurbanipalın “Öyüd-nəsihət və məsləhət evi” adlanan sarayında qədim Şərqi ən böyük kitabxanası olan Aşşurbanipalın saray kitabxanası yerləşirdi. Bu kitabxana fondunun həcminə və zənginliyinə görə öz dövrünün ən böyük kitabxanası olmuşdur. Tarixi qaynaqların məlumatına görə kitabxanada 20 min gil lövhə (kitab) saxlanılırdı. Bəzi qaynaqlarda isə kitabxanada 100.000 gil lövhənin saxlanması haqqında məlumatlar vardır. Çar Aşşurbanipal ölkədə elmin, təhsilin, mədəniyyətin inkişafına xüsusi qayğı göstərən böyük kitab həvəskarı olmuş, kitabların yazılmasına, toplanıb saxlanmasına, kitabxanalar yaradılmasına xüsusi qayğı göstərmişdir. Məhz Çar Aşşurbanipalın təşəbbüsü ilə qədim dünyanın ən böyük kitabxanası kimi şöhrət tapan Nineva kitabxanası yaranmış, inkişaf etmiş, saray kitabxanası kimi formalaşmış, öz dövrü üçün olduqca böyük mədəni əhəmiyyət kəsb edən kitabxana işi ənənələri meydana gəlmişdir.

Aşşurbanipal qədim dünyanın ən böyük kitabsevən şəxsi, ilk bibliofillərdən biri olmuşdur. Onun kitabı qiymətləndirmək, müqəddəs hesab etmək, kitabxana yaratmaq, kitabı toplayıb saxlamaq sahəsindəki böyük fəaliyyəti bu fikri söyləməyə, onu qədim dünyanın ilk bibliofillərindən biri adlandırmağa imkan verir. Aşşurbanipalın Nineva saray kitabxanasında kitabxana işini təkmilləşdirmək üçün bir çox yeniliklər meydana gəlmişdir. Bu yeniliklər dünya kitabxanaçılıq fikrinin inkişafına, kitabxanaçılıq təcrübəsinin zənginləşməsinə müsbət təsir etmiş, kitabxanaçılıq ənənələrinin əsasının qoyulmasına, formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu ənənələr ilk növbədə kitabxana binalarının tikilməsində, kitabxana fondlarının ardıcıl komplektləşməsində, kitabların təsnifində, fondun düzülüşündə, kitabxanalardan istifadə işinin kütləviləşməsində, peşəkar kitabxanaçıların formalaşmasında özünü göstərmişdir. Məlumdur ki, qədim dövrlərdə kitablar gil lövhəciklər üzərində yazılır, odda bişirilirdi. Gil lövhəciklərdən hazırlanan kitabların əsasən nəmişlikdən daha tez xarab olduğunu nəzərə alaraq Ninevada kitabxana binaları tikilərkən onun üzünün şərqi, gündoğana qoyulması fikri irəli sürülmüşdü. Həmçinin bu məqsədlə də kitab fondlarının ikinci mərtəbədə yerləşdirilməsi zəruri hesab edilirdi. Kitabxana binalarının tikilməsinə dair Assuriyada hazırlanan elmi layihələr sonrakı nəsillərə də təsir etmiş, bu layihələrin müsbət cəhətlərindən istifadə edilməsi ənənəyə çevrilmişdir. Çar Aşşurbanipal Nineva kitabxanasının ardıcıl olaraq komplektləşdirilməsinə mühüm diqqət yetirirdi. O, belə hesab edirdi ki, bu kitabxanada öz dövrünün kitabları ilə yanaşı olaraq böyük tarixi və mədəni əhəmiyyət kəsb edən qədim kitablar da toplanmamalıdır. Bu məqsədlə də o, işğal etdiyi müxtəlif ölkələrdən əldə etdiyi bütün kitabları Nineva kitabxanasına göndərirdi. Çar bununla kifayətlənməyərək Assuriya çarlığına daxil olan bütün regionlara agentlər göndərir, kitabları, qədim yazılı mətnləri, kitabları topladaraq Ninevaya gətirir, onları bərpa etdirir, yenidən üzünü köcürtdürərək Nineva kitabxanasının fonduna daxil etdirirdi. Həmçinin bir qayda olaraq yeni

kitabların kitabxana fonduna daxil edilməsinə də xüsusi diqqət yetirilirdi. Kitab fondunun komplektləşməsi işində baş verən bu yenilik fondun daha da təkmilləşməsinə və zənginləşməsinə səbəb olurdu. Kitabxanada kitabxanaçılıq ənənələrinin yaranmasına səbəb olan amillərdən biri də kitabxana işinə görkəmli alimlərin, peşəkar kitabxanaçıların və kitabxanaların cəlb edilməsi olmuşdur. Kitabxanada kitabların üzünü köçürüb çoxaldan, xarici dillərdən tərcümə etməyi bacaran mirzələrin, peşəkar kitabxana işçiləri sırasına isə görkəmli alimlərin cəlb edilməsi kitabxana işinin daha da təkmilləşməsinə, elmi-mədəni mərkəzə çevrilməsini təmin etmişdir.

Qədim dünyanın bu böyük elm məbədgahının taleyi de çox acınacaqlı sonluqla nəticələnmiş, b.e.ə 609-cu ildə Assuriya çarlığı Midyalılar tərəfindən işğal edilən zaman kitabxana dağıdılıb yerlə yeksən edilmişdi. Assuriya çarı Aşşurbanipalın yaratmış olduğu bu elm və mədəniyyət məbədgahı – Nineva Kitabxanası min illər bundan qabaq məhv olsa belə, arxeoloji qazıntılar zamanı onun tapılan qalıqları qədim dünyanın yaratdığı sivilizasiyanı müsir dünyanın gözü qarşısında canlandırmaqla bəşər mədəniyyətinin gələcək inkişafına böyük töhfələr vermişdir. Assuriya çarlığında, xüsusilə Nineva kitabxanasında yaranmış iş təcrübəsi və kitabxanaçılıq fikirləri dünya kitabxanaçılıq fikirlərinin inkişafına böyük kömək göstərmiş, onun məhək daşına çevrilmişdir. Bəşər elminə, mədəniyyətinə, incəsənətinə, ədəbiyyatına və s. böyük töhfələr verən antik Yunanıstan da qədim və zəngin kitabxanaların vətəni olmuşdur. Antik Yunanıstanda erkən yazının meydana gəlməsi, məktəblərin açılması, təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi kitaba olan tələbatı olduqca artırmış, Yunanıstan kitabxanaçılığında böyük tərəqinin baş verməsinə şərait yaratmışdır.

Antik Yunanıstanda elmin müxtəlif sahələrinin: fəlsəfənin, riyaziyyatın, həndəsənin, biologiyanın, botanikanın, zoologiyanın, astronomiyanın, tibbin, dilciliyin, ədəbiyyatşünaslığın və s. inkişafı elmi məktəblərin yaranması və həmçinin bədii ədəbiyyat, dramaturgiya, memarlıq, təsviri sənəd və musiqi sahəsində qiymətli əsərlərin meydana gəlməsi kitabın məzmununda böyük dəyişikliklər etməklə onun çeşidini çoxaltmış, cəmiyyətin mənəvi tələbatını ödəyən bir vasitəyə çevrilmişdir.

O dövrdə ən çox yayılmış yazı materialı olan “papyrusun” qədim Yunanıstanda istehsal olunması kitabların sayının (tirajının) artmasına səbəb olmuşdu. Kitaba böyük tələbatın əmələ gəlməsi Qədim yunan cəmiyyətində kitabxanaların yaradılması zərurətini meydana çıxarmışdı. Yunanıstanda ilk kitabxanalar artıq b.e.ə VI əsrdə meydana gəlməyə başlamışdı. Onları Afinada Somas adasının hökmdarı Polikart və Afinanın hökmdarı Psistrat yaratmışdı. Yunanıstanda kitabxanaların yaradılmasında və inkişafında Psistratın xüsusi xidməti olmuşdur. Məhz onun dövründə kitabxanalar qaydaya salınmış, kitabxana quruculuğu, kitabxana fondlarının təkmilləşməsi, oxuculara xidmət işinin təşkili sahəsində yeniliklər baş vermiş, “İliada” və “Odisseyə” əsərləri-

nin siyahısı qaydaya salınmışdı. Həmçinin bu dövrün Yunanıstanda şəxsi kitabxanalar meydana gəlmişdi. Yunan alimləri və yazıcıları cəmiyyətin inkişafında kitabın böyük mənəvi əhəmiyyət kəsb etdiyini dərk edərək özləri də şəxsi kitabxanalar yaratmağa başlamışdılar. Tarixi qaynaqlarda göstərilir ki, ilk şəxsi kitabxana şair Evripid tərəfindən təşkil edilmişdir. Şəxsi kitabxanalar yaratmaq ideyası antik yunan cəmiyyətində baş verən böyük mədəni proseslərə, alim və yazıcıların sıralarının daha da çoxalması ilə, elmi araşdırmalara diqqətin artırılması ilə əlaqədar idi. Elmi və bədii yaradıcılıqla məşğul olan hər bir alim və yazıçı kitabsız keçinməyin, kitab olmadan elmi araşdırmalar aparmağın mümkün olmadığını dərk etdiklərindən şəxsi kitabxanalar yaratmağa üstünlük verməyə başlamışdılar. Beləliklə, şəxsi kitabxanalar yaratmaq bir dəb halını almışdı. Belə ilk şəxsi kitabxanalara misal olaraq filosof Evkilidin, filosof Aristotelin kitabxanalarını göstərə bilərik. Şəxsi kitabxanaların yaranması haqqında ideyaların meydana gəlməsi o dövr kitabxanaçılıq fikirlərinin təkmilləşməsinə, kitabxanaların cəmiyyətin əsas təsisatlarından birinə çevrilməsinə, cəmiyyətdə onun mədəni rolunun artmasına səbəb olmuşdu.

Antik yunan cəmiyyətində elmə, təhsilə, mədəniyyətə, kitabə, mütaliyəyə əmələ gələn böyük tələbat kitabxanalar qarşısında yeni vəzifələr qoymuşdu. Kitabxanalar elm və mədəniyyətin yayılmasında yaxından iştirak etməklə, təhsil sisteminin əsas atributlarından birinə çevrilmişdi. Ölkənin təhsil sistemi əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərən kitabxanaların strukturunda, yeni kitablarla zənginləşməsində kitabxana fondlarının düzülüşündə, təsnifləşdirmə və kataloqlar yaratmaq işində yeni iş üsulunun və formalarının yaranmasını irəli sürürdü. Kitabxanaların idarə edilməsi və oxuculara xidmət prosesinin mürəkkəbləşməsi yeni elmi kitabxanaçılıq fikirlərinin və ideyalarının yaranması zərurətini qarşıya qoyurdu. Qədim Yunanıstan kitabxanalarında kitabxanaçılıq fikrinin formalaşmasında kitabxanalarda kitabxanaçı vəzifəsində işləyən görkəmli yunan alimlərinin də böyük rolu olmuşdur.

Yunanıstan kitabxanalarında fond yaratma metodikası xeyli dəyişmiş, kitablarla yanaşı olaraq xəritələrin, dövlət sənədlərinin, sərəncamların, qaydaların, nizamnamələrin, ticarət və digər sənədlərin toplanmasına diqqət artırılmışdı. Həmçinin oxuculara xidmət etmək, oxucu-kitabxana və oxucu-kitabxanaçı prosesi də formalaşmağa başlamışdı. Bütün kitabxanalarda ümumçılıq fikrinin tətbiqi əsas ideya kimi irəli sürülmüşdü.

Beləliklə, antik Yunanıstan kitabxanaları cəmiyyətin elmə, təhsilə, mədəniyyətə artan tələbatını ödəmək üçün kitabı toplayıb saxlayan bir müəssisədən cəmiyyət üzvlərinin informasiya və mənəvi tələbatını ödəyən bir müəssisə kimi fəaliyyət göstərərək antik cəmiyyətin etimadını doğrultmağa müvəffəq olmuşdur. Məhz antik yunan cəmiyyətində baş verən bu proses bəşər mədəniyyəti tarixinə mühüm töhfələr verən qədim dünyanın elm və mədəniyyət

məbədghahı olan, müasir elmi kitabxanaların əjdadı kimi böyük şöhrət qazanan İsgəndəriyyə kitabxanasının yaranmasına səbəb oldu.

İsgəndəriyyə Kitabxanası antik dünyanın ən böyük kitabxanası kimi qədim dünyanın elmi və mədəni inkişafına böyük töhfələr vermişdir. İsgəndəriyyə Kitabxanasının yaranması Makedoniyalı İsgəndərin adı ilə bağlıdır. 2300 il bundan əvvəl böyük sərkərdə Makedoniyalı İsgəndər Misiri işğal etdi. O, Nil çayının deltasında yerləşən Rokotis adlı kicik bir kəndin yerində şəhər salınmasını əmr etdi. Yeni salınmış bu şəhərə böyük sərkərdənin şərəfinə İsgəndəriyyə adı verildi. B.e.ə 323-cü ildə İsgəndəriyyə Yunanıstanın paytaxtı elan edildi. B.e.ə III əsrin əvvəllərində İsgəndəriyyə Kitabxanası yaradıldı.

Tarixi qaynaqlardan məlumdur ki, İsgəndəriyyə Kitabxanasının yaranan gündən Misir hökmdarları qədim dünyanın bu böyük kitabxanasının inkişafı üçün əllərindən gələni etmiş, kitabxananın fondunu dünyanın ən nadir kitabları ilə zənginləşdirmək üçün vəsaitə qızırğalanmamışlar. Misir hökmdarlarının bu səyləri nəticəsiz qalmamış, kitabxana sözün həqiqi mənasında qədim dünyanın ən nadir elm və mədəniyyət mərkəzlərindən birinə çevrilmiş, dünya şöhrəti qazanmışdı. Artıq 246-cı ildə Filadelfin hakimiyyətinin sonlarında kitabxananın fondunda 400 min kitab toplanmışdı. Bir çox tarixçilər belə bir fikir irəli sürürlər ki, b.e.ə I əsrdə kitabxanada 700 min kitab olmuşdur. Bir qayda olaraq kitabxanaya görkəmli filosoflar rəhbər təyin edilirdilər. Müxtəlif vaxtlarda kitabxanaya filosoflar – Erastofen, Aristofon, Virantey, Apollon, Eydoqraf, Aristorx, Zekodad, Efes və başqaları başçılıq etmişdilər. Böyük alimlərin kitabxanaya rəhbərlik etməsi, kitabxana işinin strukturunun formalaşmasına, kitabxana fondunda kitabların düzülüş qaydalarının işlənilməsinə, kitabların təsnifləşdirilməsinə, ümumiyyətlə, elmlər təsnifatının və kitabxana təsnifatının əsasının rüşeym halında olsa da qoyulmasına, kitabxanada oxuculara xidmət işini asanlaşdırmaq üçün kitabxana kataloqlarının yaradılmasına, ilk biblioqrafik vəsaitlərin hazırlanmasına müsbət təsir göstərmişdir.

Qədim Yunanıstanda 700 mindən artıq kitab fondu olan İsgəndəriyyə Kitabxanası kimi kitabxanaların yaranması kitabxanaların sayının getdikcə artması, kitabxanalardan istifadə edən insanların çoxlaması, kitabxanaların elmi-mədəni mərkəzlər kimi əhəmiyyətinin ön plana çəkilməsi, kitabxanaların idarə edilməsinin təkmilləşməsinə və kitabxana işində baş verən mürəkkəb proseslərdən baş çıxaran, mütəxəssis insanların yetişməsinə tələb edirdi.

Qədim kitabxanalar öz fondlarında minlərlə gil lövhəciklər, papirus bükümləri, perqament və s. yazı materialları üzərində yazılmış kitablar saxlayırdılar. Belə kitabsaxlayıcıları kitab dənizinə bənzətsək, ona bu dənizdən baş çıxaran bələdçilər lazım idi. Məhz belə dəniz bələdçiləri losmanlar oldu. Bu losmanlar o dövrün kitabxanaçıları – biblioqrafları idi. Bu dövrdə minlərlə kitab yazan alimlər yetişmişdi. Belə alimlərə misal olaraq Misir alimi Didim Alek-

sandırını göstərmək olar. O, 3500 əsər yazmışdı ki, onlar 8000 kitabda toplanmışdı. Hətta çox da böyük olmayan əsərlər bir neçə papirus bükməindən ibarət olurdu. Bu vəziyyət kiçik bir əsərin bir neçə cildədən ibarət olması onların kitabxanalarda yığılıb saxlanması problemini qarşıda qoymuşdu. O dövrün kitabxanaçı-biblioqrafları bu problemi həll etməli, kitabxana fondunda kitabların düzülüşünü elə aparmalı idilər ki, müəyyən kitab lazım olanda minlərlə kitabın içərisindən onu tapıb oxucuya verə bilsin. Qədim kitabxanaların buna bənzər digər problemləri üzərində aparılan araşdırmalar, əldə edilən nəticələr, yaradılan yeni metodlar və üsullar ilk kitabxanaçılıq fikirlərinin meydana gəlməsi və formalaşması üçün şərait yaratmışdı. Yeni hazırlanan metod yüzlərlə bükmələr (kitablar) içərisindən oxucuya lazım olanı tapmağı, kitabın adının, kim tərəfindən yazıldığıнын, hansı elm sahəsinə aid olduğunu müəyyənləşdirməyi tələb edirdi. Bu suallara cavab vermək o qədər də asan deyildi. Ən görkəmli alim, ən təcrübəli kitabxanaçı belə suallar qarşısında aciz qalırdı. Bunlar kitabxana yaratmaq, onu fondada toplayıb saxlamaq, cəmiyyətin istifadəsinə vermək, hər şeydən əvvəl, kitabxanaya daxil olan kitabların ucotunu aparmaq, sistemləşdirmək, müəyyən qayda əsasında kitabsaxlayıcıda düzülüş qaydaları yaratmaq işini qarşıda qoyurdu.

Bu yeni şərait kitabxana oxucularının tərkibində ciddi dəyişikliklərin baş verməsi, yeni oxucu kontingentinin, savadlı insanların meydana gəlməsi, oxuculara kitab dənizindən baş çıxarmaqda, özlərinə lazım olan kitabları əldə etməkdə onlara yardımçı olan kitab losmanlarının yaranmasını tələb edirdi. Məhz zamanın qarşıda qoyduğu tələbi ödəmək üçün qədim dünya kitabxanaları losmanları – kitabxanaçı-biblioqraflar meydana gəldi. Biblioqrafiya termini qədim Yunanıstanda meydana gəlmişdir. “Biblio” - kitab, “qrappo” - yazıram deməkdir. Tərcümə edəndə bu termin “Kitab yazıram” mənasını verir. O dövr kitabxana işini daha mükəmməl təşkil etmək üçün aparılan işlərə baxmayaraq hələlik qədim dövr kitabxanalarında aparılan kitabxanaçılıq işi olduqca bəsit şəkildə idi. Dövrümüze gəlib çatan tarixi sənədlərdən məlum olur ki, b.e.ə III əsrdə ən böyük kitabxanalarda belə kitabxana texnikası sadə və bəsit olmuşdur. Məsələn, b.e.ə III əsrdə Misir çarı Amenimxetin kitabxanasında papirus kitabları fərqləndirmək, onun sərlövhəsini göstərmək üçün kitabın üzərində onun adını göstərən etiketlər yazılıb asılırdı. Belə etiketlərdən zəmanəmizə gəlib çatanları Britaniya Muzeyi Kitabxanasında saxlanılır. Aşşurbani-palın kitabxanasında kitabın sərlövhəsi kimi onun birinci səhifəsinin başlanğıcında yazılan cümlə kitabın sərlövhəsi kimi qəbul edilir və bu cümlə kitabın bütün səhifələrində təkrar olunurdu. Məsələn, kitabın birinci cümləsi “Dünyanın yaranması” cümləsi ilə başlayırdısa, bütün səhifələr də “Dünyanın yaranması” ardıcıl olaraq bu cümlə ilə səhifələnirdi. Belə kitabxana kataloqunun əcdadı olan yazılar Şumerdə, Assuriyada, Misirdə, Romada və s. qədim kitabxanaların xarabalıqlarında qazıntı aparılarkən tapılmışdır.

Bütün bunlara baxmayaraq qədim kitabxanaların tarixini araşdıran tarixçilər belə hesab edirlər ki, göstərdiyimiz sadə və bəsit üsullarla və metodlarla qədim dünyanın nəhəng kitabxanalarını idarə etmək, minlərlə kitab fondundan baş çıxarmaq, onu qoruyub saxlamaq, sistemləşdirmək, onu oxucunun istifadəsinə vermək qeyri-mümkün olardı.

Ancaq tarixdə İsgəndəriyyə Kitabxanasını idarə edən görkəmli alim-kitabxanaçı-biblioqraf haqqında, onun dünyanın bu nəhəng kitabxanasını idarə etməsi, kitabxanaçılıq fikrinin elmi bünövrəsinin qoyulması və inkişaf etdirilməsi haqqında çox inandırıcı məlumatlar vardır. Belə görkəmli kitabxanaçılara misal olaraq İsgəndəriyyə Kitabxanasının kitabxanaçısı Kallimaxı göstərmək yerinə düşər.

Alimlər belə hesab edirlər ki, Kallimax b.e.ə 310-240-cı illərdə yaşamışdır. O, öz dövrünün böyük alimi və istedadlı şairi kimi məşhur olmuş, özündən sonra 800-dən artıq elmi və bədii əsər qoyub getmişdir. Bizim zəmanəmizə onun 6 himni və 78 epigramı gəlib çatmışdır. Gənc vaxtı İsgəndəriyyəyə gedən Kallimax İsgəndəriyyə Kitabxanasında işləməyə başlayır. Tezliklə kitabxananın kollektivi bu gəncin böyük istedadının şahidi olur və o, kitabxananın ən aparıcı işçisinə çevrilir. Görkəmli alim bütün şüurlu həyatını İsgəndəriyyə Kitabxanasının inkişafına və onun bütün dünya kitabxanaları üçün örnəyə çevrilməsinə xidmət etmişdir.

Uzun müddət İsgəndəriyyə Kitabxanasına rəhbərlik edən görkəmli alim Zenadotun ölümündən sonra Ptolomey Filodelf təxminən b.e.ə 260-cı ildə Kallimaxı İsgəndəriyyə Kitabxanasının birinci baş kitabxanaçısı vəzifəsinə təyin edir. Kallimax ömrünün son 20 ilini bu vəzifəni yerinə yetirir.

Kallimaxı bütün dünyada məşurlaşdıran ən mühüm əsəri olan “Bütün bilik sahələrində məşhur olanların yazdığı 120 kitabın cədvəli” bəşər elminə, ədəbiyyatına, mədəniyyətinə qiymətli töhfə oldu. Çox təəssüf ki, bu fundamental əsər bizim zəmanəmizə gəlib çata bilmədi. Ancaq müasir dünya bu əsər haqqında məlumatı Kallimaxdan çox-çox sonra yaşayan müəlliflərin əsərlərindən ala bildi. Bu kitab haqqında ən ətraflı məlumat verən alim yunan qramatiki Afini Navrat olmuşdur. Bizim eramın III əsrində yaşayan Afini Navrat Kallimaxdan təxminən 5 əsr sonra yazdığı “Bir yerdə işləyən alimlər” adlı əsərində məlumat vermişdir. Müəllif yazır ki, Kallimax öz cədvəlində hər bir mühüm kitab haqqında, onun müəllifi haqqında məlumat verməyə çalışırdı. Əgər kitabın müəllifi məlum deyilsə, onu bərpa etməyə çalışırdı. Əgər sərlovhəsi yoxdursa, özü sərlovhə verirdi. Qədim Şərqlərdə qəbul edilmiş ənənələrə müvafiq olaraq Kallimax da kitabın sərlovhəsi kimi kitabın birinci səhifəsinin başlanğıcını qəbul etmişdir. Dünyada kitabı bu çür təsvir etmək ənənəsi XVI yüzilliyə qədər davam etmişdir.

Kallimaxın cədvəli qədim dünyanın tarixi məlum olan ilk biblioqrafik əsəri kimi olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Kallimax yunan ədəbiyyatını

sistemləşdirərək onu daxildə növ və janrlara ayırmış, əsərləri öz məzmununa görə qiymətləndirmişdirməyə səy göstərmişdir. Bir çox alimlər belə hesab edirlər ki, bu cədvəl təkcə İsgəndəriyyə kitabxanasının deyil, qədim Yunanıstanın böyük kitabxanalarının toplu kataloqudur.

Kallimax cədvəli yüzilliklər boyu ilk kitabxana kataloqu, qədim dünya kitabxanalarının biblioqrafiyası kimi bəşər elm və mədəniyyətinə xidmət etmiş, kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyanın təməl daşı olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, Kallimaxdan 400 il sonra yaşayan görkəmli yunan alimi Gereni Filon 12 hissədən ibarət çap etdirdiyi “Kitabın əldə edilməsi və seçilməsi” əsərində və görkəmli qrammatik alim Telef “Kitab təcrübəsi” adlı əsərində Kallimaxın əsərlərindən bəhrələnmişlər. Beləliklə, bu gün heç bir elmin keçinə bilmədiyi kitabxanaçılıq və biblioqrafiyanın təməl daşları qoyulmuşdur.

Qədim Yunanıstan ilk elmi kitabxanaçılıq fikirlərinin vətəni olduğu kimi ilk peşəkar kitabxanaçının da vətəni olmuşdur. Belə ki, tarixçi Dioder Misirdə Fiv məbədini təsvir edərkən göstərmişdir ki, Nilin sahilində yerləşən Karnakada qazıntı işləri aparılan zaman iki nəfər kitabxanaçının – ata və oğul Miamunların qəbri aşkar edilmişdir. Bu kitabxanaçılar b.e.ə 1200-cü ildə hökmdar Ramzesin kitabxanasında xidmət etmişlər. Deməli, 3200 il əvvəl Misirdə peşəkar kitabxanaçı sənəti mövcud olmuşdur. Doğrudur, biz əvvəllər göstərdiyimiz kimi hələ 5 min il əvvəl Şumerlərdə ilk kitabxanalar yaranarkən bu kitabxanaları yaradıb onu idarə edən müxtəlif peşə sahibləri – müəllimlər, mirzələr, alimlər olduğu kimi heç şübhəsiz, kitabxanaçılar da olmuşlar. Ancaq tarixi əsərlərdə belə ilk kitabxanaçılar haqqında məlumatlara rast gəldiyimizdən Misir kitabxanaçıları Miamunlar tarixi əsərlərdə adı çəkilən ilk peşəkar kitabxanaçılardır. Bu məsələyə münasibət bildirən görkəmli Amerikan kitabxanaşünası D.Şira deyir ki, Qədim Misirdə başqa dövlət vəzifələri kimi kitabxanaçı vəzifisinin də varisliyə əsaslandığını söyləmək olar (6).

Bu fikir bir daha təsdiq edir ki, Qədim Misirdə kitabxanaçı sənətinə bir peşə kimi baxılmış, qədim dünyada meydana gələn formalaşan kitabxanaçılıq sənətinin ənənələrindən istifadə edilmişdir. Kitab dənizinin losmanları kimi meydana çıxıb formalaşan kitabxanaçılıq sənəti zaman keçdikcə daha da inkişaf etmiş, yeni-yeni keyfiyyətlər əldə edərək şərəfli bir peşəyə çevrilmişdir.

Dünya kitabxanaçılıq tarixində qədim Misirdən sonra ən böyük kitabxanalar Rimdə meydana gəlmişdir. Romalılar b.e.ə II əsrdə Karfaqeni, Makedoniyanı, Sıryanı, Yunanıstanı və Kicik Asiyanın qərb hissəsini, sonralar Şimali Afrikanı və Misiri işğal edərkən hərbi qənimət kimi həmin ölkələrin kitabxanalarından da gətirmişdilər. Beləliklə, Roma kitabxanaları dünyanın ən böyük və tarixi təcrübəsi olan kitabxanaların üzərində qurulmuşdu. Romalılar işğal ölkələrindən dünyanın ən nadir kitabxanalarını gətirməklə böyük kitabxanaların təcrübəsinə də mənimsəmiş, o dövrün kitabxanaçılıq fikirlərindən bəhrələnmişdilər. Roma kitabxanaları öz struktur quruluşuna, kitabxana işinin yeni forma

və üsullarına, oxucu kontingentinə, kitabxana xidməti sahəsindəki yeniliklərə görə qədim dünya kitabxanalarına nisbətən xeyli irəliyə getmişlər.

Roma kitabxanaları özündən əvvəlki kitabxanalara nisbətən demokratik əsaslarda da qurulduğundan onlara ümumi kitabxanalar adı verilmişdi. Rim kitabxanaları öz dövrünün xarakterinə görə ümumacıq kitabxanalar hesab edilə bilərdi.

Romada ilk ümumacıq kitabxana açmaq fikri b.e.ə 100-44-cü illərdə imperator Yuli Sezar tərəfindən irəli sürülməsinə baxmayaraq kitabxanayı açmaq ancaq onun ölümündən sonra b.e.ə təxminən 39-28-ci illərdə Sezarın yaxın silahdaşlarından biri olan Qeam Ariney Pollion tərəfindən təşkil edildi. Bu dövrdən başlayaraq Roma imperatorları kitabxanalar yaratmaq, onları qiymətli kitablarla zənginləşdirmək və oxuculara xidmət işini təşkil etməyə mühüm əhəmiyyət verirdilər. Artıq eramızın birinci əsrində Romada 28 böyük kitabxananın mövcud olması haqqında məlumat vardır.

Romada kitabxanaların kəmiyyətə artımı, qədim kitabxanalara nisbətən kitabxanadan istifadə edən insanların çoxalması dövrün kitaba olan tələbatının artması, kitabxana-oxucu münasibətlərində daha mürəkkəb proseslərin meydana çıxması, kitabxanaçılıq fikirlərinin daha da təkmilləşməsinə tələb edirdi. Məhz buna görə də Romada kitabxana fondlarının yaradılması, qorunub saxlanması, təsnifi, düzülüşü, kitabxana kataloqlarının təşkili, oxuculara xidmət işinin forma və üsullarının təkmilləşməsi sahəsində daha elmi, daha praktik fikirlər formalaşmağa başladı. Romada yaranan bu yeni elmi kitabxanaçılıq fikirləri bəşər kitabxanaçılıq fikirlərinin gələcək inkişafına böyük təkan verdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Kitabxanaşünaslığa giriş. I hissə.* – B., 2001. – 396 s.
2. Xələfov A. *Kitabxanaşünaslığa giriş. II hissə.* – B., 2003. – 314 s.
3. Xələfov A. *Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi. I hissə.* – B., 2004. – 326 s.
4. Карташов Н.С., Скворцов В.В.. *Общее библиотечноеведение.* – М., 1996. – 90 с.
5. Kramer S.. *Tarix Şumerdən başlanır.* – B., 2009. – 280 s.
6. Шира Дж.Х. *Введение в библиотечноеведение.* – М., 1983. – 256 с
7. Ванев А.Н. *Библиотечное дело: Теория, методика, практика.* – С.-П., 2006. – 368 с.
8. Володин Б.Ф. *Всемирная история библиотек.* – С.-П., 2004. – 432 с.
9. Горбачевский Б. *Люди, книги, библиотеки.* – М., 1963. – 200 с.

**THE FORMATION, EVOLUTION AND DEVELOPMENT
OF LIBRARY OPINIONS****A.A.KHALAFOV****SUMMARY**

The article deals with the library work beginning from the first libraries of the mankind (Sumerian libraries established in the III century) till the Middle Ages: the first library opinions on the formation of library collections. Their maintenance and preservation service to readers. The profession of librarianship etc. The development, perfection and systematic organization of these opinions are elucidated in the article as well.

The author analyzes and generalizes the development of library work from the very elementary opinions formed in the most ancient libraries of the world such as Sumerian, Assyrian, Grece etc. till the library opinions of subsequent periods.

These very library opininons were the basis of the subyect of Library Study formed in the XVIII-XIX centuries and conditioned its formation and development as a branch science.

**СОЗДАНИЕ, ВОЗРОЖДЕНИЕ И РАЗВИТИЕ
БИБЛИОТЕЧНОЙ МЫСЛИ****A.A.ХАЛАФОВ****РЕЗЮМЕ**

В статье говорится о библиотечной работе, начиная с первых библиотек, которые были созданы человечеством (Шумерские библиотеки, созданные в БЫЫ веке до н.э.) и до средневекового периода: первые библиотечные мысли о создании, сохранности, составления, классификация, обслуживание читателей, профессии библиотекаря и т.д.; а также даются сведения о развитии, совершенствовании и систематизации этих мыслей.

Автор анализирует о обобщает путь пройденный, начиная с элементарной библиотечной мысли древних библиотек Шумера, Ассирии, Греции и др. до формирования их в последующих периодок. Именно эти первые мысли возложили фундамент библиотечной науки и стали основой ее формирования.

**SEYİD ƏZİM ŞİRVANININ YAZDIĞI
MƏKTƏB DƏRSLİKLƏRİNDƏ
ELM VƏ MAARİFÇİLİK MƏSƏLƏLƏRİ**

Knyaz ASLAN
Bakı Dövlət Universiteti

Seyid Əzim Şirvani XIX yüzillikdə yaranmış Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli simalarından biri kimi məşhurdur. O, həm aşiqanə-lirik şeirləri ilə poeziya tariximizdə qüdrətli şair şöhrəti qazanmış, həm maarifçilik ruhunda yazdığı əsərləri ilə realist sənətkar olduğunu təsdiqləmiş, həm də cəfakəş maarif və mədəniyyət xadimi olaraq fəaliyyət göstərmişdir.

Şamaxıda ruhani Seyid Məhəmmədin ailəsində dünyaya göz açan Əzim kiçik yaşlarından atasını itirdiyinə görə onun təlim-tərbiyəsi ilə ana babası Molla Hüseyn ciddi məşğul olmuşdur. Dağıstanın Yaqsay kəndində 11 il yaşayan Əzim ərəb və fars dillərinin incəliklərini öyrənməklə yanaşı, ləzgi dilinin də bir neçə ləhcəsini mənimsəmişdir. Elmə böyük həvəsi olduğuna və biliyini artırmaq istədiyinə görə 1853-cü ildə o, Şamaxıya qayıdaraq buradakı mədrəsədə orta ruhani təhsilini tamamlamış, sonra Nəcəf, Bağdad və Şam (Dəməşq) şəhərlərində ali ruhani təhsili almışdır. XIX əsrin 50-ci illərinin sonlarında dini təhsilini başa vuran Seyid Əzim ona sonsuz ümid bəsləyən yerli dindarların gözlədiklərinin əksinə olaraq ruhanilikdən əl çəkmiş, Şamaxı məhəllə məktəbində müəllimlik etməyə başlamışdır. O, eyni zamanda öz satirik şeirlərində ruhaniləri, dini ehkamları kəskin tənqid atəşinə tutmuş, elə bu səbəbdən “kafir” kimi tanınmış, özünə çoxlu düşmən qazanmışdır.

Seyid Əzim maarifçilik ideyalarını həyata keçirmək məqsədi ilə 1869-cu ildə Şamaxıda yeni tədris üsullu (üsuli-cədid) bir məktəb açaraq pedaqoji fəaliyyətini davam etdirir. Yeri gəlmişkən, köhnə mollaxanalardan və məhəllə məktəblərindən fərqli olaraq XIX əsrin sonlarından yaranmağa başlayan üsuli-cədid məktəblərində dərslər ana dilində keçilir, tədris planına ümumtəhsil xarakterli fənlər, dünyəvi biliklər daxil edilirdi. Bu baxımdan Seyid Əzim də öz məktəbində uşaqlara türk (Azərbaycan) və fars dillərini tədris edir, bədii qiraət öyrədir, ədəbiyyat, tarix, coğrafiya, hesab fənlərindən, eləcə də rus dilindən məlumat verirdi.

Bununla bağlı məşhur ədəbiyyatşünas Firidun bəy Köçərli yazır: “Axi-rül-əmir Hacı Seyid Əzim öz vətəni Şamaxı şəhərinə müraciət edib burada bir məktəb binası qoymuşdur ki, onda türk, fars və rus dilləri təlim olunurdu. Və

lakin o vaxtlarda təlim-tərbiyə məsələsi çox çətin əmrlərdən birisi hesab olunurdu. Çünki üsuli-cədid üzrə uşaqlara oxumaq və yazmaq öyrətmək layiqincə müntəzər olmamışdı və təlim işlərinə mübaşir olan əşxasın üsuli-cədid nədən ibarət olduğundan xəbəri yoxdu və köhnə qaydadan bir müəllim dışqarı çıxsaydı və təlim üçün təzə və yüngül bir cığır açsaydı, camaat ona rəğbət göstərməyib, nifrətlərini çox namərbut və kobud əda və hərəkətlər ilə izhar qıldılar” (4, 33).

Yeri gəlmişkən, Mirzə Ələkbər Sabir, Sultan Məcid Qənizadə kimi görkəmli ədiblərimiz ilk təhsillərini o dövrün cəhalətpərəst din xadimlərinin həqarətlə “kafir məktəbi” adlandırdıqları həmin üsuli-cədid məktəbində almışlar.

Şairin müasiri, məşhur pedaqoq Həbibbəy Mahmudbəyov isə “Uzaq keçmişlərdən əski xatirələr”ində yazır ki, “məzkur məktəb Azərbaycan və farsı olmaq üzrə iki şöbədən ibarət idi”. Onun sözlərinə görə, “məktəb müntəzəm və gözəl şəkllə girmiş, dərslərinin düzgün və müntəzəm getməsilə məktəb az zaman içində gərək mütəşəbbüslərin, gərək sairələrinin diqqətlərini cəlb ilə etibarlarını qazanmağa müvəffəq olmuşdu. Seyidin yaxın dostlarından beş-altı nəfər tərəfindən məktəbin ziyarət edilməyən günü yox idi. Gələnlər saatlarla son siniflərdə oturlarlar, Seyidin gözəl bir tərz-i-tədris ilə verdiyi fars dərslərini dinləyər: cocuqların cəld və çapuq cavabları ilə maraqlanırdılar. Məktəb cocuqları arasında ən çox diqqəti cəlb edən zəki və cəld cocuq Sabir idi” (2, 173-174).

Azərbaycan məktəb tarixində ilk nümunəvi anadilli məktəb sayılan bu təhsil ocağı təəssüf ki, mürtəcə ruhanilərin təzyiqi, ağır maddi vəziyyət nəticəsində 1887-ci ildə bağlanmışdır.

Seyid Əzim məhəllə məktəbi ilə yanaşı, dövlət məktəblərində də çalışmışdır. Belə ki, 1874-cü ildə Şamaxı şəhərində Bakı vilayəti ruhani məclisinin nəzarəti altında olan yarı mülki, yarı ruhani tipli ibtidai bir məktəb açılır. Seyid Əzim də həmin məktəbə fars və türk (Azərbaycan) dilləri müəllimi təyin olunur. Belə bir məktəbin açılmasına və müəllim təyin olunmasına hədsiz dərəcədə sevinən şair burada böyük ruh yüksəkliyi ilə işləyir. Lakin ruhani məslisi məktəbə cəmi 6 ay maddi yardım göstərir. Beləliklə, vəsait çatışmazlığı ucbatından həmin məktəb bağlandığına görə Seyid Əzim buradan uzaqlaşmalı olur. Məktəbə maddi yardım göstərilmədiyindən məyus olan şair yazırdı:

**Ərzə verdik keçən qubernata,
Keçmədi heyf ərzə isbata.
Gəlmədi hiç bir cavab bizə,
Verdi yüz dərdü iztirab bizə.**

1875-ci ildə bu məktəb Bakı qubernatoru D.S.Staroselskinin icazəsi ilə yenidən fəaliyyətə başlayarkən Seyid Əzim təkrar buraya dəvət olunur, iki il sonra isə heç bir əmək haqqı almadan məktəbə rəhbərlik edir.

1877-ci il sentyabrın 1-də isə o, Şamaxı üçsüfili şəhər məktəbində türk (Azərbaycan) dili və şəriət dərsləri müəllimi təyin olunur. 1879-cu ildə “siyasi cəhətdən şübhəli müəllim” ittihamı ilə işdən çıxarılan Seyid Əzim Tiflisə şikayətə gedərək Qafqaz Maarif İdarəsi rəisinə günahsızlığını sübuta yetirir. Az sonra yenidən öz vəzifəsinə qaytarılır, ömrünün axırına qədər müəllimlik edir.

1887-ci ildə Şamaxıya gələn, Seyid Əzimplə və onun məktəbi ilə tanış olan Minqreliya orta məktəbinin müəllimi A.Zaxarov bu görüşdən çox məmnun qalmışdı. O, Tiflisdə nəşr olunan “Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа” (“Qafqaz əraziləri və xalqlarının təsvirinə dair materillər toplusu”) məcmuəsinin 1890-cı il tarixli 9-cu buraxılışında bununla bağlı maraqlı bir məqalə dərc etdirmişdi. “Народное обучение у кавказских татар” (“Qafqaz tatarları (*azərbaycanlıları* – *K.A.*) arasında xalq təhsili” adlanan həmin yazıda deyilirdi: “...Hacı S.Ə. 18 ildir ki, məktəbi idarə edir. Dağıstanda təhsil almışdır; fars, ərəb dillərini və bir neçə Dağıstan ləhcələrini bilir. O, birinci dərəcəli şair kimi tanınmaqdadır. Onun bədii əsərlərindən “İlham dəqiqələri” adlı əsəri Təbrizdə nəşr edilmişdir. “Şirvan xanlığının tarixi” adlı bir əsər də yazmışdır ki, hələ indiyədək nəşr olunmamışdır. Onun məktəbində 33 şagird oxuyur; onlardan 12 nəfəri həftədə 15; 9 nəfəri 20; 12 nəfəri isə 25 qəpik verir ki, cəmi 6 manat 60 qəpik toplanır.

Hacı S.Ə. rus dilində oxuyub yazmağı bacarır; rus dilində çətin danışır, lakin yaxşı başa düşür, hətta rus ədəbiyyatı ilə maraqlanır. Puşkindən bir neçə şeir fars dilinə tərcümə etmişdir. Onun məktəbində işləyənlərə rus dili dəxi təlim edilir” (5, 408).

Çar hökuməti maarif sahəsindəki xidmətlərini və qüsursuz işlədiyini nəzərə alaraq Seyid Əzimi 1887-ci ildə Stanislav lentinin üzərinə “За усердие” (“Səy göstərdiyinə görə”) sözləri yazılmış gümüş medalla təltif edir. Lakin maddi ehtiyac içində yaşayan şair həmin mükafatı almaq üçün ona lazım olan 7 manat 50 qəpik məbləğində pulu tapa bilmir. Ona görə də layiq görüldüyü medala almaq şairə ölümündən on gün öncə – 1888-ci il mayın 10-da nəşib olur. Öləndə isə 500 manata qədər borcu qalır...

Seyid Əzimin yaradıcılığında əxlaqi-tərbiyəvi əsərlər mühüm yer tutur. Onun məktəb, maarif, elm, mətbuat, mütaliə, əxlaq, tərbiyə, mədəniyyət mövzularında yazdığı şeirlər didaktik poeziyanın ən gözəl nümunələri sayılır. O, özünün ictimai-pedaqoji və bədii fəaliyyətində elmin, maarifin, mədəniyyətin təbliğinə, bilikli, tərbiyəli vətəndaşların yetişdirilməsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Böyük şairin maarifçilik və əxlaqi-tərbiyəvi mahiyyət daşıyan əsərləri uzun illərdən bəridir ki, gənc nəslin mənəvi cəhətdən yetkinləşməsində mühüm rol oynayır.

Pedaqoji fəaliyyəti zamanı ana dilində dərsliyə ciddi ehtiyac olduğunu görən Seyid Əzim dərslik hazırlamaq fikrinə düşmüş, uşaqlar üçün tərbiyəvi parçalar seçib toplamış, tərcümə etmiş, bir çoxunu isə özü yazmışdı. O, həmin mətnlərdən ibarət dərsliyini çap olunmaq üçün Qafqaz Maarif İdarəsinə təqdim etmiş, lakin kitabın nəşrinə icazə verilməmişdi. Ruhdan düşməyən maarifçi-pedaqog ildən-ilə bu dərsliyi “Müntəxəbat” adı ilə yenidən işləyib təkmilləşdirmiş, müəyyən əlavələrlə zənginləşdirmiş, bəzi dəyişikliklər etmişdi. Müxtəlif illərdə nəşrə təqdim olunan dərslik rəsmi dövlət sənədlərində cürbəcür şəkildə “Məcmuəyi-asari-Hacı Seyyid Əzim”, “Şəriət kitabı”, “Tacül-kütüb”, “Kitabların tacı”, “Rəbiül-ətfal” adlandırılmışdır. Bu mənbələrə isnad edən bəzi araşdırıcılar şairin bir neçə dərslik tərtib etməsi mülahizəsini söyləyirlər. Əslində isə həmin adların hamısı daha çox “Rəbiül-ətfal” kimi məşhur olan eyni bir kitaba, daha doğrusu, bir kitabın ayrı-ayrı variantlarına məxsusdur. Yeri gəlmişkən, bir qayda olaraq bu dərsliyin adı “Uşaqların baharı” kimi tərcümə olunur, fikrimizcə, müəllifi şair olan bir kitabın ana dilimizdəki qarşılığının “Balaların baharı” kimi səslənməsi daha məntiqli və poetik olar.

Öz sələfləri A.Bakıxanovun və M.Ş.Vazehin xeyirxah əməllərini davam etdirən Seyid Əzimin bir sıra uşaq əsərləri hələ öz sağlığında ən yaxşı təlim materialları kimi Azərbaycan məktəblərində geniş yayılmışdı.

Görkəmli alim Firidun bəy Köçərli bu barədə belə yazır: “...təlimü tədris üçün və ətfalın təhzi-əxlaqına səbəb olan kitablar türk lisanında bilmərrə yox idi. Bu qüsuru yox etmək üçün mərhum Seyid nəzmən və nəsrən türkcə xoşməzmün və ibrətamiz nəqlü hekayələr ana dilində tərtib edib öz şagirdlərinə oxudardı.

Mərhumun tərtib etdiyi kitabçadan bir nüsxəsi ki, öz dəst-xətti ilə yazılmışdır, sabiqdə müsəman şöbəsinin inspektoru olan mütəvəffa Çernyayevskiyə (*əslən Şamaxıdan olan məşhur Azərbaycan dili müəllimi və metodisti – K.A.*) göndərmişdi. Haman hekayələrdən bir neçəsini Çernyayevcki öz “Vətən dili” nam kitablarına salmışdır.

Mərhumun Çernyayevckiyə göndərdiyi məcmuə əlan bizdədir...

Məcmuə üç dəftərdən ibarətdir. Əvvəlinci dəftərdə yazılıbdır: Şeyx Sədinin “Gülüstan” və “Bustan” kitablarından və bəzi hükəmanın əsərlərindən sadə və açıq türk dilinə tərcümə olunmuş nəsihətamiz hekayələr. İkinci dəftər həmçinin bu qisim hekayələrdən və 51 öyüd və nəsihətlərdən əmələ gəlmişdir. Üçüncü dəftərin mündəricatı nəzm ilə yazılmış əxlaqü ətvərə dair timsallardan ibarətdir.

Bunlardan əlavə bir para xırdaca məzhəkələr və gülməli hekayələr haman dəftərdə yazılıbdır...” (6, 33-34).

Maarifçi-pedaqog son iki dərsliyini sonralar lakin çap etdirə bilməmişdir. Həmin materiallardan məşhur pedaqog A.Çernyayevcki özünün “Vətən dili” dərsliyini tərtib edərkən faydalanmışdır.

Seyid Əzimin ən böyük xidmətlərindən biri də ana dili proqramını tərtib etməsidir. Bu proqram 1886-cı il oktyabrın 16-da Qafqaz Tədris Dairəsinə göndərilmişdi (2, 175).

Azərbaycan tarixində ilk mükəmməl tədris kitablarından olan “Rəbiül-ətfal” dərsliyindəki mənzum hekayə, öyüd-nəsihət və təmsillər müxtəlif tərbiyəvi əhvalatların təsvirindən ibarətdir. Onların bir qismini şair şəxsi həyat təcrübəsi və müşahidələri əsasında yazmış, digər qismini isə Şərq mənbələrindən, əsasən Nizaminin və Sədinin əsərlərindən təbdil və tərcümə etmişdir.

Dərslərdə verilmiş mətnləri uşaqların rahat başa düşməsi üçün Seyid Əzim mümkün qədər sadə və aydın yazmağa çalışmışdır. Bu bərdə o, kitabın dibachəsində belə yazır: “...bəzi mütalibi-aliyələr ki, idrakı cəmi bəni-növi-bəşərə lazımdır, alimiqdar olan müsənniflər (*dərslük yazanlar – K.A.*) bəzi kitablarda əlfazi-qəlizəyi-şədidə ilə bəyan ediblər, ətfali-dəbistanın zehni dərkindən aciz və qasirdir. Və müşəxxəs və məlumdur ki, bizim diyarın əhli hər nə elm ki, kəsb edərlər – əyyami-tüfuliyyətdə (*uşaqlıqda – K.A.*) kəsb edərlər. Fəlihəza, bu kitabi-müstətab ki, mərifətinameyi-müxtəsərdir, öz türki lisanımızda aşkar olan əlfaz və əshəl olan ibarətlər ilə cəbt və rəbt olundu ki, ali olan mətalibdən tüllabi-dəbistan bəhrəmənd və feyziyəb olsunlar. Çünki hicrətin 1294-cü ilinin (*miladın 1878-ci ili – K.A.*) rəbiül-əvvəl ayında (*müsəlman qəməri ilinin üçüncü ayı – K.A.*) ibdida olundu «RƏBİÜL-ƏTFAL» ısını ilə müsəmma qıldım” (10, 365).

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yaradıcılarından biri kimi şöhrət qazanmış, təlim-tərbiyə mövzusunda yazdığı əsərlərində yazıçı-pedaqoq kimi özünün məharətini göstərmiş Seyid Əzim bu dərsləklə qabaqcıl ideyaların yorulmaz carçısına çevrilir. O, bu kitabda topladığı əsərlər vasitəsilə gənc nəsələ mənəvi saflıq, daxili təmizlik, mənalı yaşayış, ayıq-sayıqlıq, vətən və xalq yolunda faydalı işlər görmək, doğruluq, mərdlik, dostluq, yoldaşlığa mətanət, çalışqanlıq, əzilənlərə kömək, insanlara yaxşı rəftar və s. kimi nəciəb əxlaqi keyfiyyətlər aşılamağa çalışır.

Seyid Əzimin nəciəb ideyalar tərbiyə edən həmin əsərlərini məktəb şagirdləri bir əsrdən artıqdır sevə-sevə əzbərləyib oxuyurlar. Şairin öz oğlu Mir Cəfərə müraciətlə yazdığı şeirlərdə təbliğ olunan fikirlər əslində bütün uşaqlar və gənclər üçün olduqca faydalıdır. Şair “Alimləərə hörmət haqqında moizə” şeirində oğlu Mir Cəfərə müraciətlə yazır:

**Üləma həqqini riayət qıl,
Əhli-elmə həmişə hörmət qıl.
Demə bu kafər, ol müsəlmandır,
Hər kimin elmi var, o insandır.
...Elm bir nur, cəhl zülmətdir,
Cəhl düzəkdir, elm cənnətdir** (10, 392).

Seyid Əzim gənc oxuculara yüksək mədəniyyətli, ləyaqətli ziyalı olmaqdan ötrü hər şüydən öncə elmi biliklərə yiyələnməyin lazım gəldiyini tövsiyə edir. O, “Cəfər, ey qönçeyi-gülüstanım” misrası ilə başlayan şeirində öz övladına əhli-ürfan kimi yetişməyi, bunun üçün “hər lisanə rağib” olmağı, bütün elmləri öyrənməyi məsləhət görür:

**Demirəm rus, ya müsəlman ol,
Hər nə olsan get əhli-ürfan ol...
...Cəhd qıl neməti-təmamə yetiş,
Elm təhsil qıl, məqamə yetiş (10, 375; 377).**

“Rəbiül-ətfal” dərsliyində şairin mənzum hekayələri xüsusi yer tutur. O, bu əsərləri Nizaminin “Sirlər xəzinəsi”, “İsgəndərnamə” (“İqbalnamə”), Sədinin “Gülüstan”, “Bustan”, eləcə də xalq nağılları, rəvayət və əfsanələr əsasında yaratmış, özünün humanist ideyalarını ifadə etmişdir.

Şair “Misir şahzadələri” adlı mənzum hekayəsində iki qardaşın həyat yolundan danışır. Qardaşlardan biri var-dövlət, o biri isə bilik toplayır:

**Birinə elmü fəzl olub hasil,
O biri dövlətə olub vasil.
Biri asudə idi rahət ilə,
Birisi var idi məşəqqət ilə (10, 518).**

Bir gün var-dövlət sahibi olan qardaş elmə yiyələnən qardaşına deyir: “Bu nə məşəqqətdi sən çəkirsən? Gedib təhsil alırsan, elmə yiyələnirsən. Axı elm öyrənməkdə sənənin məqsədin nədir? Axı kasıbçılıq içində qovrulursan”. Bilik xəzinəsinə sahib olan qardaş isə ona cavab verir ki, xəzinəyə var-dövlət toplayan hökmdarlar xalqa dərd-qəm verən müstəbidlər, bilik toplayanlarsa elm yayan peyğəmbərlərdir.

Seyid Əzim bu günə qədər öz tərbiyəvi əhəmiyyətini itirməyən öyüd və nəsihətlərini mənzum hekayələrinin başlanğıcında və axırında nəticə şəklində verir, onları həmin əsərlərin məzmunu ilə əlaqələndirirdi. Böyük maarifçi-pedaqoq öz oğlu Mir Cəfərə üz tutaraq onun timsalında zəmanə cavanlarına dəyərli nəsihətlər verir, onları elm və bilik öyrənməyə, dünyagörüşlərini genişləndirməyə, cəmiyyətdə özlərinə layiqli yer tutmağa səs-ləyirdi.

Seyid Əzim öyüd və nəsihətlərində təbliğ etdiyi əxlaqi-tərbiyəvi fikirləri “Rəbiül-Ətfal” dərsliyindəki təmsillərində davam etdirmişdir. XIX əsr ədəbiyyatında A.Bakıxanov və Q.Zakirlə başlanan təmsilçiliyi Seyid Əzim yeni şərəftə davam etdirmiş və öz dövrününün tərbiyə prinsipləri ilə əlaqədar olaraq bir sıra təmsillər yazmışdır. Şairin məşhur “Kəlilə və Dimnə” əsərindən, rus

şairi İvan Krilovdan tərcümə və iqtibas etdiyi, eləcə də özünün yazdığı orijinal təmsillərinin əsas məzmununu avamlıqla mübarizə, elm və sənətdə kamillik, zəhmətsevərlik, birlik, xeyirxahlıq və s. kimi nəcib sifətlər təşkil edir. O, təsvir etdiyi əhvalatları müasir tərbiyə problemləri ilə əlaqələndirərək, uşaqlarda gözəl əxlaqi keyfiyyətlər yaratmaq məqsədi güdür.

Şair “Eşşək və arılar” təmsilində elmin qədrini bilməyən cahil və qanmaz adamları tənqid edərək bu qənaətə gəlir:

**Eşşəyə bəs dadızsa hər kəs bal,
Dağlar xanəsi onun bu misal.
Seyyida, elmi açma nadanə
Ki, düşərsən cahanda nöqsanə (8, 75).**

“Siçan və pişik” təmsilində də düşüncəsiz, avam adamlar tənqid atəşinə tutulur. Şair aciz siçanların cürət tapıb pişiyin boynuna zınqırov bağlaya bilməməsini avamlıqla əlaqələndirərək yazır:

**Eyləmə, Seyyid, bu sifət fikri-xam,
Olma siçanlar kimi sən də əvam.
Fikrə düşüb etmə xəyali-mahal.
Etmə qəvi-cəng ilə fikri-cidal (10, 537).**

Şair “Qaz və durna” təmsilində bir neçə sənət və elm ardınca gedən, hamısından avara qalan alim və peşə sahiblərini kəskin tənqid edərək, elmin, sənətin yalnız müəyyən bir sahəsində kamil olmaq fikrini irəli sürür:

**Yəni bir elmə daim ol talib,
Zifən ol, züfunundur qalib.
Kişi bir sənəti bilər xalis,
Çoxuna meyl edən qalar naqis (8, 76).**

“Ayı və siçan” təmsilində yaxşılıq etmək, “İtin pişiyə cavabı”nda xeyirxahlıq, “Aslan və iki öküz”də ittifaq və birlik ideyaları verilir.

Seyid Əzimin “Rəbiül-ətfal” dərslində verilmiş “Ruhanilik təhsili”, “Allaha rüşvət”, “Yerdəkilərin göyə şikayəti”, “Köpəyə ehsan”, “Molla və çoban”, “Dəli şeytan”, “Bəlx şəhərinin qazısı və dülgər hekayəsi”, “Qazı saqqalını yandırır”, “Elmsiz alim”, “Müctəhidin təhsildən qayıtması”, “Münəccimlər yalançıdır”, “Şamaxı babiləri haqqında”, “Şamaxının təzə bəylərini həcv”, “Xan və dehqan”, “Riyakar abid” kimi satıraları XIX əsr satirik şeirimizin ən yaxşı nümunələrindəndir.

Şair xalqın pulu hesabına Şərqlərdə təhsil alan, vaxtını eyş-ışrətdə keçirən, vətənə qayıtdıqdan sonra bir-iki dini mərsiyə oxumaqla vəzifəsini bitmiş hesab edən müctəhid, abid, münəccim, qazi, molla və digər ruhanilərin riyakar simasını açıb göstərir. Seyid Əzim əsl pedaqoq kimi öz satirik əsərlərində də gəncləri haqqı nahaqqın ayağına verməməyə, onlarda ədalət, doğruluq, düzlük, özündən böyüyün hörmətini saxlamaq, yeri gələndə onların ağıllı məsləhətlərinə qulaq asmağı bacarmaq kimi əxlaqi keyfiyyətlər aşılamağa çalışırdı. Yalançılığın insanı hörmətdən saldığını, doğruluğun isə həmişə onu hörmətə mindirdiyini söyləyən şair gəncliyi doğruluğa, mərdlik və vətənpərvərliyə ruhlandırır. Ata-ananın və müəllimin hörmətini gözləməyi bacarmaq da Seyid Əzimin nəzərində insanlıq üçün ən böyük məziyyətlərdən sayılırdı.

Seyid Əzimin “Rəbiül-ətfal” dərslərində ümumiləşdiriyi əxlaqi-tərbiyəvi fikirlərin çoxu bu gün də öz əhəmiyyətini və aktuallığını saxlamaqdadır. Şairin maarifçilik ovqatında yazdığı didaktik şeirləri gənc nəslin vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq ruhunda tərbiyə olunmasına faydalı təsir göstərir. Buna görə də klassik sənətkarımızın zəngin ədəbi-bədii irsi müstəqil Azərbaycan Respublikasında çağdaş dövrün tələbləri baxımından daha dərinə və diqqətlə araşdırılmağa və öyrənilməyə layıqdır.

Bu baxımdan məşhur alim Firidun Köçərlinin vaxtilə yazdığı bir fikirlər çox yerinə düşür: “Seyidin ümdə mətləbi və baş arzusu insaniyyət dərəcəsinə və bəşəriyyət mərtəbəsinə vasil olmaqdır. Bu xüsusda onun nəzəri və mərifəti o qədər vəsi və genişdir ki, ona tək Azərbaycan şairi demək dürüst deyil, bəlkə ol düri-yeganə ümumi-insaniyyət şairidir” (6, 46).

ƏDƏBİYYAT

1. Bağırov Ə. S.Ə.Şirvani və məktəb. – Bakı: Maarif, 1986. – 168 s.
2. Əhmədov H. Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi: Dərs vəsaiti. – Bakı, 2001. – 320 s.
3. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslük (H.1). – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2004. – 328 s.
4. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı (C.2). – Bakı: Elm, 1985. – 460 s.
5. Qasımlı F. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: Dərslük. – Bakı: Maarif, 1974. – 488 s.
6. Məmmədov A. Şamaxıda maarif və maarifçilik (XIX əsrin ortalarından mart 1918-ci ilə qədərki ədəbi mühit). – Bakı: Maarif, 1987. – 240 s.
7. Namazov Q. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı: Dərslük. – Bakı: Maarif, 1984. – 332 s.
8. Şirvani S.Ə. İbrət güzgüsü. – Bakı: Gənclik, 1971. – 132 s.

9. Şirvani S.Ə. Təmsillər, mənzum hekayələr və öyüdlər. – Bakı: Gənclik, 1979. – 60 s.

10. Şirvani S.Ə. Əsərləri (3 c.-də. C.2). – Bakı: Azərb. EA Nəşriyyatı, 1969. – 652 s.

MOTIVES OF SCIENCE AND UPBRINGING OF SEYİD AZİM SHIRVANİ IN THE TEXTBOOK

KNYAZ ASLAN

SUMMARY

Seyid Azim Shirvani (1835-1888) is the famous Azerbaijan poet. He knows educationist and enlightener as poet. He had created new kind school in the Shamakhy. Seyid Azim was edifying in this school. Poet often get printed poems in the textbook of «Spring of the babies» («Rabiul-atfal»). Seyid Azim the book, school, educational, he was propagating the scientific reading. Of the poet educational works have vital importance in the spiritual upbringing of the young family. Many of the thoughts told poet today's keep urgency.

Enlightenment ideas of the poet are analysed in this article widely.

НАУЧНЫЕ И ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ИДЕИ В УЧЕБНИКАХ СЕЙДА АЗИМ ШИРВАНИ

КНЯЗЬ АСЛАН

РЕЗЮМЕ

Крупнейшим представителем азербайджанской литературы второй половины XIX века, во многом определившим ход развития реалистической и демократической поэзии в конце столетия, был Сейд Азим Ширвани (1835-1888). Прогрессивный общественный деятель и поэт, он отличался широтой идейного кругозора, разносторонней образованностью. Будучи педагогом в созданной им школе нового типа в городе Шамахи, он изучил русский язык и литературы. Сейд Азим часто выступал в периодической печати со стихами, направленными против фанатизма, лицемерия служителей культа, пропагандируя просветительские идеи.

В этой статье глубоко рассмотрены эти вопросы.

**F.KÖÇƏRLİ adına RESPUBLİKA UŞAQ KİTABXANASINDA
KİTABXANA PROSESLƏRİNİN AVTOMATLAŞDIRILMASI
XÜSUSİYYƏTLƏRİ****F.M.QULİYEVA***F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası*

Ölkəmiz qədim dövrlərdən başlayaraq milli-mənəvi sərvətləri, xüsusilə kitab mədəniyyəti ilə seçilmiş və zəngin kitabxanaları ilə tanınmışdır. Belə kitabxanalardan biri də xalqımızın gələcəyi olan uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkili sahəsində böyük təcrübəsi və xidmətləri olan, respublikada uşaq kitabxanaları üzrə elmi metodik mərkəz sayılan F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasıdır. Kitabxana öz fəaliyyətində xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin gələcəyimiz olan uşaqlar haqqında müdrik kəlamını rəhbər tutmuş, öz işini bu kəlamın həyata keçirilməsi uğrunda mübarizəyə həsr etmişdir. Heydər Əliyev deyir: “Uşaqlar bizim gələcəyimizdir. Gələcəyimizi nə cür tərbiyə edəcəyiksə, böyüdəcəyiksə, ölkəmizin, millətimizin, dövlətimizin gələcəyi bundan asılı olacaqdır”.

Məlum olduğu kimi, son illər kitabxana şəbəkəsinin genişləndirilməsi, onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, fondların zənginləşdirilməsi, dünya kitabxanaları ilə faydalı əlaqələrin qurulması istiqamətində dövlətimiz tərəfindən məqsədyönlü tədbirlər görülür. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2007-ci il aprelin 20-də imzaladığı “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” sərəncama əsasən “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” hazırlanmışdır.

Müstəqillik illərində uşaqlara kitabxana-informasiya xidmətini daha da yaxşılaşdırmağı, informasiya cəmiyyətinin tələblərinə cavab verməyi qarşısına məqsəd qoyan F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının kollektivi kitabxana işinin informasiyalaşdırılması və kitabxananın informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi sahəsində müəyyən uğurlar qazanmışdır. Belə ki, kitabxanaya xeyli miqdarda kompüter, elektron məlumat vasitələri, texniki avadanlıq alınmış və bu vasitələrin kitabxana işinə tətbiq edilməsi kitabxana işini qismən də olsa kompüterləşdirmişdir. Hazırda fondunda 209.700 nüsxə ədəbiyyat olan kitabxananın ən böyük nailiyyətlərindən biri uşaqların istifadəsi üçün kompüter zallarının açılması olmuşdur. 2002-ci ildən kitabxanada təşkil edilən “İnternet-sinif” və “Biləyən” multi-media zallarında uşaqlar İnternet-

dən yararlanaraq istədikləri materialları almaqla yanaşı, CD disklərindən istifadə etməyi də mənimsəmişlər.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında Avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsi 2005-ci ildən fəaliyyət göstərir. 2009-cu ildə şöbənin işçiləri İnformasiya Resurs Mərkəzində təşkil olunmuş kurslarda iştirak etmiş, müəyyən təcrübə qazanmışlar. Əlbəttə, müasir kitabxana işini yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyaları olmadan təsəvvür etmək bir qədər çətinidir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının insan fəaliyyətinin bir sıra sahələrində olduğu kimi kitabxana işində də tətbiqi ənənəvi kitabxana proseslərinin sürətlənməsinə və optimallaşmasına gətirib çıxarır.

Kitabxana işinin avtomatlaşdırılması təcrübəsi dünya ölkələrinə ötən əsrin 60-cı illərindən tanış olsa da, Azərbaycanda bu tip fəaliyyətin həyata keçirilməsi 90-cı illərin sonlarına təsadüf edir. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının bir neçə əməkdaşı hələ 2001-ci ildə Amerikanın ölkəmizdəki səfirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən Treninq Mərkəzində “Kitabxanalarda avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri” ilə bağlı kurslarda iştirak etmiş, bu sahədə müəyyən məlumatları mənimsəmiş, lakin bu işi həyata keçirmək mümkün olmamış və sözügedən fəaliyyətlər nəticəsiz qalmışdı. Bu iş yalnız Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşəbbüsü ilə kitabxanalarda həyata keçirilməyə başlandıqdan sonra bir sıra irəliləyişlərə nail olundu, İRBİS-64 Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sisteminin (AKİS) proqramı alınaraq kitabxanalarda tətbiq olunmağa başlandı.

Məlumdur ki, kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması vahid avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi vasitəsilə həyata keçirilməli, kitabxanada tətbiq olunan proqram təminatı bu və ya digər tələblərə cavab verməlidir. Həmin dövrdə isə fəaliyyətlərini avtomatlaşdırmağa cəhd edən bir sıra kitabxanalarımız yalnız katalogizator moduluna malik olduqlarından bu işi həmin modul vasitəsilə həyata keçirməklə avtomatlaşma işi sahəsində ilkin addımlarını atdılar. Bir çox xarici dövlətlərdə istifadə olunan İRBİS-64 AKİS-in tam paketi özündə “Kataloqlaşdırma”, “Komplektləşdirmə”, “Kitab verilişi”, “Oxucu qeydiyyatı”, “Tammətli”, “İnzibatçı” kimi işçi yerlərini, eləcə də veb şlüzü, Z39.50 protokolunu birləşdirir.

Avtomatlaşdırma şöbəsinin inkişaf etməsi və səyi nəticəsində şöbələrarası əlaqələri təmin edən lokal kompüter şəbəkəsi yarandı və avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminin tətbiqi istiqamətində bir sıra vacib işlər görüldü. Hazırda şöbə fondların bütövlükdə elektron informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi və elektron kataloqun yaradılması proseslərini müvəffəqiyyətlə həyata keçirir. Belə bir layihəni gerçəkləşdirmək üçün hər bir kitabxana İRBİS-64 AKİS-in proqram təminatına malik olmalıdır. Bir neçə il bundan öncə kitabxanalarda bu işlərin başlanması çətin görünsə də, indi Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin dəstəyi ilə regionlarda sürətlə həyata keçirilmək üzrədir.

İRBİS-64 AKİS-i əldə etməzdən öncə kitabxanaçılar bu proqramı tam mənimsəməli, ənənəvi kitabxana işini dəqiq bilməlidirlər, çünki proqram məhz ənənəvi kitabxana qaydaları üzərində təkmilləşmişdir.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında avtomatlaşdırmanın tətbiqi və əhəmiyyəti bunlardan ibarətdir:

- Ənənəvi kitabxana proseslərinin bir qismi avtomatlaşdırılmış, yeni avtomatlaşdırılmış işçi yerləri vasitəsilə kitabxanaçı əməyi minimuma endirilmişdir;

- Kitabxanaya yeni daxil olan bütün ədəbiyyatın, eləcə də fonddakı ədəbiyyatın bir qisminin retro bazasında elektron kataloqu hazırlanmışdır;

- Elektron kitabxana yaratmaq təşəbbüsləri genişlənmiş, uşaqlar üçün ən maraqlı nağılların elektron variantı hazırlanmışdır;

- F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının veb saytı yaradılmış (*www.clb.az*), bütün məlumatlar orada yerləşdirilmişdir. İndi ölkəmizin ən ucqarlarda yerləşən kitabxanaları belə MKS-lərin Mərkəzi Kitabxanasında İnternet xidmətindən istifadə etməklə istər statistik məlumatları, istər metodik vəsaitləri, istərsə də digər müvafiq materialları əldə etmək imkanı qazanmışlar.

Bununla bərabər Avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsi aşağıdakı fəaliyyətləri həyata keçirir:

1. Kitabxanaya daxil olan bütün sənədlərin (kitab, dövrü mətbuat, elektron informasiya daşıyıcıları, atlas, xəritə və s.) avtomatlaşdırılmış proqram əsasında işlənərək, fonda daxil edilməsi, o cümlədən retro məlumat bazasında kitabların işlənməsinə nəzarət;

2. Elektron kataloqun və elektron kitabxananın yaradılmasına texniki dəstək;

3. Kitabxananın veb-səhifəsini yeniləmək və burada elektron kataloqun ümumi istifadəsini təmin etmək;

4. İnternet vasitəsilə elmi forumlar yaratmaq;

5. Kitabxanaya daxil olan elektron informasiya daşıyıcılarını mühafizə etmək və istifadəçilərə çatdırmaq, elektron kitabxanada əks etdirmək;

6. Kitabxananın nəşrlərini çapa hazırlamaq.

Avtomatlaşdırılmış kitabxana proseslərinin administrasiyası dedikdə ilk növbədə kitabxanada həyata keçirilən avtomatlaşdırma proseslərinə nəzarət başa düşülür. Buraya daxili şəbəkənin daim yoxlanılması, şəbəkədaxili problemlərin aradan qaldırılması, informasiya daşıyıcılarının süzgəcdən keçirilməsi (filtrizasiya olunması), məlumatların qorunması, İnternetdən istifadənin optimallaşdırılması və sürətləndirilməsi, kompüterlərin, o cümlədən digər texniki avadanlıqların vəziyyətinin təhlil edilməsi və lazım gəldikdə nasazlıqların aradan qaldırılması və s. daxildir. Şöbə bu aspektdə üzərinə düşən bütün vəzifələrin öhdəsindən gələ bilmişdir.

Elektron kataloqun və elektron kitabxananın yaradılmasına texniki dəstək prosesi Avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsinin fəaliyyətində olduqca yenidir. Belə ki, kitabxanada elektron kataloq və elektron kitabxananın yaradılması işlərinə keçən ildən başlanılıb. Lakin buna baxmayaraq şöbə elektron kataloq və elektron kitabxananın yaradılması üçün tələb olunan texniki şəraiti realizə edə bilmişdir. Belə ki, artıq bütün kompüterlər vasitəsilə İRBİS-64 proqram təminatında elektron kataloqa məlumatların ötürülməsində heç bir problem qalmamış, əksinə, bu proses daha da sürətlənmişdir. Elektron kitabxananın yaradılmasına gəlincə isə onu qeyd etmək olar ki, artıq İRBİS-64 proqram təminatı bu tip kitabxanaların yaradılmasına real imkanlar verir. Cari ildə müxtəlif mövzular üzrə məlumat bazalarının yaradılması işi də davam etdirilmişdir. Avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsində müxtəlif elm sahələri (kitab bazası) ilə yanaşı, görkəmli şəxslər, ekologiya, retro məlumat bazaları hazırlanmış və elektron formada qorunub saxlanmışdır. Bundan əlavə nağılların elektron variantı yaradılmışdır.

İnternet vasitəsilə elmi forumlar yaratmaq işi 2010-ci ildə də Avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsinin fəaliyyət spektrinə daxil olmuşdur. İnternet vasitəsilə EBNİT-in əməkdaşları ilə elektron yazışmalar vasitəsilə proqramçı və digər ziyalı qruplarının beynəlxalq əlaqələri və təcrübə mübadilələri nəzərdə tutulmuşdur. Bu iş kitabxana və əməkdaşların elektron poçtu vasitəsilə həyata keçirilir.

Kitabxanaya daxil olan elektron informasiya daşıyıcılarını mühafizə etmək və istifadəçilərə çatdırmaq, elektron kitabxanada əks etdirmək sahəsində bu il də istənilən nəticələr əldə olunmuşdur.

Müəyyən tarixi dövrdə yaradılmış informasiyaların toplanması, mühafizəsi, sonralar istifadəsi kitabxanaların cəmiyyət üçün nə qədər vacib olduğunu bir daha aydın göstərir. Hər hansı tədris, elmi, siyasi və digər fəaliyyəti yüksək səviyyədə icra etmək üçün ilk növbədə əlaqədar informasiyanı toplamaq, əldə etmək, təhlil etmək, mənimsəmək və istifadə etmək vacibdir.

Avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri toplanan informasiyanın sürətlə axtarılmasında, seçilməsində, süzgəcdən keçirilməsində, istifadə olunmasında müasir texnologiyalardan istifadə etməkdir. 2005-ci ildən şöbə öz fəaliyyətini İRBİS AKİS üzrə davam etdirir. Fəaliyyət göstərdiyi gündən indiyədək məlumat bazasına 137.657 nüsxə ədəbiyyat daxil edilmişdir. Hər bir İnternet istifadəçisi Kitabxananın Veb sahifəsinə (*Web site*) daxil olaraq, elektron kataloqdan və digər elektron resurslardan istifadə edə bilər.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında avtomatlaşdırma sahəsində əldə olunmuş nəticələrdən belə qənaətə gəlmək olar ki, müasir istifadəçinin qlobal informasiyanın keyfiyyətinə bəslədiyi münasibət əsaslı dəyişikliklərlə qarşılaşmışdır. Belə ki, müasir hazırlıqlı istifadəçilər, oxucular, xüsus-

silə də uşaqların mütaliəsinə rəhbərlik edən mütəxəssislər, pedaqoji işçilər kitabxanadaxili resursların istifadəsində yeni-yeni nailiyyətlər axtarır. Veb saytdan istifadə edən bu qrup oxucular kitabxananın təsis etdiyi “Göy qurşağı” jurnalında mütaliə ilə bağlı məqalələri oxuyur, öz rəy və təkliflərini e-mail vasitəsilə bizə göndərirlər. Sözsüz ki, Avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsi informasiya və kommunikasiya yeniliklərini izləyərək təcrübi fəaliyyətində səmərəli şəkildə istifadə etməyə çalışır.

Kitabxanaların avtomatlaşdırılması kitabxana-bibliografya proseslərinin inkişafı və oxucuların bu prosesdə lazımınca bəhrələnməsi deməkdir. Bu proses istər kitabxanaçıların, istərsə də kitabxanadan istifadə edən oxucuların işini asanlaşdırır. İlk növbədə bu iş elektron kataloqun yaradılmasından başlayır. Bu sistemin tətbiqi kitabxana işçilərinin kompüter savadlılığını bir daha təkmilləşdirir. Ona görə də hər bir kitabxana işçisi kurslarda iştirak edərək sistemdə işləmək üçün hazırlanmalıdır.

Kompüter-telekommunikasiya texnologiyasının yaranması və sürətli inkişafı cəmiyyətin həyatında köklü dəyişikliklərə səbəb olaraq onun sosial inkişafını təmin edir. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi avtomatlaşdırmanın tərkib hissəsi olub, burada yerinə yetirilən mürəkkəb, bir-birilə əlaqəli texnoloji proseslərin informasiya-telekommunikasiya texnologiyaları əsasında avtomatlaşdırılmasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanamızın iş prosesi yeni texnologiyaların tətbiqi hesabına xeyli dərəcədə yüksəlmişdir.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyasının sürətli inkişafı kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin kəmiyyət və keyfiyyət səviyyəsinin yüksəlməsini təmin edir. Bunların nəticəsində bir sıra kitabxanalar artıq öz sosial funksiyalarını genişləndirərək, həm də analitik-informasiya mərkəzlərinə çevrilmişdir. Kitabxananın avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə şöbəsi 2005-ci ilin avqust ayında İRBİS-64 AKİS-in “İnzibatçı”, “Kataloqlaşdırıcı” və “Oxucu” avtomatlaşdırılmış işçi yerlərinin daim yeniləşməsi ilə əlaqədar daha da təkmilləşmişdir. Bu proqram dünya dövlətləri tərəfindən müvəffəqiyyətlə istifadə olunur. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası 2006-cı ildə “Kitab verilişi” və “Veb İRBİS” (Web IRBIS) modullarını almış və müvəffəqiyyətlə işə başlamışdır. Hazırda sistemə 7.422 adda kitab, 23.915 qəzet və jurnal məqaləsi daxil edilmişdir.

Onu da qeyd edək ki, İRBİS-64 sistemi fərdi verilənlər bazasını yaratmağa, informasiya massivində tammətnli axtarışın təşkilinə və ən əsası mövcud materiallara İnternet, lokal şəbəkə və s. vasitəsi ilə girişin təmin olunmasına tam zəmanət verir. Həmçinin İRBİS-64 AKİS vasitəsilə əsas texnoloji proseslər – kataloqlaşdırma, ədəbiyyatın lokal şəbəkədə və İnternetdə axtarışı və sifarişi, kompüter vasitəsilə oxuculara xidmət həyata keçirir.

Ədəbiyyatın kataloqlaşdırılması sənədlər haqqında bibliografik yazıların, yəni tam təsvirin hazırlanmasını nəzərdə tutan texnoloji prosesdir. Bu pro-

ses nəticəsində oxuculara xidmətin əsasını təşkil edən elektron kataloqun bibliografik məlumat bazası yaradılmışdır. Abonement xidmətinin kataloqlaşdırılması üçün isə “Oxucu” avtomatlaşdırılmış işçi yeri nəzərdə tutulmuşdur. Bu işçi yeri vasitəsilə oxucuların qeydiyyatı; ədəbiyyatın verilməsi üçün sifarişlərin növbələşməsi; sifarişlərin yerinə yetirilməsinin qeydiyyatı; sifariş olunmuş ədəbiyyatın sərbəst nüsxələri haqqında informasiyanın alınması işləri aparılır.

Kitabxanamızın mütəxəssisləri elektron kataloqun formalaşdırılmasında dünya kitabxanalarının təcrübəsini öyrənir və onlara əsaslanaraq, elektron kataloqun yaradılmasının mövcud olan müxtəlif yollarının ən optimal və əlverişlisini seçib, sənədlərin elektron kataloqa daxil edilməsi qaydalarını müəyyən edərək ümumi metodikasını işləyib hazırlamağa başlamışdır. Elektron kataloqun formalaşdırılması üçün qəbul edilmiş standartlara uyğun olaraq cari ədəbiyyatın bibliografik təsviri, elektron kataloqun redaktəsi aparılır.

Ənənəvi kataloq və kartotekalardan fərqli olaraq, elektron kataloq və kartotekalarda bibliografik axtarış bir çox ünsürlərlə aparılır: açar söz, müəllif, sərlövhə, tərtibçi, redaktor, rəssam, tərcüməçi, nəşr ili, mövzu və predmet rubrikaları, jurnalın adı, nəşr ili ilə və s. Bundan başqa, bibliografik xidmətin avtomatlaşdırılmış texnologiyaları oxucuya elektron kataloqda real vaxt rejimində informasiyanı görmək, informasiyanın yerləşdiyi sənədin özünü əldə etmək, avtomatlaşdırılmış sistemlə, belə demək mümkündürsə, “dialoqa” girmək və s. imkanını yaradır. İnternet şəbəkəsinin informasiya ehtiyatlarından istifadə etməklə oxuculara operativ və yüksək keyfiyyətli bibliografik xidmət göstərmək bibliograflar üçün əlverişlidir. Bütövlükdə kitabxanalarda kompüter texnologiyalarının tətbiqi bibliografik informasiya xidmətinin səviyyəsini artırır və operativliyi təmin edir. Bundan sonra oxucuların elektron formada cari və retrospektiv informasiya ilə təminatı, İnternet şəbəkəsinin imkanlarının öyrənilməsi və onlardan istifadə etmək bacarığı formalaşdırılmalıdır.

Bütün bunlarla yanaşı F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri oxuculara bibliografiya və elmi informasiya xidmətini dünya kitabxanaları səviyyəsinə qaldırmaq, oxucuların tələbatını ödəmək üçün yeni informasiya texnologiyalarını tətbiq etmək, İnternet şəbəkəsinin elektron ehtiyatlarından istifadə etməkdir.

Məlumdur ki, ənənəvi bibliografik yazıların tərtibinə illərlə əmək sərf olunur. Yeni texnologiyaların tətbiqi ilə elektron məlumat bazalarından istifadə əsasında bibliografik göstəricilərin hazırlanması prosesləri sürətləndirilir, həmçinin vaxta qənaət edilir. Bu proseslərə məlumat bazasına informasiyanın daxil edilməsi, yoxlanması, müxtəlif bibliografik göstəricilərin və məlumat bazalarının nəzərdən keçirilməsi, İnternetdə axtarış və tələb olunarsa e-mail ilə məsləhətlərin alınması və s. daxildir. Həmin bibliografik göstəricilərin çap edilməsi eyni zamanda onların ənənəvi və elektron formada (*pdf. formatda*) istifadəsini də təmin edəcək. Dünya kitabxanalarının təcrübəsi təsdiq edir ki,

elektron məlumat bazaları cari, retrospektiv, mövzu və şəxsi biblioqrafik göstəricilərin tərtibində əvəz edilməzdir. Kitabxanada kompüter texnologiyalarının biblioqrafiya işində tətbiq edilməsi milli biblioqrafiyanın elektron bazalarının yaradılması üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Bu isə günün tələbidir.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası öz iş prosesini dünya kitabxanaları səviyyəsinə çatdırmağa səy göstərir. Hazırda Məlumat-biblioqrafiya şöbəsinin illik işini özündə əks etdirən “Məlumat Biblioqrafiya Aparatı-2010”, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 87 illiyi ilə əlaqədar “Heydər Əliyev və uşaqlar”, uşaqların intellektual səviyyəsinin yüksəlməsinə kömək edən kitablara aid ayrıca bir baza – “Əyləncəli kitablar”, “Ekologiya” adlı bazaları yaradılmışdır. İRBİS-64 AKİS proqramında versiyalarla bağlı yeniliklərin tətbiqindən sonra Veb İRBİS-in (Web IRBIS) interfeysi tam tərcümə edilmişdir.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi 2009-cu ili “Kitabxanaların avtomatlaşdırılması ili” elan etmişdi. Bu isə təsadüfi deyildi. Belə ki, ölkə Prezidenti İlham Əliyevin 6 oktyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın icrası ilə əlaqədar olaraq kitabxana şəbəkəsinin informasiyalaşdırılması, elektron kataloqların, elektron kitabxanaların, veb saytlarının yaradılması və İnternetdə yerləşdirilməsi istiqamətində bir sıra səmərəli işlər görülmüşdür. Elə bunun nəticəsidir ki, indi dünyada ənənəvi kitabxanaları əvəz edən çoxlu sayda elektron kitabxanalar da mövcuddur. Sərəncamda “Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanası”nın yaradılması vəzifəsi də qarşıya qoyulmuşdur. Həmin sərəncamda latın qrafikası ilə çap edilən kitabların mətnlərinin elektron daşıyıcıları və İnternet vasitələri ilə yayılması qərara alınmışdır. Bu istiqamətdə kitabxanamızda da müəyyən işlər görülmüşdür. Ayrı-ayrı uşaq yazıçılarının bəzi kitablarının elektron variantı alınaraq veb saytda yerləşdirilmişdir. Bu iş davam etdirilməkdədir.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası bundan sonra da informasiya təminatı istiqamətində fəaliyyətinin səmərəsinin artırılması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi məqsədilə günün tələbləri səviyyəsində mütərəqqi iş üsullarından istifadə edəcəkdir. Yəni kompüter texnologiyalarının tətbiqi, ənənəvi informasiya mənbələrin elektron daşıyıcılara köçürülməsi, CD-ROM texnologiyaların tətbiqi, informasiyanın ötürülməsində yeni metodlardan istifadəsi, qrafik şəkildə informasiyanın təqdim etmək imkanları və bir sıra başqa işlərin həyata keçirilməsi üçün səy göstərərək uğurlar əldə edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Prezidentinin Sərəncamı // Respublika. – 2008. – 7 oktyabr.
2. Xələfov A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi: Monoqrafiya. – B., 2006. – 312 s.
3. Xələfov A.A. İnformasiya xidməti / Kitabxanalar biliklər cəmiyyətində (ikidilli Azərbaycan – Rusiya layihəsi). – B., 2006. – S.64 -74 s.
4. Xələfov A.A., Qurbanov A.İ. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik. – B., 2007. – 200 s.
5. "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu // "Azərbaycan" qəzeti, 1999, 14 mart.

**AUTOMATIZE OF THE LIBRARY PROCESSES
IN THE REPUBLIC CHILD LIBRARY
NAMED AFTER F.KOCHERLI**

F.M.GULIYEVA

SUMMARY

In this article it is told about introduced new electronic information services in modern conditions in system of library service. And also it is told about a role and great value for libraries electronic catalogues, electronic libraries, about an exchange of the electronic documentation.

**ХАРАКТЕРИСТИКА АВТОМАТИЗАЦИИ БИБЛИОТЕЧНЫХ
ПРОЦЕССОВ В РЕСПУБЛИКАНСКОЙ ДЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ
ИМЕНИ Ф.КОЧАРЛИ**

Ф.М.ГУЛИЕВА

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассказывается о внедряемых новых электронных информационных обслуживаниях в современных условиях в системе библиотечного обслуживания. А также рассказывается о роли и важном значении для библиотек электронных каталогов, электронных библиотек, об обмене электронной документацией.

**C.CABBARLI ADINA
RESPUBLİKA GƏNCLƏR KİTABXANASI
MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ**

T.K.SADIQOV

C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası

Azərbaycan xalqı həmişə özünün yüksək kitab mədəniyyəti ilə sayılıb-seçilmiş və zəngin kitabxanaları ilə tanınmışdır. Bu kitabxanalarda qorunub saxlanılan istər əlyazmaları, istərsə də müxtəlif elm sahələrinə aid ədəbiyyat xalqın maariflənməsinə xidmət göstərmiş, geniş oxucu kütlələrinin yardımçısı olmuşdur. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda deyildiyi kimi, kitabxana - elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial instituttur.

C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası 1928-ci ildən yalnız qiraətxana kimi fəaliyyətə başlamışdır. Onun fondu, müvafiq binası demək olar yox idi. İlk illər kitabxana evə kitab vermək imkanına belə malik deyildi. O vaxtlar kitabxananın ağır vəziyyəti haqqında “Yeni yol” qəzetində məqalə dərc olunmuşdu. Bu məqalədə kitabxananın fondunun zənginləşməsindən, yeni kitablarla komplektləşdirilməsinin zəruriliyindən bəhs edilirdi.

Gənclər Kitabxanası 1937-ci ildən Azərbaycan dramaturgiyasının banilərindən olan C.Cabbarlının adını daşıyır.

1950-ci ildən başlayaraq kitabxananın işində ciddi dönüş yaranmışdır. O, öz fondunu ildən-ilə zənginləşdirmiş, geniş oxucu kütləsini, xüsusilə də gəncləri və məktəbliləri kitabxanaya cəlb etmişdir.

1957-ci ildə kitabxana daha əlverişli yeni bina ilə təmin edilmişdir. C.Cabbarlının yaxın dostu, Azərbaycan kinematoqrafiyasının görkəmli nümayəndəsi Məmməd Əlilili öz xatirələrində yazır: “1957-ci il mənim üçün ən əziz ildir. Yeni binaya köçdükdən sonra kitabxana sanki yenidən yaranmışdır. Böyük dramaturqumuz C.Cabbarlının adını daşıyan kitabxana mənəvi sənət mülkünə çevrilmişdir”.

C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası 1976-cı ildən isə “gənclər kitabxanası” statusu almışdır.

Müstəqil Azərbaycanda həyatın müxtəlif sahələrində aparılan islahatlar içərisində latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasının bərpa edilməsi böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Ölkə Prezidenti Heydər Əliyevin “Dövlət dilinin tətbiqi

işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” 18 iyun 2001-ci il tarixli və “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün qeyd edilməsi haqqında” 9 avqust 2001-ci il fərmanları ölkənin ictimai-siyasi həyatında mühüm hadisə olmuş və latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasına keçidi bütövlükdə təmin etmişdir. Latın qrafikalı Azərbaycan əlifbası artıq həyatımızın bütün sahələrində tam yerini tutmuşdur. Bununla yanaşı Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və elminin vaxtilə kiril qrafikası ilə çap olunmuş qiymətli nümunələrinin latın qrafikasında yenidən kütləvi şəkildə nəşr olunması günün ən vacib məsələlərindən biri olaraq qalır.

Respublika Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli və “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında” 27 dekabr 2004-cü il tarixli sərəncamlarına əsasən son 3 il ərzində ümumi tirajı 9 milyon nüsxəyə yaxın kitab nəşr olunmuş və ölkə kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir. O cümlədən C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasına 23.777 nüsxə ədəbiyyat hədiyyə verilmişdir. Yeni nəşrlər kitabxana fondlarını və onlardan istifadə imkanlarını xeyli genişləndirmişdir.

Eyni zamanda C.Cabbarlı adına RGK Azərbaycanda yaşayan rusdilli oxucuların mütləq marağını və tələbatını nəzərə alaraq Rusiyanın “Premyera” nəşriyyatı ilə 5 illik müqavilə bağlamışdır. Müqaviləyə əsasən hər il oradan 1200-1300 nüsxə lüğət, ensiklopediya və digər ədəbiyyat alınaraq oxucuların istifadəsinə verilir.

C.Cabbarlı adına RGK-da oxuculara xidmət sisteminin modernləşdirilməsi məqsədi ilə yeni informasiya texnologiyasının tətbiqi sahəsində çox işlər görülmüşdür. Kitabxana Soros Fondunun yerli Açıq Cəmiyyət İnstitutunun Yardım Fondu ilə müqavilə bağlamış və 2003-cü ildə “Puşkin kitabxanası” layihəsi əsasında fonda xeyli kitab daxil edilmişdir. Ümumiyyətlə, kitabxana Soros Fonduna 2 layihə təqdim etmişdir. 2003-cü ilin sonunda keçirilən müsabiqədə kitabxana yardımçı təşkilat kimi iştirak etmişdir. Kitabxanada qısa müddət ərzində “Soros biblioqrafiya aparatı”nı yenidən tərtib edilmişdir.

Tarixi-mədəni, ədəbi-bədii və elmi-fəlsəfi irsin toplanıb saxlanılmasında, nəsildən-nəslə çatdırılmasında, cəmiyyətin intellektual, mənəvi potensialının inkişafında kitabxanaların əvəzsiz rolu həmişə bəllidir. Ona görə də kitabxanaların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə əsaslı islahatların aparılması və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi baxımından 6 oktyabr 2008-ci ildə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın böyük əhəmiyyəti vardır.

Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş kitabxanalararası beynəlxalq əlaqələrin qurulması, müasir qabaqcıl texnologiyalardan bəhrələnməsi, qarşı-

lıqlı təcrübə mübadiləsinin aparılması istiqamətində respublikanın digər kitabxanaları kimi C.Cabbarlı adına RGK da müəyyən tədbirlər həyata keçirir. Kitabxananın əməkdaşları Krasnodar vilayətinin Anapa şəhərində keçirilən “Kitabxanalardan gələcəyə”, Ukraynanın Sudak şəhərində keçirilən “Kırım-2008”, “Kırım-2009”, “Kırım-2010”, Moskvada keçirilən “LİBKOM-2009”, “LİBKOM-2010” və digər beynəlxalq konfrans və kitab sərgilərində mütəmadi iştirak etmişlər. Bu da Mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayevin kitabxanalara göstərdiyi dəstək və qayğının bariz nümunəsidir.

Ölkəmizdəki kitabxanaların dünya informasiya məkanına daxil olmasının təminatı, müvafiq dünya standartlarına uyğun olaraq elektron formaya keçirilməsi, elektron kataloqlarının yaradılması və cəmiyyətin inkişafına birbaşa təsir göstərən elektron mənbələrin sərbəst istifadəsinin təmini məqsədilə “Dövlət Proqramı”na uyğun olaraq 2009-cu il mart ayından C.Cabbarlı adına RGK-da İRBİS-64 Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemi (AKİS) tətbiq edilmişdir. Məlumdur ki, bu sistem İnternet istifadəçilərinin elektron kataloqlara və digər biblioqrafik verilənlər bazasına çıxışının təmini üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Respublika Prezidentinin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli və “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında” 27 dekabr 2004-cü il tarixli sərəncamlarına əsasən nəşr olunan və kitabxananın kolleksiyasına daxil edilən kitabların təsviri elektron kataloqda verilmişdir. Ümumilikdə prezident hədiyyəsi olan 356 adda 1.424 nüsxə ədəbiyyat İnternetdə yerləşdirilərək oxucuların istifadəsinə verilmişdir və bu istiqamətdə işlər davam etdirilir.

İRBİS-64 AKİS-də elektron kartotekada Azərbaycan dilində 3.068, rus dilində 706, yəni cəmi 5.491 adda dövrü mətbuat təsdiq edilmişdir. Elektron kataloqa Azərbaycan dilində 716, rus dilində 736, digər dillərdə 22 retro kitab salınmışdır ki, bunlar da 1.474 adda 5.479 nüsxə ədəbiyyatı əhatə edir. Azərbaycan dilində 203, rus dilində 613, digər dillərdə 43, ümumilikdə 4.718 nüsxə yeni kitab elektron kataloqa salınmışdır ki, bunlar da cəmi 859 adda olmuşdur. Həmin kitabların kartoçkalı çıxarılıb kataloqa düzülüşdür.

“Oxucu” Avtomatlaşdırılmış İşçi Yerində 1.201 oxucu elektron kataloqda qeydə alınmışdır. 118 oxucuya verilən 366 kitab qeydə alınmışdır.

Yeni kitabların biblioqrafik siyahı və göstəricisi işçi vəziyyətindədir. Həmçinin yeni kitabların biblioqrafik göstəricisinin elektron forması demək olar ki, hazır vəziyyətdədir və ənənəvi şəkildə çap olunmaq üçün işlənir. Tezliklə yeni kitabların siyahısı da sayta salınacaqdır.

Elektron kataloqda “Ümummilli lider”, “İdman”, “Ekologiya”, “Neft strategiyası” adlı yeni məlumat bazaları yaradılmışdır. Bu məlumat bazalarında qəzetlər, jurnallar və kitablar öz əksini tapmışdır.

C.Cabbarlı adına RGK-da İRBİS-64 AKİS-in sərlovhə və sərlovhəaltı məlumatlarının Azərbaycan dilinə tərcüməsi üzərində iş davam etdirilir.

Kitabxanada Rusiya Federasiyasının LIBNET Milli İnformasiya Kitabxana Mərkəzinin metodik vasitələrində kitabxana-bibliografiyaya aid olan normativ sənədlərdən istifadə edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, ölkə Prezidenti İlham Əliyev 28 dekabr 2006-cı ildə “Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsinə dair Milli Fəaliyyət Planının təsdiq edilməsinə” dair sərəncam imzalamışdır. Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktlarının insan hüquqlarına dair beynəlxalq standartlara tam uyğunluğunun təmin edilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla yeni əməkdaşlıq strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsi, dövlət orqanlarının fəaliyyətinin insan hüquqlarının təminatı baxımından təkmilləşdirilməsi, elmi-analitik işlərin stimullaşdırılması, hüquqi maarifləndirmə işinin genişləndirilməsi, dövlətlə vətəndaş cəmiyyəti arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişaf etdirilməsi və s. bu kimi məsələlər sərəncamda öz əksini tapmışdır. Bu sərəncamdan irəli gələn tədbirləri həyata keçirmək üçün Mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayevin təşəbbüsü ilə “İnformasiya hamı üçün” YUNESKO Proqramının Rusiya Komitəsi ilə əldə edilmiş razılığa əsasən Azərbaycanda ilk dəfə olaraq 27 fevral 2008-ci ildə C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasında İctimai Hüquq İnformasiya Mərkəzi (İHİM) yaradılmışdır.

İctimai Hüquq İnformasiya Mərkəzinin yaradılmasında məqsəd bunlardan ibarətdir:

1. Azərbaycan vətəndaşlarının Rusiya Federasiyasının qanunvericiliyi ilə məlumatlandırılmasını təmin etmək;
2. Azərbaycan vətəndaşlarına lazım olan məlumatı tez və operativ çatdırmaq;
3. Rusiya Qanunvericilik toplusundan yararlanana bilən 35 məntəqə üçün metodik mərkəz rolunu oynamaq.

İHİM Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyası arasında humanitar, hüquqi informasiya münasibətlərinin dostluq müstəvisində cərəyan etdiyinin əyani təzahürüdür. Mərkəzin məhz C.Cabbarlı adına RGK-da yaradılması ölkəmizdə gənclərə və yeniyetmələrə göstərilən qayğı kimi qiymətləndirilə bilər. Bu gün Rusiya Federasiyasında 1.415 bu cür mərkəz fəaliyyət göstərir və onlar Ümumrusiya şəbəkəsində birləşdirilmişdir. İlk mərkəzlər isə 1998-ci ildə yaradılmışdır. Sözü gedən mərkəzlərdə 4.152 kompüter avadanlığı vardır. Əhali mərkəzlərdən Rusiyada yaradılmış 10 hüquqi bazaya daxil ola bilər. Belə təcrübə ABŞ-da və Avropanın bir sıra qabaqcıl ölkələrində də vardır. Məsələn, Almaniyada 250, Fransada 300-dən çox hüquqi mərkəz fəaliyyət göstərir.

Azərbaycanda bu işin gerçəkləşməsində “İnformasiya hamı üçün” YUNESKO Proqramının Rusiya Komitəsi və onun sədri, Azərbaycanın böyük dostu, professor Yevgeni Kuzminin böyük əməyi olmuşdur.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin müraciəti əsasında sözü gedən hüquqi bazaya “Prezident Kitabxanası”, Milli Məclisin Kitabxanası və Nazirlər Kabinetinin Kitabxanası, Konstitusiya, Apellyasiya və Ali Məhkəmələrin kitabxanaları, Ombudsman Aparatının, Ədliyyə Nazirliyi yanında Hüquq-Tədris Mərkəzinin kitabxanaları, Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası, Dövlət İdarəçilik Akademiyasının YUNESKO kafedrası, eləcə də daha 5 idarə və təşkilatın daxil olması barədə “İnformasiya hamı üçün” YUNESKO Proqramının Rusiya Komitəsi ilə razılıq əldə edilmişdir. Beynəlxalq ekspertlər, YUNESKO-nun “İnformasiya hamı üçün” proqramının Rusiya Komitəsinin sədri professor Kuzmin və hüquqi informasiyası üzrə 3 ekspərdən ibarət işçi qrupu Azərbaycana dəvət edilmişdir. 2007-ci il fevral ayının 26-dan mart ayının 2-nədək treninq keçirilmiş, fevralın 28-də isə İctimai Hüquqi İnformasiya Mərkəzinin açılışı olmuşdur. Açılışda Mədəniyyət və turizm naziri Ə.Qarayev, Rusiya Kitabxana Assosiasiyasının vitse-prezidenti, professor Y.Kuzmin, Rusiya Federasiyası Federal mühafizə xidmətinin idarə rəisinin müavini V.Yudin, Rusiya Federasiyasının Azərbaycandakı Fövqəladə və səlahiyyətli səfiri V.İstratov, Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili, ombudsman E.Süleymanova, BDU-nun kafedra müdiri, professor A.Xələfov, Prezident Kitabxanasının direktoru M.Əhmədov, M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın direktoru K.Tahirov və başqaları iştirak etmişlər.

Qonaqlar öz çıxışları zamanı yaradılan mərkəzin əhəmiyyətindən geniş söhbət açılmış və bu mərkəzin iki dövlət arasındakı ictimai-hüquqi əlaqələrin daha da möhkəmlənməsinə təkan verəcəyini vurğulamışlar.

İHİM açıldığı gündən böyük əhali kütləsinin marağına səbəb olmuşdur. Mərkəzin istifadəçiləri arasında müxtəlif dövlət və qeyri-hökumət təşkilatlarının, müxtəlif təhsil ocaqlarının, o cümlədən Bakı Dövlət Universitetinin, İqtisadiyyat Universitetinin, Dillər Universitetinin tələbələri, eləcə də Ədliyyə Nazirliyinin, Fövqəladə Hallar Nazirliyinin, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin işçiləri, müxtəlif hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları əməkdaşları, hüquq məsləhətxanalarının işçiləri və adi oxucu qrupları da vardır. Onlar həm mərkəzdəki hüquq elmlərindən bəhs edən ədəbiyyatdan tam sərbəst istifadə edə bilir, həm də onlara təqdim olunan proqramdan yararlanırlar. Müraciət edənlərin sırasında sosial mövzularla maraqlananlar daha çox olmuşdur. Belə ki, “AİDS”, “Narkomaniya”, “Əlillər”, “Küçə uşaqları”, “Təhsil”, “Təhsildə korrupsiya” və s. ən çox tələb olunan mövzular sırasındadır.

İctimai Hüquq İnformasiya Mərkəzində əhali və vətəndaşlar Rusiya Federasiyasının Qanunvericilik və Hüquq İnformasiya Bazasına virtual daxil olmaq imkanı qazanırlar. Mərkəzin müsbət cəhətlərindən biri də pulsuz xid-

mət göstərməsidir. Bundan əlavə mərkəz mütəmadi olaraq respublikamızın müxtəlif rayonlarında yaradılan 35 məntəqə ilə əlaqə saxlayır, onların sorğu və problemləri ilə yaxından tanış olur. Mərkəzin qarşısında duran ilkin vəzifə Rusiya Federasiyasının “Qanunvericilik toplusu”nda olan hər bir yeniləşməni kompüterə yükləmək və tələbatçıların istifadəsinə verməkdir. Bu məqsədlə həftədə 2 dəfə proqramın hər bir yeniləşməsi kompüterə yüklənir. Rusiya Federasiyasının Hüquq İnformasiya Bazasına daxil olan məntəqələrlə əlaqə ha-zırda yalnız (*ihim@inbox.ru*) e-mail poçt ünvanı vasitəsilə həyata keçirilir.

25 noyabr 2008-ci ildə İFLA-nın yeni seçilmiş prezidenti Ellen Tisen İctimai Hüquq İnformasiya Mərkəzində qonaq olmuşdur. Mərkəzin əməkdaş-ları İHİM-in strukturu, yaranma tarixi, fəaliyyət prinsipləri ilə qonağı tanış et-miş, onu maraqlandıran sualları cavablandırmışlar.

Mərkəz yarandığı gündən C.Cabbarlı adına RGK-nın qarşısında duran ən vacib məsələlərdən biri İHİM-in və burada tətbiq edilən dəyərli proqramla-rın təbliğatıdır. Bu məqsədlə indiyə qədər hərəsi 5 günlük olan 2 trening təşkil olunmuşdur.

Birinci trening 20-24 aprel 2009-cu ildə hüquqi qanunvericilik bazası üzrə çalışan mütəxəssislər üçün təşkil olunmuşdu. Treningdə müxtəlif nazir-liklərin, idarə və təşkilatların, habelə şəhər və rayon kitabxanalarının mütəxəs-sisləri iştirak etmişlər. Treningdə elektron formada hüquqi informasiya mən-bələri, “Rusiya Federasiyasının hüquqi-qanunvericilik bazası və qanunlar top-lusu”, “Hüquqi informasiyanın rəsmi və dövri nəşrləri”, “Rusiya İmperiyası-nın qanunlar toplusu” bazalarından istifadə qaydaları, sözü gedən bazalarda axtarışın həyata keçirilməsi və s. praktik məşğələlər keçirilmişdir. Treningin ikinci günündə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Kitabxana işi sektorunun mü-diri Lətifə Məmmədova kitabxana işi sahəsində qəbul olunmuş Dövlət Proqra-mı haqqında məruzə ilə çıxış etmişdir. Bundan əlavə treningdə İRBİS-64 proqramı, onun işləmə prinsipləri, Azərbaycan kitabxana saytlarında axtarış sistemlərinə dair dəyərli məlumatlar verilmişdir. Treningin üçüncü günündə Moskva ilə canlı bağlantı yaradılmışdır. Trening iştirakçıları proqramla iş pro-sesində üzləşdikləri problemlər barədə rusiyalı mütəxəssislərdən dəyərli məs-ləhətlər almışlar. Treningin yekununda iştirakçılara sertifikat və qanunverici-lik bazasını yükləmək üçün disklər verilmişdir.

İkinci trening isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 oktyabr 2008-ci il tarixli 3072 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Res-publikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın icrası ilə əlaqədar 22-26 fevral 2010-cu ildə Mədə-niyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən şəhər və rayon kitabxanalarında çalışan mütəxəssislər üçün keçirilmişdir. Treningə Mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayevin dəstəyi ilə Rusiya Federasiyasından Beynəlxalq EBNİT Asso-siasiyasının vitse-prezidenti Kirill Sokolinski dəvət olunmuşdu. Treningə Mə-

dəniyyət və Turizm Nazirliyi Kitabxana işi sektorunun müdiri Lətifə Məmmədova rəhbərlik etmişdir. Treninqdə Veb İRBİS-in əsas funksiyaları, Apache proqramının quraşdırılması, elektron kataloq və elektron resuslarının İnternet beynəlxalq şəbəkəyə çıxarılması, biblioqrafik bazaların yaradılması, Z39,50 Şlüzünün tətbiqi və s. məsələləri tədris edilmişdir.

Treninqdə Rusiya Federasiyasından Beynəlxalq EBNİT Assosiasiyasının vitse-prezidenti Kirill Sokolinskidən başqa Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Kitabxana işi sektorunun əməkdaşı Samir Abbasov və C.Cabbarlı adına RGK-nın əməkdaşı Günay Həsənova da məruzəçi kimi çıxış etmişlər. Treninqdə şəhər və rayon kitabxalarından 60-a yaxın kitabxana əməkdaşları iştirak edirdi. Birinci treninqdə olduğu kimi bu treninqdə də bütün iştirakçılar sertifikatlarla təltif olunmuşlar.

İctimai Hüquq İnformasiya Mərkəzi birbaşa olaraq hüquqi orqanlarla əlaqəli fəaliyyət göstərdiyi üçün biz öz iş strukturumuzda hüquqi orqanlar ilə əməkdaşlığa xüsusi diqqət yetiririk. Belə ki, mərkəzimiz fəaliyyət dövründə “Yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında cinayətkarlığın profilaktikası və uşaq hüquqlarının müdafiəsi” mövzusunda elmi-praktik konfrans, “Müasir yeniyetmələr, gənclər arasında cinayətkarlıq və narkomaniya” mövzusunda dəyirmi masalar və s. keçirmişdir.

Bu tədbirlər Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun, DİN-in Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsinin yetkinlik yaşına çatmayanlar işi üzrə şöbənin əməkdaşları, Uşaq Hüquqları üzrə Azərbaycan Alyansı QHT-nin nümayəndələri ilə birlikdə həyata keçirilir.

C.Cabbarlı adına RGK müxtəlif sahələrə dair ədəbiyyatın təbliği məqsədi ilə kütləvi tədbirlərin əyani və şifahi formalarından istifadə etməklə hər ay müxtəlif mövzuları əhatə edən kitab sərgiləri, foto-stendlər, dəyirmi masalar, sual-cavab gecələri, görüşlər, elmi-praktik konfranslar, təqdimat mərasimləri, disputlar keçirir. “Vətəni biz şəhidlikdən uca tutduq”, “Soyqırım, milli genosid”, “Unudulmaz milli lider”, “Ekoloji saflıq - sağlamlıq”, “Böyük qayıdış, milli qurtuluş”, “Heydər Əliyev irsi və dövlətçilik işi”, “Azadlıq və istiqlaliyyət hər bir xalqın milli sərəvətidir”, “Narkomaniya, müasir yeniyetmələr, uşaq hüquqları”, “Xocalı faciəsi – əfsanəvi reallıq”, “ABŞ Konqresinin nümayəndələr palatasının xarici əlaqələr komitəsində qəbul edilən qondarma erməni soyqırımına qarşı etiraz”, “Müasir yeniyetmələr, gənclər arasında cinayətkarlıqlar, narkomaniya” başlıqları altında sual-cavab gecələri, dəyirmi masalar, disputlar, elmi-praktik konfranslar keçirilmişdir.

Hazırda C.Cabbarlı adına RGK-nın maddi-texniki bazasına 21 kompüter, 2 faks aparatı, 4 sürətçixarma aparatı, 1 rəngli sürətçixarma printer aparatı, 1 proyektor, 6 printer, 1 dəst səsgücləndirici aparat, 1 kağızkəsən avadanlıq, 1 CUKLOS kağızkəsən, 1 laminator, 1 stepler skrebba, 1 notebook, 1 metal prujin ilə cildləmə avadanlığı və digər avadanlıqlar daxildir.

Kitabxana hər il oxucu marağını nəzərə alaraq müxtəlif qəzet və jurnallara abunə yazılır. Məsələn, təkcə 2010-cu ildə 17 adda qəzetə, 6 adda jurnala abunə yazılmışdır. Bu qəzet və jurnallar gündəlik olaraq nəzərdən keçirilir, biblioqrafik məlumatlar İRBİS-64 AKİS-ə salınır.

Bu gün kompüter dünyada milyonlarla insanın həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Kompüterləşmə bütün bəşəriyyətin böyük nailiyyətinə çevrilmişdir. Məhz bu təzahür elmi-texniki tərəqqinin müasir mərhələsinin əsasını qoymuşdur. Təxmini hesablamalara görə, yaxın gələcəkdə fərdi kompüterlərin dördüdə biri (250 milyon ədəd) kompüter şəbəkəsi ilə əhatə olunacaqdır. “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın icrasını təmin etmək məqsədi ilə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən kitabxanaların informasiyalaşdırılması işi böyük vüsətlə ölkəmizin bütün şəhər və rayon kitabxanalarını əhatə edir. Müasir dövrdə bir kitabxana belə tapmaq mümkün deyil ki, orada kompüterləşmə prosesinə start verilməsin. Kompüter şəbəkəsi, veb sayt, elektron poçt ünvanı müasir kitabxanalarımızın fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsidir. Təbii ki, bizim kitabxanamız da istisnalıq təşkil etmir.

C.Cabbarlı adına RGK-nın veb saytı 2009-cu ildə yenidən yenilənmiş və istifadəçilərin ixtiyarına verilmişdir. Sevindirici haldır ki, veb saytın yaradılmasında birbaşa kitabxanamızın əməkdaşları iştirak etmişlər. Biz öz veb saytımızda kitabxanamızın fəaliyyətindən əlavə oxucu kütləsi üçün maraqlı ola biləcək hər bir mövzuya toxunmağa çalışırıq. Veb saytımız hər gün yeni məlumatlarla yenilənir. “Aktual mövzular”, “Gənclər hərəkatı”, “Bu ay teatrlarımızda” və s. bu kimi linklər hər bir gənc oxucunun maraq dairəsindən xəbər verir. Böyük bir tarixi keçmişə malik olan Azərbaycanımızın keçmiş, bu günü, turizm gözəllikləri, 31 Mart soyqırımı, 20 Yanvar, Xocalı faciəsi və digər mövzular saytımızda çox geniş şəkildə işıqlandırılmışdır.

Son illər ərzində C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının fəaliyyəti “Mədəni-maarif” jurnalının “Şərəf” diplomuna, Ağa Musa Nağıyev adına “Milli dəyərlərin qorunması” İB-nin “Ağa Musa Nağıyev” diplomuna, Azərbaycan “Azad qələmlər” Cəmiyyətinin “Qızıl əllər” diplomuna, “Qafqaz Media” İB-nin “Cəsarətli qələm” diplomuna layiq görülmüşdür. Kitabxanamız öz işini günün tələbləri səviyyəsində qurmaq üçün bütün imkanlardan bəhrələnməyə böyük səy göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi*. – B., 2006.
2. Xələfov A., Qurbanov A. *Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları*. – B., 2006.

3. *Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında: I və II cild. – B., 2007.*

4. *C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının 2008-ci il hesabatı.*

5. *C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının 2009-cu il hesabatı.*

**REPUBLICAN YOUTH LIBRARY
NAMED AFTER J.JABBARLI
IN THE YEARS OF INDEPENDENCE**

T.K.SADIGOV

SUMMARY

Present article deals with establishment, history of Republican Youth library named after J.Jabbarli, its working principles based on decrees, orders by the President of the Republic of Azerbaijan, innovations under its competence, application of IRBIS-64 Automated Library Information System.

Wide information on authority of Public Legal Information Center (PLIC) established according to the agreement of Russian Committee of UNESCO Program "Information for all" has been provided there.

**РЕСПУБЛИКАНСКАЯ ЮНОШЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА
ИМЕНИ ДЖ. ДЖАББАРЛЫ
В НЕЗАВИСИМЫЕ ГОДЫ**

T.K.САДЫГОВ

РЕЗЮМЕ

В статье идет речь о создании, истории развития, рабочих принципах, новостях деятельности, внедрении Автоматизации Библиотечно Информационной Системы ИРБИС-64 в Республиканском Юношеском Библиотеке имени Дж.Джаббарлы на основе приказов, принятых распоряжениях в последние годы Президентом Азербайджана.

Отдельно дается информация о деятельности Публичного Правового Информационного Центра (ППИЦ) на основании согласия Российского Комитета Программы ЮНЕСКО "Информация для всех".

**BAKI DÖVLƏT UNİVERSİTETİ ELMİ KİTABXANASININ
İNFORMASIYALAŞDIRILMASI VƏ İNFORMASIYA
MƏDƏNİYYƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASI TENDENSİYASININ
ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ**

S.H.İBRAHİMOVA
Baki Dövlət Universiteti

Bəşəriyyət informasiyanın strateji resurs kimi qəbul olunduğu yeni sivilizasiya mərhələsinə qədəm qoyur. “İnformasiya cəmiyyəti” adlanan bu yeni mərhələdə insanların öz həyatı ehtiyaclarını ödəmələri üçün tələb edilən şərtlər əhəmiyyətli dərəcədə dəyişilir. Yeni cəmiyyətdə insanların özlərinə layiqli yer tuta bilməsi üçün yüksək informasiya mədəniyyətinə malik olmaları vacibdir.

İnformasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması probleminə yanaşarkən, qlobal informasiya cəmiyyətinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaq, yəni informasiyanın həcminin sürətləndirməsini və yeniləşməsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu da yeni informasiya mühitində şəxsiyyətin həyat və fəaliyyətini tənzimləyən informasiya mədəniyyəti meyarı deməkdir.

İnsanı mədəni mühit inkişaf etdirir və maarifləndirir: keyfiyyətli təhsil almaq üçün ona şərait yaradır. Bunlar cəmiyyətin təkamülünün və bizi əhatə edən mühitin təsirinin nəticəsi kimi başa düşülür. Bu baxımdan müstəqil dövlət quruculuğunda aparıcı amillərdən biri olan milli təhsil sahəsində dünya standartlarına uyğun islahatların aparmaq, təhsilin milli və ümumbəşəri dəyərlər, demokratik, dünyəvi prinsiplər əsasında, dövlət müstəqilliyinin verdiyi imkanlar zəminində, xalqımızın, millətimizin tarixinə, mənəviyyatına, milli ənənələrinə uyğun şəkildə formalaşmasına nail olmaq mühüm məsələlərdəndir. Ona görə də təhsil sisteminin əsas funksiyası insanı mədəniləşdirmək, başqa sözlə, cəmiyyətin mədəni və mənəvi dəyərlərini formalaşan, inkişaf edən gənc nəsə ötürməkdən ibarət olmalıdır.

Azərbaycanın müasir inkişaf mərhələsi informasiya cəmiyyətinə xas olan cəhətləri:

- biliklərin iqtisadi inkişafının başlıca nailiyyəti və mühüm faktoru olan informasiya resursunu və

- informasiyanın iqtisadiyyatın əsas sahələrindən birinə çevrilməsini özündə daha geniş şəkildə əks etdirməkdədir.

İnformasiyanın tədricən inkişafın ictimai resursuna çevrilməsi cəmiyyətin informasiyalaşdırılması yolunda ölkənin müvəffəqiyyətli irəliləyişini əks etdirən göstəricidir.

Bu baxımdan beynəlxalq təşkilatlarla səmərəli əməkdaşlıq, təhsilə diqqət və qayğı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 6 oktyabr 2008-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nda və 22 may 2009-cu il tarixli “2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında ali təhsil sisteminə islahatlar üzrə Dövlət Proqramı”nda, 5 sentyabr 2009-cu il tarixli “Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunun”da öz əksini tapmışdır.

Prezidentin təhsil və kitabxana işləri ilə bağlı göstərişləri, sərəncamları respublikanın bütün maarifləndirici orqanları, eləcə də kitabxanaları üçün fəaliyyət proqramıdır. Bu sənədlərdə kitabxanalar qarşısında müəyyən illər üçün konkret vəzifələr göstərilmişdir:

- kitabxanaların ölkədaxili və ölkəxarici fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması;
- cəmiyyətin informasiya təminatının artırılması;
- tabeçiliyindən asılı olmayaraq, bütün strukturlarda fəaliyyət göstərən kitabxanaların, inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi hər cür müasir avadanlıqla təchiz edilməsi;
- elmi-mədəni sərvətlərdən hərtərəfli istifadə imkanlarının genişləndirilməsi;
- tabe olduğu sahənin əsl sənəd-informasiya xidməti mərkəzinə çevrilməsi;
- Azərbaycan kitabxanalarının dövlət informasiya məkanına daxil olmasının təmin edilməsi;
- kitabxana-informasiya resurslarının dünya məkanına inteqrasiya edilməsi;
- beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi;
- müəssisələrarası koordinasiyanın yaradılması;
- Avropa Təhsil Sisteminə qovuşmaq.

Azərbaycan universitetlərinin 5 ildən artıqdır ki, Bolonya Təhsil Sisteminə qoşulması kitabxanaların müasir tələblərə uyğun informasiyalaşdırılmasının əhəmiyyətli dərəcədə inkişafını göstərir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev “Azərbaycan” qəzetinin 8 dekabr 2009-cu il tarixli sayında dərc olunmuş “İctimai və humanitar elmlər: zaman kontekstində baxış”, BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, professor Abuzər Xələfovun “Azərbaycan” qəzetinin 1 iyul 2009-cu il tarixli sayında dərc olunmuş “Azərbaycan mədəniyyətinin qızıl fondu” məqalələri elmin və təhsilin tədqiqi və tədrisi prosesində iştirak edən ali məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinə yeni baxış və tənzimlənmə sənədi kimi qiymətləndirilə bilər.

Kitabxana informasiya mərkəzi olduğuna görə, ali məktəbin əsas struktur sahələrindən biri kimi ali məktəbin tədris, təlim-tərbiyə, elmi-tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsində birbaşa iştirak edir.

Bakı Dövlət Universitetinin elmin inkişafı və tərəqqisi, yüksək ixtisaslı kadr hazırlığı ilə əlaqədar qazandığı uğurlarda Elmi Kitabxananın rolu əvəzolunmazdır. Bu baxımdan Elmi Kitabxananın qarşısında duran əsas məsələlər bunlardır:

- öz işini müasir kitabxana-informasiya tələblərinə əsasən qurmaq;
- universitet kontingentinin kitabxana sərəvətlərindən tam və sərbəst istifadə hüquqlarını təmin etmək;
- kitabxananın maddi-texniki bazasını dünya standartlarına uyğun zənginləşdirmək.

Elmi Kitabxana istifadəçilərə xidmətin səmərəliliyini, sənəd fondlarının zənginləşməsini, əməkdaşların ixtisas səviyyəsini artırmaq üçün kitabxana-informasiya sahəsində fəaliyyətini aşağıda sadalanan metodlarla tənzimləyir:

- Tanışlıq (tələbə)
- Nümayiş eksperimentləri (tələbə və magistr)
- Fərdi məsləhətvermə (tələbələr və magistr)
- Rəhbər işçilərlə diskussiyalar (kitabxana direktoru)
- Treninqlər (işçi və direktorlarla)
- Kompüter proqramları bazasında treninqlər (işçilərlər).

BDU-nun Elmi Kitabxanası respublikamızın kitabxanaları içərisində kompüterləşmə problemini həyata keçirməyə çalışan, informasiya texnologiyasını təcrübəyə tətbiq edən ilk kitabxanalardan biri olmuşdur. Bu mühüm işdə kitabxanaya elmi-nəzəri və sırf praktik cəhətdən kömək etmək, kitabxana proseslərini kompüterləşdirmək işində Əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor A.Xələfovun təşəbbüsü ilə 1999-cu ilin mart ayında BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının yanında təşkil edilən “Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi” elmi-tədqiqat laboratoriyasının çox böyük köməyi olmuşdur.

Qısa müddət içərisində kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi sahəsində ilk mühüm nailiyyətlər əldə edilmiş və laboratoriya Elmi Kitabxananın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Laboratoriyanın kompüterlərlə, printerlə və digər informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi üçün böyük imkanlar açmışdır. Laboratoriya 1999-cu ildən başlayaraq Elmi Kitabxananın kompleks kompüterləşdirilməsini həyata keçirməyə başladı. Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi kimi çox mürəkkəb bir işlə məşğul olan bu laboratoriya müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxana işinin kompüterləşdirilməsinin məqsəd və vəzifələrini araşdırmış, kompüterləşdirmənin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmiş, kitabxanaların kompüterləşdirilməsi proqramını hazırlamışdır.

2000-ci ildən Elmi Kitabxanada Elektron Kataloqun yaradılmasına başlanılmışdır. Azərbaycan dilində olan fondun kartoçkaları tam olaraq Elektron Kataloqa daxil edilmişdir. 2002-ci ildən Elmi Kitabxanaya daxil olan müxtəlif dillərdə bütün çap məhsulları kitabışləmə və kataloqlaşdırma şöbəsində Elektron Kataloqa əlavə olunur.

“MARC-esküel” proqramı ilə işləyən Elmi Kitabxana Universal Onluq Təsnifatın (UOT) elektron versiyasının və Düinin 7 cildlik Onluq Təsnifat Cədvəlinin alınması ilə 2004-cü ildə ABŞ Kitabxana Assosiasiyası ilə bağlanmış müqavilə əsasında əldə olunmuş İRBİS-64 proqramını tətbiq etməklə öz fəaliyyətini daha da təkmilləşdirmişdir.

BDU Elmi Kitabxanası son zamanlar kitabxana işinin kompüterləşdirilməsinə və kitabxananın informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsinə olduqca böyük diqqət yetirir. Kitabxana IRBİS proqramını ilk dəfə tətbiq edən kitabxanalardan biridir və bu sahədə böyük təcrübə qazanmışdır. Kitabxana “Kitabxana işinin kompüterləşməsi elmi-tədqiqat laboratoriyası”nın köməyi ilə fondnda saxlanan Azərbaycan dilində kitabların bütövlükdə elektron kataloqunu yaratmış, rus dilində saxlanılan kitablardan isə kimya-biologiya elmlərini elektron kataloqa salmışdır. Elektron kataloqa salınan kartoçkalar IRBİS proqramına uyğun düzülmüşdür.

Kitabxananın əsas fondu ilə yanaşı olaraq Azərbaycanşü-naslıq və Şərq şöbəsinin (həm kitablar, həm də dövrü mətbuat) dövrü mətbuat fondunun referativ jurnallar fondunun, dissertasiya və avtoreferatlar fondunun və nadir kitablar fondunun sənədləri elektron kataloqa salınmışdır. Olduqca ağır və geniş əhatəli bu işi başa çatdırmaq üçün 5 ildən artıq vaxt sərf edilmişdir. 2009-cu ilin aprelindən lokal kitabxana şəbəkəsi fəaliyyətə başlamışdır.

Elmi Kitabxanada tammətənlı Elektron Kitabxana da yaradılır. Bu iş universitet nəşriyyatında çap olunmuş bütün çap məhsullarının elektron variantının mətinini əldə etməklə həyata keçirilir. Bundan əlavə, digər nəşriyyatlarda çap olunmuş kitablar müəlliflər tərəfindən kitabxanaya təqdim edilərkən onun elektron variantı da əldə edilir.

Hazırda Elmi Kitabxananın “Nadir kitablar fondu”, “Dissertasiya fondu”, “Dövrü mətbuat fondu” tam Elektron Kataloqa daxil edilmişdir. 2004-cü ildən bibliografik kartotekalara daxil olan analitik təsvirlərin elektron variantı yaradılmışdır.

Kitabxanamızın Elektron Kataloqu beynəlxalq kompüter şəbəkəsi vasitəsilə dünyanın istənilən yerində oxuculara xidmət göstərməyə imkan verir.

Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi sahəsində, eləcə də elektron kataloqun yaradılmasında, MARC formatından istifadə və bu kimi başqa məsələlərlə əlaqədar olaraq 2007-ci il oktyabr ayının 16-da BDU-nun “Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi” elmi-tədqiqat laboratoriyası Elmi Kitabxana ilə birlikdə ali təhsil müəssisələrinin kitabxana işçiləri üçün “Ali məktəb kitabxana-

larının kompüterləşdirilməsi texnologiyası” mövzusunda seminar-praktikum keçirilmişdir.

Seminar-praktikumda laboratoriyanın əməkdaşları “BDU-nun Elmi Kitabxanasında elektron kataloqun yaradılmasında MARC formatlar sisteminə istifadə”, “Ali məktəb kitabxanalarının kompüterləşdirilməsi texnologiyası” və s. mövzularda çıxışlar etmişlər.

Seminar iştirakçıları həmçinin laboratoriyanın BDU-nun Elmi Kitabxanasının kompüterləşdirilməsi sahəsində gördüyü işlərlə tanış olmuşlar.

Bakı Dövlət Universitetinin Avropa Təhsil Sistemində qoşulmasına əsasən demək olar ki, qiyabiçi tələbələrin, elmi işlə məşğul olan tədqiqatçı-alimlərin uzaq məsafədən fasiləsiz informasiya almaq imkanı genişlənməmişdir. Bu baxımdan aşağıda sadalanan resursları göstərmək olar:

- “Onlayn universitet kitabxanası”
<http://www.biblioclub.ru>
- UMB “Elm onlayn”
<http://www.ebiblioteka.ru>
- Ensiklopediya resursları Rubrikon (tam paketi)
<http://www.rubricon.com>

Bu baxımdan informasiya mübadiləsi, uzaqməsafəli təhsil və bu ölkələrin universitet kitabxanalarının qarşılıqlı əməkdaşlıq çərçivəsində iş birliyinin təşkili ilə əlaqədar Elmi Kitabxananın 11-14 noyabr 2009-cu ildə Türkiyənin Elazığ şəhərində Fırat Universitetinin, Türkiyənin Elmi və Texnoloji Araşdırmalar Mərkəzinin, Türkiyənin Akademik Şəbəkə və İnformasiya Mərkəzinin birgə keçirdiyi “Qafqaz ölkələrinin, Türk cümhuriyyətlərinin və Türkiyə Cümhuriyyətinin universitetləri arasında elmi və informasiya sistemlərində əməkdaşlıq” mövzusunda konfransda iştirakı məqsədyönlü olmuşdur.

2003-cü ilin dekabrında Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının nəzdində Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu yaradılmış (Az.KİK) və 2004-cü ilin fevralında fəaliyyətə başlamışdır. Konsorsiumun məqsədi

- təhsil və elmi-tədqiqat üçün əsas amil olan və cəmiyyətin inkişafına birbaşa təsir göstərən elektron mənbələrin sərbəst istifadəsini təmin etməkdən;
- təlimlər keçirməkdən;
- yerli elektron mənbələrin gücləndirilməsindən ibarətdir.

Konsorsium çərçivəsində elmi məlumatların İnternet vasitəsilə əldə olunması üçün bir sıra məlumat bazaları mövcuddur. Bu məlumat bazalarından ancaq EBSCO Host ödənişlidir, ödənişsiz digər məlumat bazalarında olan informasiyadan bütövlükdə deyil, qismən istifadə mümkündür.

Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumunun fəaliyyətini müasir tələblər əsasında inkişaf etdirmək və təkmilləşdirmək məqsədi ilə Misirin İsgəndəriyyə Kitabxanasında 18-22 noyabr 2009-cu ildə keçirilən eIFL.net-in

Baş Məclisində digər ölkə nümayəndələrinin təcübəli ekspertləri və müxtəlif lider nəşriyyat nümayəndələri ilə birgə Elmi Kitabxana da iştirak etmişdir.

2010-cu ilin may ayında Elmi Kitabxanada ulu öndərimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 87 illiyi münasibətilə “Azərbaycan ali məktəb kitabxanalarının informasiyalaşdırılmasının müasir vəziyyəti” mövzusunda keçirilən Respublika elmi konfransı günün tələbindən doğan bir toplantı idi. Konfransın işində Azərbaycan ali məktəb kitabxanalarının informasiyalaşdırılmasının vəziyyəti və vəzifələrimiz, Azərbaycan ali məktəb kitabxanalarının kompüterləşdirilməsinin proqram təminatı və elektron kitabxanaların yaradılması metodikası məsələləri işıqlandırılmışdır.

Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində gördüyü işlərlə kifayətlənmir.

“Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” və “Ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı”na əsasən Elmi Kitabxana öz fəaliyyətində aşağıda sadalanan işləri həyata keçirməyi planlaşdırır:

- Saytda MARC - esküel proqramında işlənmiş sənədləri İRBİS-64 proqramına çevirmək;
- Tələbə abonementini avtomatlaşdırmaq;
- Tammətlinli Elektron Kitabxananı təkmilləşdirmək;
- Dissertasiyaların tammətlinli Elektron Kitabxanasını yaratmaq;
- Magistrlərin dissertasiya işlərinin tammətlinli Elektron Kitabxanasını yaratmaq;
- Elmi Kitabxananın bütün fondlarını yoxlayıb, nəşr tarixi 100 ili keçmiş sənədləri “Nadir kitablar fondu”nun Elektron Kataloquna daxil etmək;
- Kitabxananın maddi-texniki bazasını təkmilləşdirmək.

ƏDƏBİYYAT

1. *“Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Prezidentinin Sərəncamı // “Respublika” qəzeti. – 2008. – 7 oktyabr.*

2. *Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – 2008. – №2 (23). – S.7-30.*

3. *2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında ali təhsil sisteminə islahatlar üzrə Dövlət Proqramı // “Azərbaycan” qəzeti. – 2008. – 7 oktyabr.*

4. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu // "Respublika" qəzeti. – 2009. – 8 sentyabr.

5. Xələfov A. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası 90 il elm və təhsilin xidmətində: Monoqrafiya. – B., 2009. – 312 s.

6. Xələfov A., Qurbanov A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslük. – B., 2007. – 200 s.

7. Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının 2009-cu il hesabatı.

**THE KEY PRIORITIES OF THE TENDENCY IN FORMATION
INFORMATIONAL CULTURE AND INFORMATIONALIZATION OF
SCIENTIFIC LIBRARY OF BAKU STATE UNIVERSITY**

S.H.IBRAHIMOVA

SUMMARY

In this article it were investigated the key priorities of the tendency in the formation of informational culture and informationalization of scientific library of Baku State University in the context of law and decrees of the President of the Azerbaijan Republic regarding the field of library-information, science and education.

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ТЕНДЕНЦИИ
ИНФОРМАТИЗАЦИИ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ БАКИНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА И ФОРМИРОВАНИЕ
КУЛЬТУРЫ ИНФОРМАЦИИ**

С.О.ИБРАГИМОВА

РЕЗЮМЕ

В данной статье освещены основные направления тенденции информатизации научной библиотеки Бакинского Государственного Университета и формирование культуры информации в контексте, утвержденных законами и распоряжениями Президента Азербайджанской Республики Ильхамом Алиевым в области библиотечно-информационной работы, науки и образования.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
ELMİ PEDAQOJİ KİTABXANASININ
MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏKİ FƏALİYYƏTİ

T.Ə. İSMIXANOVA
Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası (REPK) Azərbaycan KP MK-nın və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Sovetinin “Azərbaycan SSR-də xalq maarifinin inkişaf etdirilməsi haqqında” 24 iyun 1982-ci il tarixli 335 №-li birgə qərarına əsasən ümümtəhsil məktəb kitabxanalarının fəaliyyətini əlaqələndirmək və metodik rəhbərliyi təmin etmək məqsədilə yaradılmışdır. Fəaliyyətə başladığı 1983-ci ildə REPK-nın 4 şöbəsində 39 ştat vahidi var idi.

Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının nümunəvi qurumu belədir:

1. Direktor;
2. Direktor müavini;
3. Elmi komplektləşdirmə, kitabışləmə, kataloqlaşdırma və kitab mübadiləsi şöbəsi;
4. Elmi məlumat və biblioqrafiya şöbəsi;
5. Oxuculara xidmət şöbəsi;
6. Elmi metodik şöbə.

REPK-nın fəaliyyətinin hüquqi elmi təminatını yaradan “Əsasnamə” ilk dəfə 1983-cü il martın 5-də keçmiş Maarif Nazirliyi tərəfindən, sonradan 1993-cü il aprelın 8-də Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmişdir.

“Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının Əsasnaməsi”nin ümumi müddəalarında kitabxananın elmi və sosial siması aşkarlanır. “Əsasnamə”də deyilir: “1.1. Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası (REPK) elmi sahəvi kitabxanadır, respublikada təhsil işçilərinə, təhsil sistemində fəaliyyət göstərən müəssisələrə, nazirliyin kitabxana şəbəkəsinə məlumat-biblioqrafiya xidmətini həyata keçirən elmi metodik və əlaqələndirmə mərkəzidir. REPK vahid elmi pedaqoji məlumat sistemində daxildir. Respublikada elmi pedaqoji ədəbiyyatın əsas kitabsaxlayıcısıdır.”

“Respublika Elmi-Pedaqoji Kitabxanasının işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Təhsil Nazirinin 03.05.2002-ci il 424 sayılı əmrinə əsasən kitabxananın strukturunda dəyişiklik edilərək, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə əlaqədar olaraq daha bir şöbə – “Yeni informasiya texnologiyaları şöbəsi” yaradılmışdır. Kitabxana İnternet şəbəkəsinə qoşulmuş,

özünün WEB səhifəsini açmışdır. Hazırda www.repk.az ünvanında yerləşir. Dünya kitabxanalarına çıxmaq üçün elektron kataloqun yaradılması ən vacib məsələlərdən biridir. Odur ki, kitabxanada lokal kompüter şəbəkəsi yaradılmış, İRBİS-64 Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sisteminin nümayiş versiyasında elektron kataloqun yaradılmasına başlanılmışdır.

REPK Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən ümümtəhsil, peşə, orta ixtisas müəssisələri kitabxanalarına elmi metodik rəhbərlik edir, onların işini əlaqələndirir, müvafiq normativ sənədlər hazırlayır. Onlardan bəzilərini nümunə göstərmək olar:

- “Məktəb kitabxanalarının işinin planlaşdırılması”
- “Kicik yaşlı məktəblilərlə iş ”
- “Məktəblilərin mütaliəsinə rəhbərlik”
- “Kitabxana-biblioqrafiya təsnifatının məktəb kitabxanaları üçün qısaltdılmış variantı”
- Latın qrafikalı “İkirəqəmli müəllif cədvəli”
- “Siyasi aktuallığını itirmiş, məzmunca köhnəlmiş nəşr və materialların kitabxana və məlumat informasiya fondlarından çıxarılması haqqında” və s.
- “Kitabxana işinə dair normativ aktlar”
- “Məktəb kitabxanalarının manifesti”(üç dildə)
- “I-IV siniflər üçün kitabxana-biblioqrafiya bilikləri proqramı”
- “Məktəb kitabxanalarında işin təşkili” və s.

REPK yarandığı gündən profilinə uyğun fondun komplektləşdirilməsi istiqamətində işini qurmuş və fəaliyyət göstərmişdir.

Hazırda REPK-nın fondu 500 000 nüsxə təşkil edir.

Oxucu qruplarının maraq və sorğularının müxtəlif formalarla öyrənilməsində və ödənilməsində kitabxana işi üçün çox gərəkli olan biblioqrafik nəşrlərin tərtib və nəşr edilməsinin böyük elmi əhəmiyyəti vardır. REPK pedaqoji elmlərə və təhsilə dair müxtəlif növ biblioqrafik göstəricilər tərtib etmişdir.

“Müəllimə kömək ” seriyasından:

- “Dərsdənkənar (sınıfdən xaric və məktəbdən xaric) tərbiyə işlərinin təşkili”
- “Namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının avtorəferatlarının biblioqrafik göstəricisi”
- Mikrodaşıyıcılarda olan “Dissertasiya və elmi-tədqiqat işlərinin göstəricisi”
- İllik retrospektiv biblioqrafik göstəriciləri
- Yeni kitabların cari biblioqrafik göstəricisi
- Qazet və jurnalların cari biblioqrafik göstəricisi

Şəxsi göstəricilərdən:

- “Akademik Mehdi Mehdizadə”
- “Görkəmli maarif xadimi “Əhməd Seyidov”

- “Görkəmli pedaqoq, professor “Rəfiqə Mustafayeva”
- Pedaqoqlarımız (XI-XX əsrlərdə)
- Ölkəşünaslıq kartotekası və s.

Müasir dövrdə dünyada baş verən iqtisadi və sosial dəyişikliklər kitabxanaların fəaliyyətinə güclü təsir etmiş və onların qarşısında yeni vəzifələr qoymuşdur. Kitabxanaların fəaliyyəti müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə yeni xidmət formalarının yaradılmasına əsaslanmalıdır.

2003-cü il dekabrın 10-da Cenevrədə BMT-nin himayəsi altında informasiya cəmiyyəti üzrə dünya sammiti keçirilmişdir. Həmin sammitdə respublikamız yüksək səviyyədə təmsil olunmuşdur. Bu da dövlətin informasiya texnologiyalarına böyük önəm verdiyinə dəlalət edir.

Sammitdə çıxış etmiş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Son 10 il müddətinə kommunikasiya texnologiyaları bizim gündəlik həyatımızın tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Artıq bugünkü gündə həyatımızı İnternetsiz, e-mailsiz və qlobal rabitənin imkanları olmadan təsəvvür etmək mümkün deyildir.”

Müasir cəmiyyətin informasiyaya olan tələbatını, istehsalını və kitabxana-informasiya xidmətinin bütün sahələrində yeni informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsini təmin etmək üçün kitabxana informasiya xidməti proseslərini avtomatlaşdırmaq zərurəti meydana çıxmışdır.

Təhsildə kitabxanaların rolunu nəzərə alsaq, ümumilikdə respublikada təhsilin, təlim-təربiyə işinin yenidənqurulması və inkişaf etdirilməsinə yaxından köməklik göstərilməsi üçün Təhsil Nazirliyi sisteminə daxil olan ümumtəhsil məktəb kitabxanalarının fəaliyyəti haqqında geniş məlumatların öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqsədlə kitabxanada Verilənlər (Məlumat) Bazasının yaradılmasına ehtiyac yaranmış və 2002-cil ildə bu işə başlanılmışdır. Məlumat Bazasının yaradılması üçün kitabxananın metodistləri anket formaları hazırlayıb nazirliyin sirkulyar məktubu ilə bütün rayon və şəhər təhsil şöbələrinə göndərmişlər.

Bu məqsədlə REPK daxili imkanları hesabına “İTERBASE” proqramının əsasında ilk dəfə olaraq respublikamızda məktəb kitabxanalarının Məlumat Bazasını yaratmışdır. Məlumat Bazası əsasında “Təhsil Nazirliyi sisteminə daxil olan ümumtəhsil məktəb kitabxanalarının fəaliyyəti (2003)” adlı məlumat kitabı tərtib edilmişdir. Bazada toplanmış faktiki informasiyalardan və ezamiyələrin nəticələrindən məlum olur ki, respublika üzrə ümumtəhsil məktəb kitabxanalarında işin təşkilinə yaxından köməklik göstərməlidir.

Hesabatlar üzərində aparılan təhlil işlərinin nəticələrinə əsaslanaraq bu kitabxanaların fəaliyyəti haqqında məlumat əldə edilir. Bazanın təşkili respublikada məktəb kitabxanalarının işində olan çatışmazlıqların üzə çıxarılmasında, eləcə də bu kitabxanaların fəaliyyət imkanlarının müəyyənəndirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məlumat Bazasının və ezamiyyə arayışlarının təhlilinin nəticələrinə görə 2003-cü ildə respublikada məktəb kitabxanaları fondlarının vəziyyəti ürək-açan olmamışdır.

**Respublika üzrə ümumtəhsil məktəb kitabxanalarının
fondunun miqdarı və oxucularının sayı
(2003-cü il)**

Kitab fondu	12.848.098	
Metodik ədəbiyyat	755.669	6%
Latın qrafikalı ədəbiyyat	0	0
Müəllimlərin sayı	129.540	
Müəllim oxucuların sayı	82.758	60,4%
Şagirdlərin sayı	1.145.285	
Şagird oxucuların sayı	971.585	88,5%

Göründüyü kimi, 2003-cü ilin məlumatlarına görə respublikada məktəb kitabxanalarının fondunda müəllimlər üçün metodik ədəbiyyat və dərslər prosesinə aid ədəbiyyat cəmi 6% təşkil edir, latın qrafikasında nəşr olunmuş ədəbiyyat isə heç bir kitabxanada olmamışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü ildə imzaladığı “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” sərəncamından və 25 avqust 2007-ci ildə imzaladığı “Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi haqqında” sərəncamından sonra nəşr olunan kitablar respublika üzrə bütün məktəb kitabxanalarına paylanılmışdır.

Hazırda respublika üzrə məktəb kitabxanalarında latın qrafikalı ədəbiyyatın miqdarı cədvəldə göstəriləni kimidir.

**Respublika üzrə
məktəb kitabxanalarının fondu
(2010-cu il)**

Məktəblərin sayı	Latın əlifbası olan ədəbiyyatın sayı	Kiril əlifbası olan ədəbiyyatın sayı
4507	20.222.909	2.523.920

Məlumat Bazasının köməyi ilə respublika məktəb kitabxanaçıların təhsili də araşdırılmışdır.

Respublika üzrə məktəb kitabxanalarında ali ixtisas təhsili kadrlar yalnız 22,4% təşkil edir. Orta ixtisas təhsilli kadrlar isə 24%-dir. Məktəb kitabxanalarında kadrların 41%-i orta təhsilli işçilərdir. Bunu cədvəldən daha aydın görmək mümkündür.

**Respublika üzrə
məktəb kitabxanaçılarının təhsili
(2003-cü il göstəricisi)**

Təhsil	Ali ixtisas	Orta ixtisas	Ali pedaqoji	Orta təhsil	Orta qeyri ixtisas
Faizlə	22,4%	24%	7%	41%	5,5%

Məlumat Bazasının təhlilinə və ezamiyyə arayışlarına əsasən məlum olmuşdur ki, son 10 il ərzində heç bir məktəbə fondun komplektləşdirilməsi üçün vəsait ayrılmamışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bir sıra qərar və sərəncamları kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasında mühim rol oynayır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış 12 yanvar 2004-cü il tarixli “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” sərəncamı, 21 avqust 2004-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikası ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı (2005-2007-ci illər) haqqında” sərəncamı, 20 aprel 2007-ci il tarixli “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” sərəncamı, 25 avqust 2007-ci il tarixli “Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi haqqında” sərəncamı ümumilikdə respublikada kitabxanaların inkişafında mühüm rol oynamışdır. Bundan başqa, ölkə başçısının “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013 illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nı təsdiq etməsi, bu Dövlət Proqramının həyata keçirilməsi məqsədilə Nazirlər Kabinetinin 22 dekabr 2008-ci il tarixli 450s nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Məktəb kitabxanalarının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və müasir informasiya texnologiyaları ilə təchizatına dair tədbirlər planı”nın təsdiq edilməsi haqqında sərəncamı və bu sərəncamın icrası üzrə Təhsil Nazirliyinin Fəaliyyət Planı haqqında Təhsil Nazirinin 19 mart 2009-cu il tarixli 328 nömrəli əmri məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması yolunda mühim bir addım olmuşdur. Bu əmrdən irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi məktəb kitabxanalarının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə, müasir informasiya texnologiyaları ilə təchizatına böyük kömək göstərəcəkdir.

Təhsil sitemində fəaliyyət göstərən kitabxanaların metodik mərkəzi olan REPK bu işləri icra etmək məqsədilə 2009-cu il sentyabr ayında kitabxananın "Fəaliyyət Planı"nı hazırlamış və bu isitiqamətdə müəyyən tədbirlər həyata keçirməyə başlamışdır.

REPK məktəb kitabxana xidməti sisteminin modernləşdirilməsi və informasiya xidmətinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə bir sıra metodik vəsaitlər də hazırlamışdır. Məsələn:

- Universal onluq təsnifat (UOT) cədvəlinin məktəb kitabxanaları üçün qısaldılmış variantı.
- İkırəqəmli cədvəl (yenidən işlənmiş və təkmilləşdirilmiş variantı).
- I-IV sinif şagirdləri üçün kitabxana-biblioqrafiya və informasiya bilikləri proqramı.
- Kitabxana-biblioqrafiya terminləri lüğəti (Azərbaycanca-Rusca-İngiliscə).
- Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi və təbliği sahəsində məktəb kitabxanalarının vəzifələri.
- Məktəb kitabxanaçısının fəaliyyət planı.
- Məktəb kitabxanasında işin təşkili.

REPK Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 22 dekabr 2008-ci il tarixli 450s nömrəli sərəncamının 4.2 bəndinə əsasən kitabxanaçılıq təcrübəsinə malik olan qeyri-ixtisas təhsilli kitabxanaçılar üçün təşkil etdiyi ixtisasartırma kurslarında göstərilən mövzuları həyata keçirməyə başlamışdır:

- Kitabxana qanunvericiliyi və normativ sənədlər
- Kataloqlaşdırma və təsnifləşdirmə
- Kitabxana fondlarının mühafizəsi və qorunması
- Kataloqlaşdırma və kataloq.

Bakı şəhəri üzrə məktəb kitabxanaçılarının 90%-i bu kurslarda iştirak etmişdir. Respublikanın 36 rayonundan 90 kitabxanaçı da bu kursların iştirakçısı olmuşdur. Bu kurslarda iştirak edən kitabxanaçılara REPK-nın hazırladığı müxtəlif metodik vəsaitlər və sertifikatlar təqdim olunmuşdur.

Eyni zamanda həmin sərəncama əsasən məktəb kitabxanaçılarının yeni informasiya texnologiyalarına yiyələnməsi üçün REPK-da təşkil olunacaq treninqlərdə aşağıdakı mövzuların keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- Yeni informasiya texnologiyalarının əsaslarının öyrədilməsi
- İRBİS-64 proqramının öyrədilməsi
- REPK-nın Məlumat Bazasından istifadə qaydalarının öyrədilməsi.

Sərəncamın bəndlərinə uyğun olaraq Bakı şəhərinin məktəb kitabxanalarının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi məqsədilə mebel, kitabxana avadanlığı və kitabxana texnikası verilməyə başlanılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirinin 04.02.2010-cu il tarixli 138 nömrəli əmrinə əsasən REPK məktəb kitabxanalarının fəaliyyətini tən-

zimpləyən burada sadalanan normativ hüquqi aktların və digər sənədlərin layihəsini hazırlayaraq təsdiq üçün Nazirliyə təqdim etmişdir:

1) Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin 2009-cu ildə çap edilmiş “Mədəni-maarif və turizm müəssisələrində olan qulluqçu vəzifələrinin Vahid Tarif İxtisas Sorğu Kitabçası”nda (hissə 84) Təhsil Nazirliyinin məktəb kitabxanaları və onların işçilərinin əməyinin ödəniş dərəcələri və ixtisas tələbləri öz əksini tapmadığı üçün məktəb işçilərinin tarif-ixtisas sorğu cədvəli.

2) Məktəb kitabxana müdirinin və kitabxanaçının vəzifə təlimatları.

3) Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 133 nömrəli 08.02.2000-ci il tarixli əmri ilə təsdiq olumuş “Ümumtəhsil məktəbi kitabxanası haqqında Əsasnamə”nin yenidən işlənmiş və təkmilləşdirilmiş variantı.

4) 2002-ci ildə REPK tərəfindən toplanmış və təlimati vəsait kimi hazırlanmış “Kitabxana işinə dair normativ aktlar”ın yenidən əlavələr etməklə təkmilləşdirilmiş variantı.

5) Məktəblərdə kitabxanaların texniki təşkilinə aid normativlər.

6) “Kitabxana və məlumat-informasiya fondlarından çıxarılan ədəbiyyatın seçilməsi və silinməsi qaydaları” sənədinin təkmilləşdirilmiş variantı.

Respublikada məktəb kitabxanalarının bugünkü vəziyyəti onların qarşısında qoyulan tələbləri yerinə yetirməyə imkan vermir. Kitabxanaların normal funksiyalarının yerinə yetirilməsi üçün bir sıra problemlərin həlli vacibdir:

- Məktəb Kitabxanalarının yerli İcra Hakimiyyəti orqanlarının tabeçiliyindən alınıb Rayon Təhsil Şöbələrinə verilməsi.

- Məktəb kitabxanalarına metodik rəhbərliyi daha operativ və peşəkarcasına həyata keçirmək üçün Rayon Təhsil Şöbələrində kitabxanaçı-metodist vəzifəsinin bərpa edilməsi, işçilərin ali ixtisas təhsilli və təcrübəli kadrlardan təyin edilməsi.

- Məktəb kitabxanalarında illərlə yığılıb qalmış, kiril əlifbası ilə olan dərsliklərin və istifadəyə yararsız olan ədəbiyyatın təlimata əsasən silinməsi.

- Məktəb kitabxanalarına texniki təminatın verilməsi, onların fəaliyyəti üçün normal şərait yaradılması və kitabxana prosesində kompyüter texnologiyasının tətbiqi.

- Məktəb kitabxanalarında fondların elmi-texniki cəhətdən işlənməsi, inventar, summar-uçot kitablarının tətbiqi və kitabxana texnikasından istifadə edilməsi.

- Məktəb kitabxanalarının komplektləşdirilməsi üçün müvafiq vəsaitin ayrılması.

- Ümumtəhsil məktəblərində kitabxanaçıların yalnız ali və orta ixtisas təhsilli olmasına diqqət artırılması, onların informasiya mədəniyyətinin səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün vaxtaşırı ixtisasartırma kurslarına göndərilməsi.

• Uzun müddət məktəb kitabxanalarında çalışan qeyri-ixtisas təhsilli kitabxanaçılara kitabxanaçılıq biliklərinə yiyələnməsi məqsədilə REPK-da müntəzəm ixtisasartırma kurslarının təşkil edilməsi.

• Məktəb kitabxanaçılarının attestasiyadan keçirilməsi.

• Məktəblərdə yeni “pedaqoq-kitabxanaçı” statusunun ictimai əsaslarla tətbiq edilməsi. Bu mütəxəssisin vəzifəsi: informasiya mədəniyyətinin formalaşmasına, müstəqil kitabxana istifadəçisinin maarifləşməsinə, şagirdlərin nitq mədəniyyətinin formalaşmasına, onların dünyagörüşünün inkişafına, əsl vətəndaş kimi böyümələrinə, tənqidi təfəkkürün inkişafına köməklik göstərməkdir. Bu artıq təlim-tərbiyə prosesində kitabxananın statusunu dəyişir: kitabxana məktəbin tamhüquqlu pedaqoji sahəsi olub, şagirdlərlə təlim-tərbiyə işi aparır, pedaqoji yardım göstərir. Kitabxanaçıların aparmış olduqları bu fəaliyyəti nəzərə alaraq onlara elm və təhsil işçiləri ilə bərabər statusun verilməsi və “Kitabxana işi haqqında qanun”a uyğun olaraq (maddə 32) əmək haqları da elm və təhsil işçilərinin əmək haqqı səviyyəsinə qaldırılması.

• Müasir dövrdə məktəb kitabxanaçıları ixtisas biliyinə malik olmaqla yanaşı həm də kompüterlə işləməli, analitik düşüncə tərzinə malik olmalıdır. Kitabxanaçıların yeni informasiya və kompüter texnologiyalarından istifadə vərdişlərinə yiyələnmələri üçün təlim dayaq mərkəzlərinin təşkil edilməsi.

• RTS tərəfindən “İlin ən yaxşı kitabxanaçısı” müsabiqəsinin təşkil edilməsi.

• Məktəb kitabxanaları nəinki oxucuların əsas informasiya mənbəyidir, o həm də mədəni-təhsil mərkəzidir. Ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin keyfiyyətli təhsil alması kitabxana-informasiya xidmətinin səviyyəsindən asılıdır. Odur ki, kitabxanalarda elektron şəbəkənin yaradılmasına ehtiyac vardır.

Şəbəkənin yaradılması bilavasitə məktəb kitabxanalarının metodik və əlaqələndirmə mərkəzi olan REPK tərəfindən həyata keçirilməli və idarə olunmalıdır. Şəbəkəni yaratmaq və idarə etmək üçün isə REPK-nın bir sıra problemlərinin həll olunması vacibdir.

Artıq müasir oxucuların tələbatı dəyişmişdir. Bu əsasən texnoloji proseslərin bilavasitə sürətli inkişafı ilə əlaqələndirilir. Lakin unutmamaq lazımdır ki, texnoloji proseslərin inkişafı da bilavasitə insanın qazanmış olduğu bilik və uğurların nəticəsidir. Belə bir nəticəyə gəlirik ki, oxucu tələbatının dəyişməsi insan şüurunun dinamik şəkildə inkişafı ilə bağlıdır. Bu inkişafın isə necə baş verdiyini yenə də insanın bilik və qabiliyyəti, təxəyyülü aşkarlaya bilər.

**THE ACTIVITY OF SCIENTIFIC
PEDAGOGICAL LIBRARY OF AZERBAIJAN REPUBLIC
IN THE YEARS OF INDEPENDENCE**

T.ISMIXANOVA

SUMMARY

Republic Scientific Pedagogical library has been created in 1983 year with 4 departments 39 states with the purpose to connect school libraries activity and to provide the methodical administration.

“Regulation” of Republic Scientific Pedagogical library for the first time has been affirmed by the Ministry of Education in 1983 year, later in 1993. year.

It is said in regulation: Republic Scientific Pedagogical library (RSPL) is scientific sectoral library, services educational workers, carries out the activity in the educational system, Library is the science realizing service centre in the Republic. It is fundamental or basic book depository of the pedagogical literature.

RSPL carries out the activity of general education under the Ministry of Education, leads the libraries of trade and secondary schools, connects their work, and prepares corresponding normative documents.

RSPL has compiled different kinds of bibliographic indicators concerning the Education, pedagogical sciences.

If we shall take into account the role of the libraries in general education entering the system of Ministry of Education closely to help them, assumes vital importance whole learning about the activities of school libraries. For that purpose arise need to create the base of give (information) in the library. Creation of the base of give (information) began in 2002 year. Specialists in methodical education prepared questionnaire forms for creation of the base of give (information).

On the strength of by order W. 424 from 03.05.2002 year was prepared new instruction of the Ministry of Education for improvement the work of RSPL. “Department of new information technology” was created in the library. The library opened its WEB site The address of WEB site is www.repk.az. The main problem is the formation of electron catalogue for going out the world of information. There is created local on the lease of demonstration catalogue on the lease of demonstration version IRBIS-64-Automatic system of Libraries in the library.

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКИ
В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ**

Т.ИСМИХАНОВА

РЕЗЮМЕ

По совместному Постановлению ЦК КП и Сов. Мин. Аз. Рес. от 24 июня 1982 г. N 335 с целью методического руководства школьными библиотеками в 1983 г. создавалась РНПБ.

Положение о юридическом и научном обеспечении деятельности РНПБ впервые было утверждено 5 марта 1983 г. со стороны Министерства Просвещения Аз. ССР, позднее 8 апреля 1993 г. Министерством Образования Аз. ССР.

РНПБ производит научно-методическое руководство всеми библиотеками общеобразовательных школ, профессиональных средне-специальных учреждений, готовит соответствующие акты.

РНПБ составляет тематические указатели из серии в помощь учителю. На основе внутренних возможностей библиотеки впервые в республике создана база данных (INTERBASE). В библиотеке создан отдел новой информационной технологии. В отделе собрана электронно-информационные носители (CD, DVD). Библиотека, присоединяясь к INTERNET сети, имеет свою WEB страницу. (www.rpk.az.)

Школьные библиотеки не только источник основной информации, но и культурно-образовательный центр. Качество образования в общеобразовательных школах зависит от уровня библиотечно-информационного обслуживания. Поэтому необходимо создание электронной сети в библиотеках. Так, как в 2002 году на основе демонстрационной версии IRBIS -64 был создан электронный каталог.

Изменились требования современных читателей. Это связано ускоренным развитием технологических процессов. В результате чего требование читателей зависит от динамического развития человеческого сознания.

**TÜRK XALQLARININ KİTAB VƏ KİTABXANA
MƏDƏNİYYƏTİNDƏ LÜĞƏTÇİLİK ƏNƏNƏLƏRİ****P.F.KAZİMİ***Bakı Dövlət Universiteti*

Milli irsin öyrənilməsi istiqamətində aparılan tədqiqatlar təkrar-təkrar zəngin mədəniyyətin varisliyini üzə çıxarır, xüsusilə də orta əsrlərdə Azərbaycanın kitab və kitabxana tarixinin açılan hər bir səhifəsi etnik coğrafiyanın ümumi mənzərəsində xalqımızın əhəmiyyətli rolunu göstərir.

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan mədəniyyətinin bir çox xüsusiyyətləri erkən orta əsrlərdən demək olar ki, bütün türk xalqlarına da xas olmuşdur. Təəsüflə qeyd etməliyik ki, XX əsrin əksər tədqiqatçıları türkoloji axtarışlarını türk xalqlarının fərqləndirici əlamətlərini öyrənilməyə üzə çıxarmağa həsr etmişlər. Bu Rus tədqiqatçıları ilə yanaşı Avropa mütəxəssislərinə də aid oluna bilər. Ümumi cəhətlərin, tarixi köklərin və müştərək ənənələrin araşdırılmasında maraqlı tərəfləri müəyyənləşdirmək türk tədqiqatçıların qarşısında duran vəzifələrdir.

Əvvəlki tədqiqatlarda ifadə olunduğu kimi ilk kitablar müqəddəs kitablar olmuşdu ki, kitabxana fondlarının repertuarını böyük tarixi dövrdə məhz müqəddəs kitablar müəyyənləşdirilmişdi. Sonrakı mərhələdə dastan və əsətlər geniş yayılmış, müxtəlif coğrafi ariallarda müxtəlifliyi ilə fərqlənmişdi. Məsələn, Zərduştliyin müqəddəs kitabı olan Avesta eramızdan əvvəl III yüzillikdə artıq Romada od və ailə ocağının ilahəsi Vesta əsətinə çevrilir. Vesta rahibələri erkən yaşlarından otuz il müddətinə bakirəliyini qorumaq və saflıq simvolu olaraq Roma imperatorlarının yaxın əhatəsində olmalı idilər.

Ən qədim türk əsətlərində də Şamanizmdən, Atəşpərəstlikdən və daha qədim olan yaranışın Şumer dövrü qavramlarından doğan elementlər mövcuddur. Eləcə də dini dünyagörüşünün formalaşdırılmasında ilahiyyətçi mütəxəssislər qədim Şumer əsətlərindən xeyli faydalanmışdılar. Avropa bibliyaşünas alimlərinin verdiyi məlumatlara görə eramızdan əvvəl VI yüzillikdə yəhudilər Tövrətin bir sıra hekayətlərini məhz “Gilqameş” dastanından götürmüşlər.

Qədim və orta əsr kitabxanalarının repertuarında lüğətçilik mədəniyyəti də mühüm yer tutur. Təsədüfi deyil ki, bir çox tədqiqatçılar Xətib Təbrizinin Təbrizdən Bağdada getməyini onun oxuduğu kitablarda başa düşməyi sözləri öyrənmək məqsədi ilə olduğunu əsaslandırırlar. XI-XII əsrlərdə İslam cəmiyyətinin tədricən liberallaşması, elmi ədəbiyyatın çeşidinin genişlənməsi,

əyalətlərdə insanların ərəb və fars dilli mənbələrdən istifadə etməsinə şərait yaradırdı ki, bu zaman məzmunlu lüğətlərə ehtiyac duyulurdu. Cəmiyyət məlumat ehtiyacını yaratdığı kimi, onların ödənilməsinə də şərait yaradır və biz XI əsrdən başlayaraq belə lüğətlərin meydana gəlməsini müşayət edirik.

Qorunub saxlanılmış ən qədim türk kitabının Mahmud Kaşğarının “Divani lüğəti türk” olması da bu fikrimizi təstiq edir. Bu kitab ümumtürk mədəni abidəsidir. Şərqi Türkünstanda yazılmasına və Bağdad xəlifəsinə təqdim edilmək üçün hazırlanmasına baxmayaraq lüğət bütün türk xalqlarının dilini, ləhcə və şivəsini əhatə edir, eləcə də bu dillərin tanınması məqsədini daşımışdır.

Tədqiqatçı S.İ.Bayevski Bədrəddin İbrahimin “Fərhəngi zəfərquya və cahannuya” əsərini araşdıraraq onu fars dilinin izahlı lüğəti kimi təqdim edir. Lakin qorunub saxlanmış ən qədim lüğətin Əsədi Tusiyə mənsub olan “Lüğəti furs” olduğunu qeyd edir və bu lüğətin həqiqi müəllifinin Qətran Təbrizi olduğunu ortaya atır. Məlumdur ki, Qətran Təbrizi Əsədi Tusinin müəllimi olmuşdur və 1959-cu ildə Tehran Universitetinin elmi jurnalında çap olunan Əsgər Hüquqinin məqaləsində də bu təsdiq olunur. Məlum olur ki, Tehran universitetində hətta bu kitabın nüsxəsi belə mövcuddur. Lakin 1966-cı ildə Tehranda keçirilən iranistlərin beynəlxalq konfransında M.Muyin çıxış edir və iddia edir ki, belə bir nüsxə yoxdur və Qətran Təbrizin lüğəti əslində Əsədi Tusinin lüğətinin ixtisar olunmuş variantıdır. Şərqsünas və mətinşünas tədqiqatçılar bu barədə öz sözlərini deyiblər və yəqin ki, bundan sonra da bu fikrin qərəzli olmasını elan edəcəklər. Biz isə kitabxanaşünaslıq baxımından onların hər birini kitab vahidi olaraq öz biblioqrafik siyahımıza daxil etməyi düzgün hesab edirik.

Bədrəddin İbrahimin “Fərhəngi zəfərquya” lüğətinin quruluşu göstərir ki, bu lüğət heç də S.Bayevskinin dediyi kimi fars dilinin izahlı lüğəti deyil. Lüğətin daxilində fars leksik vahidləri türk və ərəb leksik vahidləri kimi müstəqil fəsillərdə ümumiləşib və müəllif etimologiyasını müəyyənləşdirə bilmədiyi sözləri fars-ərəb və ya fars-türk sözləri kimi ayrıca fəsildə toplayıb. Lüğətin adından da gördüyümüz kimi fars dilinin izahlı lüğətinə heç dəxli yoxdur.

Fars dilinin izahlı lüğətini Pəhləvi İranda Dehxoda adlı görkəmli alim tərtib etmiş və “Lüğətinameyi Dehxoda” adı ilə 48 cildə çap etdirmişdi. Lüğətə fars, türk, ərəb sözləri ilə yanaşı Pəhləvi dövründən qalan xeyli arxaik sözləri də toplayaraq onu praktik lüğətdən daha çox paniranist ideyaların iftixar mənbəyi olaraq formalaşdırmışdı. Burada adı çəkilən M.Muyin isə 4 cildlik “Lüğətinameyi Moin” kitabını XX əsrin 60-cı illərində tərtib edir. Daha çox praktikliyi ilə fərqlənən bu lüğət belə türk və ərəb sözlərinin fars dilinə göstərdiyi tarixi təsirdən kənar qalmır. Tədqiqatçı Cavad Heyət fars dilində istifadə olunan türk sözləri lüğətinin tərtibatçısıdır.

Bu məqalədə XI-XVIII əsrlərdə hazırlanmış və geniş coğrafi arealda yayılaraq türk xalqına məxsus lüğətlərin bibliografik siyahısını verməyə ilk dəfə cəhd göstəririk.

1.	XI əsr	Fərxəngə Qətran	(Qətranin lüğəti)
2.	XI əsr	Anonim	Fərxəngə Fordovsi (Firdovsinin lüğəti)
3.	1065	Asadi Tusi	“Lüğəti furs” (fars lüğəti)
4.	1076 (469 hicri)	Mahmud Qaşqayı	“Divani lüğəti türk”
5.	1134-cü ildə vəfat etmiş	Cərullah Mahmud Zəməxşəri	“Kitabe lüğətə müqəddəməyə ədəb Zəməxşəri”
6.	XIII əsr	Fəxrəddin Naxçıvani	“Sixax əlmədjəm”
7.	XIII əsr	Misir Məmlukləri zamanı	“Kitab əl qəvanin əl külliyyə Lidabti əl lüğət əttürkiyə”
8.	XIII əsr Elxanilər dövrü	Cəmaləddin ibn Mihnə	“Kitab Helye əl insan və Helye ən lisan”
9.	XIV əsr	Bədrəddin İbrahim	“Fərhəngi zəfərquya və cahannuya”
10.	XIV əsr	Şəmsəddin	“Sixax əl furs”
11.	XIV əsrin əvvəllərində	İtalyan və Alman misionerləri	“Kodeks Kumanikus” (qıpçaq məcmuəsi)
12.	1301	Mövlana Fəxrəddin Mubarak Qaznavi Kəvvas	“Fərhəngi Fəxri Kəvvas”
13.	1312-13 cü illər	Əbu Heyyan əl-Əndəlusi	“Kitab əl idrak Lilisan əl ətrak”
14.	1328	Məhəmməd İbn Hinduşah Naxçıvani	“Səhih əl-Furs”
15.	1343	Şəmsi Fərxi İsfahani	“Miyari Cəmalı”
16.	1343	Anonim	Dastur al-afazil
17.	1393	Məhəmməd İbn Kəvvas Bəlxi	“Baxr al-fəzail”

18.	XV əsr	Anonim	“Kitabi bələğət əl müştəq fi lüğət türk əl qırçaq”
19.	1419	Nasir Kazi Qunbazi	“Risaleyi Nasiri Əhməd”
20.	1419	Anonim	“Adat al Fuzala”
21.	1434	Məhəmməd İbn Kəvvas Bəlxi	“Baxr al-fəzail”
22.	1474 (Hindistan)	Təvanəddin Faruxi	“Fərhangı İbrahim”
23.	XV-XVI əsrlər	Anonim	Fərid al Favaid
24.	XVI əsrdə (Anadolu)	Anonim	“Lüğəti əbu şəkə”
25.	XVI əsr	Nəvai	“Mühakimat əl-lühətəyn”
26.	XVI əsr	Məhəmməd Bin Qeys	“Kitabi Tubyan əllucət ət türk ala lisani qanıqlı”
27.	XVI əsr	Anonim	Kəşf əl-lüğət
28.	XVI əsr	Məhəmməd Bin Qeys	“Lüğəti-türki xərəzmi”
29.	XVI əsr	Məhəmməd Bin Qeys	“Ketabe lüğəte Məhəmməd Bin Qeys”
30.	1510 (Hindistan)	Mövlanə Mahmud İbn Şeyx Zeynalabdin Muhəmməd	“Toxfat as-saadat”
31.	1519 (Hindistan)	Muhəmməd ad-Dəxləvi	“Muayyad al-Fuzala”
32.	1544	Məhəmməd Tusi Ələvi	“Lüğəti Şaxname”
33.	1576	Anonim	“Fəraid əl- fəvaiz”
34.	1593	Anonim	“Mədar al-əfazel”
35.	XVII əsrdə	Hindistanda	“Lüğəti Fəzlullah xan”
36.	1600 (İsfahan)	Məhəmməd Qasim Sururi Kaşani	“Məcmə əl-furs”
37.	1608	Fəxrəddin Həsən Şirazi	“Fərhangı Cahangiri”
38.	1652	Məhəmməd Təbrizi	Burhani kati
39.	1662	Anonim	“Şərhi Gülüstan”
40.	1665 (Türkiyə)	Həsən Süuri	Fərhangə Süuri

41.	1705 (Herat)	Anonim	“Bə dai ə l lüğət”
42.	XVII əsr	Ya qub Cə ngi tərə findən Hindistanda yazılmış	“Kitabe zə bani türki”
43.	XVII əsr	Anonim	“Ə l Tamğaye Nasiri” (farsca- cığatayca lüğət)
44.	XVIII əsr	Mirzə Mehdixan Astrabadi	“Sə ngilax” (Nə vainin ş eirlə rinə lüğət)
45.	1727 (Hindistan)	Mə hə mmə dtə an Qa qaqoyunlu	“ Fə rhə ngi türk”

Burada adları çəkilən lüğətlərin bəzilərinin müəllifi anonimdir. Bəzilərinin yazıldığı il və məkan məlum deyil. Bəzi hallarda eyni lüğətin bir neçə tərtibatçı tərəfindən hazırlanması iddia olunur. Lakin harada, kim tərəfindən yazılmasına baxmayaraq ümumiyyətlə bu lüğətlərdə türk dili və onun müxtəlif əsərlərdə və ya dillərdə istifadə olunan kəlmələri haqqında şərhlər verilir, bir çox hallarda lüğətin bütöv bir fəslə türk dilinə və ya ləhcələrinə aid edilir. Tərtib etdiyimiz siyahının bitkin olması barədə iddiamız yoxdur. Bu sahədə axtarırlarımız yəqin ki, siyahının daha böyük və məzmunlu olması ilə nəticələncək.

Orta əsrlərdə kütləvi istifadə olunan, tez-tez üzü köçürülən məşhur lüğətlər sırasında rus tədqiqatçı S.İ. Bayevski 1652-ci ildə Təbriz şəhərində yazılmış Məhəmməd Təbrizinin “Bürhani kati” lüğətini göstərir. Eləcə də orta əsr lüğətlərinin varisliyi məsələsini araşdıran rus tədqiqatçısı göstərir ki, hər bir lüğətin tərtibatçısı özündən əvvəlki lüğətlərə istinadlar vermiş və onlardan geniş şəkildə faydalanmışlar. Bu məlumat əsas verir ki, orta əsr kitabxanalarında lüğət materiallarının geniş yayılması və məlumatın mütəxəssislərin faktını iddia edək. Elmi işdə faydalana bilmək imkanı mütəxəssislərə hər dəfə daha geniş və məzmunlu lüğətin tərtibinə imkan yaratmışdı.

Qeyd olunan lüğətlərin əksəriyyətinin tərtibatçısı türk əsilli alimlər olmuşdur. Lakin hətta fars dili lüğətinin tərtibatçıları belə konkret ədəbi nümunələrdə istifadə edilən türk mənşəli sözləri və frazeologiyanı ya ayrıca bir fəsilə göstərmiş, ya da mətin içərisində onlara izahlar vermişlər. Orta əsrlərdə lüğətlər əsasən ədəbi və elmi əsərlərdə mütaliə zamanı anlaşılmayan sözlərin izahı məqsədi ilə tərtib olunduğu üçün burada islam mədəniyyətinin ifadəçisi olan ərəb, türk və fars dillərindən başqa digər dillərdən istifadəyə qəbul olunmuş söz və anlayışlara da təsadüf edilirdi.

Mahmud Kaşğarının “Divani lüğəti türki” onun mürəkkəb quruluşu, eləcə də sonrakı dövrlərdə tərtib olunmuş lüğətlər göstərir ki, orta əsrlərdə türk dili kifayət qədər zəngin və mürəkkəb fonetik tərkibə malik olmuşdu. Geniş coğrafi əraziyə yayılması səbəbindən inteqrasiya elementlərinin zəif olması

dilin ümumi inkişafına deyil, ayrı-ayrı ləhcə və şivələrin inkişafına öz təsirini göstərmişdi. Bu baxımdan türk olmayanın belə bir lüğəti tərtib etməyi mümkün deyildi. Odur ki, qeyd olunan lüğətlərin əksər hallarda tərtibatçısı türk əsilli olmuş və ya türk əsilli mütəxəssislərin köməyi ilə tərtib edilmişdi.

İran lüğətləri mövzusunda tədqiqat aparmış Səid Nəfisi “Qədim İran lüğətləri” kitabında “Şahnamə”yə həsr edilmiş bir neçə lüğətin adını çəkir. Adları çəkilən digər lüğətlərin milli mənsubiyyəti göstərilir. Tədqiqatı azərbaycanlı mütəxəssis aparsa da, paniranist ideologiyaya xidmət etmişdi.

Lüğətlər xalqların mədəni həyatında mühüm rol oynadığından bundan dini, ideoloji və s. məqsədlər üçün sui-istifadə etmək cəhdləri də mövcud olmuşdur. Məsələn, görkəmli tədqiqatçı Cavad Heyətin iddiasına görə XIV əsrin əvvəllərində italyan və alman missionerləri qıpçaq türklərini xristianlığa cəlb etmək məqsədi ilə “Kodeks Kumanikus” və ya “Qıpçaq məcmuəsi” adlı lüğət tərtib edirlər. Bu lüğətin əlyazması Venesiyadakı Santo Markos kitabxanasında saxlanılır. Kitab iki dəftərdən ibarətdir. Birincisi italyanlar tərəfindən tərtib edilmiş latın-fars-türk (qıpçaq) lüğəti, ikinci kitab qıpçaq-alman lüğətindən təşkil olunub və latın əlifbası ilə yazılıb.

Orta əsr islam mədəniyyəti ölkələrində məhz bu lüğətlər insanların ədəbi və elmi inteqrasiyasını təmin etmişdi. Bu lüğətlərin müxtəlif tarixi dövrlərdə üzü köçürülmüş nüsxələri bütün islam dünyasına yayılmış və kitabxanaların fondunda saxlanaraq mütaliə prosesini dərin və səmərəli etmiş, XVII-XVIII əsrlərdən başlayaraq Avropa alimlərinin də diqqətini ciddi informativ material kimi cəlb etmişdi. Təsadufi deyil ki, bu lüğətlərin hər biri öz növbəsində linqvistlər üçün vacib mənbə, tarixçi və mətinşünaslar üçün mühüm vasitə olmuşdur. Onlar orta əsr kitabxanalarının repertuarını müəyyənləşdirmək baxımından da çox əhəmiyyətlidir. Orta əsr kitabxanalarımızın çoxu demokratik əlamətli kitabxanalar olmuşdur. Məlumatın toplanması, sistemləşdirilməsi, saxlanması və ictimai istifadəyə verilməsi prosesində senzura, məhdudiyət və ayrı-seçkilik əlamətlərinə rast gəlmədiyimiz üçün iddialarımız əsaslıdır.

Lüğətçilik mədəniyyətimizin araşdırılması da bir daha sübut edir ki, orta əsrlərdə islam mədəniyyətinin ifadəçisi kimi ərəb dili ilə yanaşı azərbaycan, türk və fars dilləri də yanaşı olmuşdu. Nəticə olaraq Azərbaycan ərazisində kitabxanalarda üç dilli kitab fondu formalaşmış, bu eləcə də digər türk dilli ərazilərə də aid olmuşdur. Üç dilli oxucu kontingenti meydana gəlmiş, daha geniş məlumat mənbələrini əldə edə bilmişlər.

Orta əsr kitabxanalarının repertuarında lüğətlər geniş və mühüm rol oynamışdır. Müqəddəs kitabların rəngarəngliyi ilə yanaşı dastan və əsətlərin zəngliyinə baxmayaraq kitabxanalarda saxlanılma və mühafizəsi baxımından fərqli olmuşdu. Bu baxımdan lüğətlərin bəxti daha çox gətirmiş və böyük bir əksəriyyəti qorunub saxlanılmışdı. Tarixi əsərlərdə bu baxımdan bəxti daha çox gətirmiş koteqoriyaya daxildir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi*. – Bakı, 2004.
2. Şərifli K. *Azərbaycan əlyazma kitabı və kitabxanaları*. – Bakı, “Nurlan”, 2009. – 190 s.
3. Cavad Heyət. *Türklərin tarix və mədəniyyətinə bir baxış*. – Bakı, Aspoliqraf, 2009. – 184 s.
4. Kazimi P. *Səfəvilər dövründə Azərbaycanda kitabxana işi*. – Bakı, BDU-nun nəşri, 2008, 174 s.
5. Badrad-din İbrahim. *Farxanq zafanquya va djaxannuya*. – Moskva, Nauka, 1974. 200 s.

THE DICTIONARY TRADITION IN THE
TURKISH NATIONS BOOK AND LIBRARY CULTURE

P.F.KAZIMI

SUMMARY

Super Islam ethnos had been an element integration in the East for a long history period. The reflection from of fulfilled by Arabic language and Turkish and Persian language. The dictionary tradition served to the nations integration in the middle century.

СЛОВАРЕТВОРЧЕСКИЕ ТРАДИЦИИ В КНИЖНОЙ
И БИБЛИОТЕЧНОЙ КУЛЬТУРЕ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ

П.Ф.КАЗЫМИ

РЕЗЮМЕ

Исламский супер этнос по праву относится как к арабскому народу, так и к тюркским и персидским народам. Ислам был интегрирующим звеном в большой географии. Данная статья выявляет словаре-творческие традиции исламского периода как вторым интеграционным элементом средних веков. А так же определяет репертуар книжного фонда библиотек имеющих демократических элементов в своей деятельности.

**DSPACE ELEKTRON KİTABXANALAR, RƏQƏMSAL
KOLLEKSİYALAR ELEKTRON SƏNƏD ARXİVLƏRİNİN
YARADILMASI VASİTƏSİ KİMİ**

A.İ.QURBANOV
Bakı Dövlət Universiteti

Müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyət quruculuğunda vahid informasiya mühütünün yaradılması, cəmiyyətin mədəni və peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi informasiyanın rəqəmsal-elektron formada hazırlanmasını tələb edir. Bunun nəticəsində son illərdə rəqəmsal informasiya ehtiyatları həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından sürətlə artmış və bu artım hər gün daha sürətlə davam etməkdədir. Lakin əksər rəqəmsal informasiyalar ayrı-ayrı hüquqi və fiziki şəxslərin informasiya daşıyıcılarında saxlanılır və yalnız lokal formada məhdud sayda insanlar tərəfindən istifadə olunur, geniş oxucu auditoriyasına müəyyən vaxtdan sonra çatdırılır. Qeyd edək ki, rəqəmsal informasiyaların bu formada saxlanması onun etibarlı qorunmasını təmin etmir və bu səbəbdən onların müəyyən hissəsinin itirilməsi baş verir. Digər tərəfdən rəqəmsal informasiyanın həcmi artdıqca onun idarə olunması – məlumatların axtarışı, yeniləşməsi və s. böyük vaxt itkisinə səbəb olur. Bu səbəbdən rəqəmsal informasiyaların təhlükəsizlik, son istifadəçiyə operativ çatdırılması problemi bu gün aktual problemlərdəndir. Qeyd olunan problem əsasən elektron kitabxanalar, rəqəmsal kolleksiyalar, elektron sənəd arxivləri vasitəsilə yerinə yetirilir [1-2].

Elektron kitabxanalar, rəqəmsal kolleksiyalar, elektron sənəd arxivləri müasir cəmiyyətin sosial sifarişi olub, rəqəmsal formada hazırlanmış mədəni sərvətləri toplayan, mühafizə edərək ictimai istifadəyə verən, cəmiyyətin tərəqqi və inkişafında yaxından iştirak edən, cəmiyyət üzvlərinin, bütün insanların mədəni və intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsinə kömək edən, öz ətrafında böyük oxucu dairəsi toplayıb onlara informasiya xidməti göstərən sosial yönümlü sistemlərdir. Onlar elmin, mədəniyyətin, iqtisadiyyatın, texniki biliklərin, elmi kəşflərin öyrənilməsi və tətbiqi üçün, cəmiyyətin bütün üzvləri üçün bərabər şərait yaradır, elmi-texniki tərəqqiyə, elmi nəzəriyyələrin, kəşflərin istehsalata tətbiqi prosesinə kömək göstərir, elmlə istehsalat, tədqiqatla tətbiq arasında vasitə kimi çıxış edir.

Ənənəvi kitabxanalardan fərqli olaraq elektron kitabxanalar, rəqəmsal kolleksiyalar, elektron sənəd arxivləri İnternet kompüter şəbəkəsi vasitəsilə heç bir siyasi, dini, milli məhdudiyyətlər tanımayaraq, ölkələrin coğrafi sər-

hədlərini aşaraq öz informasiya xidmətlərini oxuculara bilavasitə yaşadıkları və işlədikləri yerlərdə təqdim edərək, cəmiyyət üzvlərinin mənəvi aləminə, təfəkkür tərzinə, əxlaqına, psixologiyasına daha çox nüfuz etmək imkanına malikdirlər [3].

Elektron kitabxanalar, rəqəmsal kolleksiyalar, elektron sənəd arxivləri bəzi şəxslərin təsəvvür etdiyi kimi ənənəvi kitabxanalara alternativ bir qurum deyil, onlar yalnız biblioqrafik metaverilənlər və avtomatlaşmış informasiya sistemləri əsasında fəaliyyət göstərən xidmət növləridir. Onlar uzaq məsafədən oxuculara daha dolğun informasiya xidməti göstərərək, bu xidmətin zaman və məkandan asılılığına son qoyur.

Elektron kitabxanalar, rəqəmsal kolleksiyalar, elektron sənəd arxivlərinin yaradılması üçün çoxsaylı informasiya sistemləri mövcuddur. Onlar içərisində daha çox DSpace, EPrints, Greenstone və s. geniş yayılmışdır [4-9].

DSpace kitabxanaçılar və kompüter-informasiya texnologiyaları mütəxəssislərinin birgə əməkdaşlığının məhsuludur və 2002-ci ildə Hewlett Packard və Massachusetts Texnologiya İnstitutunun kitabxanası tərəfindən yaradılıb. DSpace açıq və ierarxik bir sistem olub, hər şeydən əvvəl mərkəzləşmiş idarətmə sistemidir. Sistemin informasiya ehtiyatları fəaliyyət və ya elm sahələrinə görə və ya təşkilatı struktura müvafiq, ierarxik formada yaradılan bölmələrdə toplanılır. Hər bir bölmənin daxilində qeyri-məhdud sayda altbölmələr və kolleksiyalar yaradıla bilər. Hər bir kolleksiya öz növbəsində yalnız yaddaş sahəsilə məhdudlaşan çoxsaylı sənəd saxlaya bilər. Qeyd edək ki, bölmələrin yaradılması hüququ yalnız sistem administratoruna malikdir. Bölməni yaradarkən o, bölməyə informasiya daxil edəcək və zərurət olduqda informasiyadan istifadə edəcək istifadəçilər üçün müvafiq "hüquqlar" müəyyən etməlidir. Hər bir "hüquqlu" şəxs və ya struktur (mərkəz, şöbə, institut və s.) Veb interfeys vasitəsilə çox rahat formada öz informasiya ehtiyatlarını bu bölmələrdə yerləşdirə bilər. Bu zaman o, kolleksiyanı seçməli, sənədin tipini müəyyən etməli, tipə uyğun metaverilənləri, məsələn monoqrafiya üçün müəllifləri, sərəlvhələri (əsas, paralel, unifikasi olunmuş), dili, açar sözləri, mənbəni, anotasiyanı, sponsoru və faylın ünvanını daxil etməlidir. Sistemin administratoru daxil olan metaverilənləri, rəqəmsal məlumatları redaktə etmək hüququna da malikdir.

DSpace müxtəlif formatlı rəqəmsal sənədləri, metaverilənləri, istifadəçilər haqqında məlumatları saxlayır. Sistemdə axtarış və məlumatlara baxış anonim rejimdə həyata keçrilsə də faylların və metaverilənlərin daxil edilməsi yalnız qeydiyyatlı istifadəçilər tərəfindən yerinə yetrilir.

DSpace əksər mətin, qrafika, video və audio formatlı elektron sənədləri saxlayır [9]:

DSpace mükəmməl sənəd axatırış sistemini təklif edir. Axatırış naviqasiya vasitəsilə, metaverilənlərin ünsürləri vasitəsilə sistemin bütün informasiya

ya ehtiyatları üzrə və yalnız ierarxiyanın konkret bölməsində yerinə yetrilir. Naviqasiya vasitəsilə oxucular sistemin “İcmal” sahəsində bölmə/kolleksiya, müəlliflər, tematika, tarix üzrə, müvafiq olaraq əlifba sırası üzrə və xronoloji qayda da nizamlanmış sənədlərin siyahısından tələb olunan sənədi seçə bilər.

Sistemin bütün informasiya ehtiyatı üzrə axtarış sadə və “genişlənmiş” üsulla yerinə yetrilir. Sadə üsulla axtarış aparmaq üçün axtarış parametrlərini daxil etmək və müvafiq axtarış düyməsini sıxmaq lazımdır. Bu zaman DSpace Jakarta Lucene [9] mexanizmi əsasən bütün metaverilənlər əsasında informasiya ehtiyatı üzrə axtarış aparır. Genişlənmiş axtarış metaverilənin konkret ünsürləri üzrə məntiqi “və” (and), “və ya” (or) və “inkar” (not) operatorları vasitəsilə axtarışı təmin edir.

İerarxiyanın konkret bölməsi üzrə axtarış konkret bölməni seçdikdən sonra yalnız sadə axtarış üsulu ilə yerinə yetrilir.

Axtarışın nəticəsi olaraq sənədin metaveriləni və fayla hiperistinad əks olunur. İstifadəçi bu istinad vasitəsilə faylı əldə edə bilər.

Bu gün Azərbaycan cəmiyyətinin elektron kitabxanlara böyük ehtiyacı vardır. Lakin təəssüf ki, milli elektron kitabxanaların demək olar ki, olmaması səbəbindən cəmiyyətimizin bu tələbatı xarici kitabxanalar vasitəsilə qısmən ödənilir. Milli elektron kitabxanaların yaradılmasında əsas çətinliklərdən də biri müasir kitabxana-informasiya texnologiyalarının tətbiqindən meydana çıxan problemlərdir. Sistemin yuxarıda qeyd olunan xüsusiyyətlərini, dünya praktikasında geniş yayılmasını, sadə və əlverişli istifadəçi interfeysinin olmasını nəzərə alaraq “Dspace” sistemini milli elektron kitabxanaların yaradılması üçün çox rahat və əlverişli platforma kimi tövsiyə etmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Fox E.A., Suleman H., Madalli D., Cassel L. *Digital Libraries // Handbook of Internet Computing*. – CRC Press. – 2003.

2. Козаловский М.Р. *Научные коллекции информационных ресурсов в электронных библиотеках // Первая Всероссийская научная конференция Электронные библиотеки: перспективные методы и технологии*. - С.-Петербург, Россия. - 1999. - С.16-31.

3. Xələfov A., Qurbanov A. *Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslük*. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007. – 200 s.

4. Witten, I.H., Bainbridge, D., Boddie, S.J. *Greenstone: open-source DL software // Communications of the ACM*. – 2001. – 44, 5. – P.47-57.

5. Witten I.H., Boddie S.J. *Greenstone: User's Guide // New Zealand Digital Library Project, New Zealand*. – 2003. (*Инструкция для пользователя*). – 50 r.

6. Bainbridge, D., MacKay D. *Greenstone: Developer's Guide // New Zealand Digital Library Project, New Zealand. – 2003. (Rukovodstvo razrabotçika).* – 113 p.

7. Резниченко В.А., Проскудина Г.Ю., Овидий О.М. *Создание цифровой библиотеки коллекций периодических изданий на основе Greenstone. Электронные библиотеки. – 2005. – 8. Вып. 6.*

8. Новицкий А.В., Резниченко В.А., Прокураина Г.Ю. *Создание научных архивов с помощью системы EPrints. Электронные библиотеки. – 2006. – Том 9. Вып. 4.*

9. *DSpace Federation Web site* <http://DSpace.org/>

DSPACE, AS THE TOOL FOR CREATION OF ELECTRON LIBRARIES, DIGITAL COLLECTIONS AND ARCHIVES

A.I.GURBANOV

SUMMARY

The role and functions of electron libraries in modern society have been considered. Main characteristics of system “DSpace” widely adopted in experience of creation of electron libraries in developed countries are analysed. The implementation of this system in Azerbaijan is well-grounded.

DSPACE КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕК, ЦИФРОВЫХ КОЛЛЕКЦИЙ И ЭЛЕКТРОННЫХ АРХИВОВ

А.И.КУРБАНОВ

РЕЗЮМЕ

Рассмотрены роли и функции электронных библиотек в современном обществе. Проанализированы основные характеристики системы “Dspace”, примененной в практике создания электронных библиотек в большинстве развитых стран. Обоснованно применение этой системы в Азербайджане.

**MÜSTƏQİLLİK ŞƏRAİTİNDƏ
RESPUBLİKA ELMİ TEXNİKİ KİTABXANASINDA
İNFORMASIYA AXTARIŞ SİSTEMLƏRİNİN FORMALAŞMASI**

Z.T.RZAYEVA
Bakı Dövlət Universiteti

Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən müxtəlif tipli kitabxanalar arasında 1930-cu ildə yaradılmış Respublika Elmi Texniki Kitabxanası (RETK) xüsusi yer tutur. Bu kitabxananın qarşısında duran əsas vəzifə elmi-texniki ədəbiyyatın təbliğində fəal iştirak etməkdən, mühəndis-texniki işçilərin, sənaye fəhlələrinin informasiya tələbatını ödəməkdən, texniki kitabxana şəbəkəsində metodik rəhbərlik etməkdən, eyni zamanda, texniki kitabxana şəbəkəsini daha da təkmilləşdirib inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

Əməkdar elm xadimi, professor A.A.Xələfovun qeyd etdiyi kimi, “Respublikamızın bütün texniki kitabxanalarının təşkilatı mərkəzi kimi fəaliyyət göstərən bu kitabxana... ən yaxşı kitabxanalardan biri hesab olunur” [4].

Məlumdur ki, RETK-nın fondunun məzmunu tərkibinə görə digər kitabxanaların fondundan əsaslı şəkildə fərqlənir. Belə ki, texniki kitabxanalarda xidmət sistemi patent ədəbiyyatı, standartlar, normativ texniki sənədlər, çap olunmamış materiallar, müəlliflik şəhadətnamələri, ixtiralar və səmərələşdirici təkliflərə dair ədəbiyyatın xidmət istiqamətində inkişaf etmişdir. Müvafiq xidmət istiqamətlərinin meydana gəlməsi, hər şeydən əvvəl, müxtəlif oxucu qruplarına kitabxana xidmətinin imkanlarını genişləndirmək məqsədi daşıyır.

Texniki kitabxananın hələ 1957-ci ildə Respublika Elmi Texniki Kitabxanasına çevrilməsi onun fəaliyyət dairəsini, xidmət işini, fondun komplektləşdirilməsi profilini və oxucu kontingetini dəyişmişdir. Məhz bu prinsip indi də uğurla davam etdirilir. RETK-də xidmət işi qarşısında duran əsas vəzifələr ilk növbədə obyektiv şəraitdən və həyatın tələbindən doğur.

Bu dövrdə ən əhəmiyyətli hadisə 70-ci illərdə SSRİ Dövlət Ümumi Elmi Texniki Kitabxanasında KAA sisteminin avtomatlaşdırılması olmuşdur. Bu əl əməyini xeyli yüngülləşdirir, əmək məhsuldarlığını artırır, iri kitabxanalarda kitabın qaytarılmasına avtomatik nəzarət edir. Bununla əlaqədar milli respublikalarda, o cümlədən Azərbaycan Respublikası Elmi Texniki Kitabxanasında “70-ci illərin əvvəllərindən etibarən avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin layihəsi hazırlanmağa başlanmış və 1975-ci ilin sonunda sistemin kompleks tətbiqinə başlanmışdır. Həmin sistemin: 1. İnformasiyanın seçilmiş paylanması; 2. Kitab verilişinin təhlili, operativ uçotu və hesabatı; 3. Kitabxanalararası

abonementin uçotu və təhlili və s. yarım sistemlərdən təcrübədə geniş şəkildə istifadə olunmuşdur ki, bu özünün səmərəsini verir” [2].

Respublika Elmi Texniki Kitabxanası kitabxanalararası abonement yolu ilə başqa kitabxanaların məlumat tələbatını ödəməklə yanaşı, özü də başqa kitabxanalardan ədəbiyyat alır. Bunu rəqəm göstəriciləri daha aydın təsdiqləyir. 1989-cu ildə KAA yolu ilə kitabxanaya 151 çap vahidi daxil olmuşdursa, 1991-ci ildə KAA yolu ilə alınan sənədlərin sayı 2.200 nüsxə təşkil etmişdir.

RETK-nin sıx əlaqə saxladığı kitabxanalardan biri M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası olmuşdur. Kitabxananın elmi-texniki informasiya orqanları ilə də əlaqəsi ildən-ildə möhkəmlənmişdir. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın zəngin fondundan istifadə etməklə RETK öz oxucularının sorğularını təmin etməyə çalışmışdır.

Öz işini ölkənin ictimai-siyasi, sosial-mənəvi həyatı ilə sıx əlaqədə quran Respublika Elmi Texniki Kitabxanasının qarşısında çətin və şərəfli vəzifələr qoyulmuşdur. Kitabxananın fondunda 4 milyon nüsxədən artıq elmi, elmi-texniki və başqa növ ədəbiyyat vardır [3].

Azərbaycanda texniki elmlərin informasiya təminatı sisteminin mərkəzi hesab olunan Respublika Elmi Texniki Kitabxanası elmi-texniki kadrların biliyini artırmaq və ixtisasını təkmilləşdirmək məsələləri ilə məşğul olur, qabaqcıl təcrübəni təbliğ edir, biblioqrafik vəsaitlər hazırlayıb texniki sahənin informasiya istifadəçilərinə çatdırır, sahə mütəxəssislərinin müfəfiq informasiya təminatını həyata keçirir [6].

Kitabxananın əməkdaşları ayrı-ayrı şəxslərdən və təşkilatlardan texniki ədəbiyyat toplamış, kitabxana fondu planlı şəkildə yeni elmi-texniki ədəbiyyat hesabına daha da artmışdır. Fond elmin bütün sahələri üzrə komplektləşdirilmişdir. Kitabxananın fondu hər il yeni elmi-texniki ədəbiyyat hesabına artır.

Kitabxananın fondu sistemli kataloqda öz əksini tapmışdır. Kitabxananın soraq-biblioqrafiya aparatının ümumi həcmi 35 min kartoçkadan ibarətdir. Hazırda kitabxanada Azərbaycan və rus bölmələri, dövrü mətbuat bölməsi, nadir kitablar fondu bölməsi fəaliyyət göstərir .

Dövrü mətbuat bölməsində minlərlə qəzet və jurnal toplanmışdır. Hazırda kitabxana Rusiyadan 15 adda, Azərbaycandan isə 11 adda qəzet və jurnalı abunə yolu ilə alır. Təkcə 2005-ci ildə 175 ədəd metodik vəsait və tövsiyələr, 535 ədəd proqram, müxtəlif mənbələrdən isə 1580 ədəd kitab alınmışdır [7].

Kitabxana ən çox elmi-tədqiqatla məşğul olan elmi işçilərin kitabxana-informasiya təminatını həyata keçirir. Onların sorğularına uyğun olaraq biblioqrafik arayış tərtib edir, yeni çıxmış əsərlərlə istifadəçiləri tanış etmək üçün kitab sərgiləri, oxucu konfransları, yeni kitabların təqdimatını, müzakirəsini keçirir və digər kütləvi tədbirlər təşkil edir. Fondada olmayan kitabların kitabxanalararası abonement (KAA) vasitəsilə istifadəçilərə çatdırılmasında kitabxananın xidməti böyükdür. Belə ki, o, Milli Kitabxana və Rusiyanın bir çox

kitabxanaları ilə əlaqə yaradaraq KAA vasitəsilə minlərlə kitabı oxuculara çatdırır.

Son illər elmi-tədqiqatların sürətli inkişafı informasiya axınının sürətlənməsinə gətirib çıxardığından kitabxananın qarşısında daha mühüm vəzifələr qoymuşdur. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün kitabxanada son vaxtlar müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqinə başlamış və elektron kataloqun yaradılması istiqamətində müəyyən işlər görülür. Lakin kitabxanada elektron kataloqun yaradılması, fondun maşın yaddaşına köçürülməsi, biblioqrafik məlumat bazasının yaradılması sahəsində nöqsanlar var. Bu sahədə işin gedişini sürətləndirmək və istifadəçilərin İnternet xidmətindən istifadə edə bilməsi üçün tədbirlərin görülməsi vacibdir [5].

RETK-nın fəaliyyətinin təşkilində “Elmi informasiya və biblioqrafiya” şöbəsinin çox mühüm rolu vardır. Şöbə əsasən bu vəzifələri yerinə yetirir: şöbənin işinin müstəqil dövlətimizin kitabxanalar haqqında qərar və göstərişlərindən irəli gələn vəzifələr əsasında qurulması; soruq-biblioqrafiya və biblioqrafik informasiya xidmətinin həyata keçirilməsi; soruq-biblioqrafiya aparatı üzərində iş; texnikaya dair cari elmi-informasiya, biblioqrafiya işinin təşkili; tövsiyə biblioqrafiya işinin təşkili; kitabxana-biblioqrafiya biliklərinin fərdi və qrup halında təbliği; RETK-nın ümumi və mövzu kartotekalarının təkmilləşdirilməsi; biblioqrafik sorğuların ödənilməsi; ödənilmiş arayışlar fondunun təkmilləşdirilməsi; mövzu qovluqlarının tərtibi və aparılması.

Son illər kitabxananın informasiya istifadəçilərinin sayı aşağıdakı cədvəldə göstəriləyi kimi olmuşdur.

Cədvəl 1.

İllər	İnformasiya istifadəçilərin sayı
2000	14700
2001	14180
2002	13725
2003	13034
2004	12344
2005	12567
2006	14700
2007	15100

Cədvəldən göründüyü kimi, kitabxananın informasiya istifadəçilərinin sayı son 5 ildə bir qədər azalmış, son 2 ildə artmağa başlamışdır. Bu da kitabxananın yeni ədəbiyyatla lazımı dərəcədə komplektləşdirilməməsi ilə bağlı

olmuş, dövlətin kitabxanalara qayğısı nəticəsində bu məsələ qaydaya düşməyə başlamışdır [7].

Müxtəlif məzmunlu sorğuların yerinə yetirilməsində, texniki elmlərin informasiya təminatında RETK-da təşkil olunmuş soraq-bibliografiya aparatının mühüm əhəmiyyəti vardır. Çap olunmuş ədəbiyyat haqqında informasiya istifadəçilərinə bibliografik informasiyanın operativ çatdırılmasında soraq-bibliografiya aparatı əsas bazadır. Elmi-metodik əsaslarla təşkil olunmuş soraq-bibliografiya aparatı kitabxananın bütün bibliografik fəaliyyətinin zəruri əsasıdır. Onun köməkliliyi ilə informasiya istifadəçilərinə soraq-bibliografiya, bibliografik informasiya xidməti həyata keçirilir, kitabxana-bibliografiya bilikləri təbliğ edilir, kitabxana işçiləri tərəfindən tərtib olunan bibliografik vəsaitlər üçün ədəbiyyatın bibliografik axtarışında mühüm mənbə olur.

Soraq və bibliografik nəşrlər fondu 2 hissəyə ayrılır: operativ (daha çox istifadə olunan) və passiv (az istifadə olunan) [8]. Aktiv hissə daim yeni daxil olan nəşrlər hesabına təkmilləşib yeniləşir. Passiv hissə isə məzmunca və ya əhatə etdiyi dövrə görə öz əhəmiyyətini, aktuallığını itirmiş nəşrlər hesabına yaranır. Deməli, soraq və bibliografik nəşrlər fondu bir tərəfdən yeni daxil olan nəşrlər hesabına artırsa, digər tərəfdən müntəzəm olaraq öz əhəmiyyətini itirən, oxucu marağına səbəb olmayan nəşrlərdən təmizlənir. Bu, operativ hissənin optimal səviyyəsini saxlamağa imkan verir. Hazırda RETK-nın soraq-bibliografik nəşrlər fondunda 3230 adda müxtəlif xarakterli soraq ədəbiyyatı və bibliografik mənbələr toplanmışdır [7].

Soraq və bibliografik nəşrlər fondunun tərkib hissələrindən biri də ödənilmiş arayışlar fondudur. “Ödənilmiş arayışlar fondu kitabxananın soraq-bibliografik nəşrlər fondunun bir hissəsi olub, özündə əvvəllər yerinə yetirilmiş yazılı bibliografik arayışların surətini cəmləşdirir” (QOST 7.0-84). Kitabxana müntəzəm olaraq ayrı-ayrı oxuculardan daxil olmuş sorğular əsasında yazılı arayışlar tərtib edir. Həmin mövzularda sorğuların ola biləcəyini nəzərə alaraq, vaxta qənaət etmək məqsədilə ödənilmiş arayışların bir nüsxəsini bu fondada saxlayır. RETK-da bu fondun təşkilinə kitabxananın yaradılmasından başlamışdır. İstifadəçi sorğusu əsasında bir sıra mövzularda arayışlar tərtib olunmuşdur.

Qeyd etdiyimiz kimi, soraq-bibliografiya aparatının ikinci tərkib hissəsi kataloq və kartoteka sistemidir. Kataloq və kartoteka sistemi bibliografik işin ümumi strukturunda mühüm yer tutur və bibliografik xidmətin əhatə dairəsinin genişləndirilməsində vacib məsələlərdən biri hesab edilir. RETK-nın kataloq və kartoteka sisteminə aşağıdakılar daxildir: 1. Baş kataloq (Azərbaycan, rus və xarici dillərdə); 2. Əlifba kataloqu (Azərbaycan, rus və xarici dillərdə); 3. Sistemli kataloq (Azərbaycan, rus və xarici dillərdə); 4. Jurnal və qəzet məqalələrinin sistemli kartotekası; 5. Jurnal və qəzet məqalələrinin mövzu karto-

tekası; 6. Dissertasiyaların və avtoreferatların kartotekası; 7. Mikrofiş və mikrofilmlərin kartotekası.

Əks etdirdiyi məlumatın çoxluğuna görə əsas yeri jurnal və qəzet məqalələrinin sistemli kartotekası tutur. Bu kartoteka oxucuların ən çox müraciət etdikləri kartotekadır. Bununla əlaqədar son illərdə kartoteka xeyli zənginləşdirilmiş, rubrikaların sayı artmışdır. Məsələn, 1996-cı ildə 18, 1997-ci ildə 21, 1998-ci ildə 28, 1999-cü ildə 33, 2000-ci ildə 36, 2001-ci ildə 30, 2002-ci ildə 38, 2003-cü ildə 39, 2004-cü ildə 41 yeni rubrika açılmışdır [127].

Alim və mütəxəssislərin, elmi tədqiqat işi ilə məşğul olan oxucuların ən çox müraciət etdikləri kartoteka dissertasiyaların avtoreferatları kartotekasıdır. Belə ki, texniki elmlər üzrə aparılan elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri dissertasiyalarda öz əksini tapır. Ona görə də hər bir mütəxəssis hər hansı bir problem üzərində işləyərkən ilk növbədə dissertasiyaların, mikrofiş və mikrofilmlərdə olan elmi işlərin kartotekasına müraciət edir. Kitabxananın hesabatından aydın olur ki, həmin kartoteka mütəxəssislərin bibliografik informasiya təminatında mühüm bazadır.

Göründüyü kimi, RETK tələbatçı sorğularını hərtərəfli təmin etmək məqsədilə mükəmməl soraq-bibliografiya aparatı yarada bilmişdir. Kitabxana soraq-bibliografiya aparatını daha da təkmilləşdirmək üçün mövcud imkanlardan bacarıqla istifadə edə bilmişdir. Bununla belə son illərdə yeni ədəbiyyatın az miqdarda və qeyri-müntəzəm daxil olması, iqtisadi vəziyyətlə əlaqədar olaraq dövrü mətbuata abunə yazılışının, xarici kitab və jurnalların alınmasının məhdudluğu soraq-bibliografiya aparatında yeni nəşrlərin əks olunmasında bir sıra maneələr yaradır.

RETK-da sənədlərin emalı prosesində, o cümlədən bibliografik informasiyanın işlənməsində yeni texnologiyalar tətbiq olunur, kompüter texnikasından istifadə edilir. İlk növbədə kitabxanaya yeni daxil olan nəşrlərin bibliografik təsvirləri beynəlxalq maşın formatı (UNIMARK) və proqram təminatı əsasında kompüterə daxil edilir. Bu əsasda RETK-nın bibliografik məlumat bazası yaradılır, onun gələcəkdə beynəlxalq şəbəkə sisteminə qoşulması nəzərdə tutulur, soraq-bibliografik aparatın retromassiv hissəsi də xronoloji ardıcılıqla bazaya daxil edilir. Bu, bibliografik axtarışı asanlaşdırır, vaxt itkisinin qarşısını alır, istifadəçilərə operativ bibliografik xidmət göstərilməsinə şərait yaradır.

Soraq-bibliografiya xidməti istifadəçilərin birdəfəlik sorğusu əsasında həyata keçirilir. Kitabxanaya daxil olan müraciət sorğu, ona verilən cavab isə arayış adlandırılır. Elmin son nailiyyətlərinə dair problemlərlə bağlı RETK-ya daxil olan sorğuların və ona cavab olaraq tərtib edilən arayışların sayı gündən-günə artır. RETK-da hər il 5-6 minə qədər şifahi və yazılı arayış yerinə yetirilir. Kitabxanada şifahi arayışlara nisbətən yazılı arayışlar az yerinə yetirilir. Belə ki, 1996-cı ildə 6000 bibliografik arayış, 1997-ci ildə

5300, 1998-ci ildə 5000, 1999-cu ildə 2500, 2000-ci ildə 2876, 2001-ci ildə 4640, 2002-ci ildə 6005, 2003-cü ildə 4720, 2004-cü ildə 5000, 2005-ci ildə 3260 bibliografik arayış yerinə yetirilmişdir [7].

Müasir şəraitdə fərqli bibliografik informasiya xidmətinin ən səmərəli formalarından biri “İnformasiyanın seçilmiş yayılması” sistemidir. Bu sistem vasitəsilə informasiya istifadəçilərinə informasiya ilə bərabər əks əlaqə talonları da göndərilir. İnformasiya istifadəçisi talonda göndərilən informasiyanın nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu qeyd edib kitabxanaya geri qaytarır. Əks əlaqə talonu təhlil edilərək göndərilmiş informasiyanın nə qədər əhəmiyyətli olduğu və informasiya istifadəçisinin maraq dairəsi öyrənilir. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, informasiya orqanlarında, o cümlədən kitabxanalarda geniş tətbiq edilən bu metod RETK-da az tətbiq olunur. Halbuki bu üsul vasitəsilə istifadəçilərin tələbatları daha dərinlən öyrənilə, göndərilmiş informasiyanın operativliyi qiymətləndirilə bilər.

Fərqləndirilməyən (kütləvi) bibliografik informasiya xidməti istifadəçiləri nəzərə almayan sorğusuz xidmətdir. Fərqləndirilməyən (kütləvi) bibliografik informasiya xidmətinin əsas vəzifəsi kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyat haqqında istifadəçilərə müntəzəm məlumat verməkdən ibarətdir. Bu xidmət növü kitabxanaya daxil olan sənəd axınına və kitabxananın çari informasiya fonduna əsaslanır.

Texniki sahə üzrə çari bibliografiyanın məqsədi yeni çapdan çıxan sənədlər haqqında operativ, ardıcıl bibliografik informasiya verməkdən ibarətdir. Çari bibliografiya istifadəçilərə öz sahələri haqqında sənəd axınına ardıcıl izləməyə imkan verir. Kitabxana 1983-cü ildən fonda daxil olan yeni ədəbiyyat haqqında çari elmi-köməkçi bibliografik vəsaitlər hazırlayıb istifadəçilərə göndərir. RETK bu göstəriciləri müntəzəm olaraq respublikanın bütün bölgələrinə – 82 rayon və şəhər elmi-texniki şöələrinin metodkabinələrinə göndərmişdir [9]. Təəssüf ki, bu göstəricilərin nəşri maliyyə çətinliyinə görə 1992-ci ildən dayanmışdır. Bu da sahənin istifadəçilərin bibliografik informasiya təminatında ciddi problemlər yaradır.

Müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən istifadəçilərin, sahə mütəxəssislərinin kitabxanadan sərbəst və fəal istifadə etməsi onların bibliografik biliklərindən çox asılıdır. RETK-da kitabxana-bibliografiya biliklərinin təbliği bilavasitə soraq-bibliografiya və bibliografik informasiya xidməti prosesində həyata keçirilir.

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, elmi-texniki işçilərin, texnika sahəsində fəaliyyət göstərən mütəxəssislərin kitabxana-informasiya təminatında RETK-nın böyük rolu vardır. Lakin sahə mütəxəssislərinin kitabxana-informasiya təminatı onların tələbatına müəyyən dərəcədə uyğun gəlmir. Bu iş iqtisadi çətinliklə bağlı kitabxanaya yeni nəşrlərin az daxil olması ilə əlaqədardır. Bu məqsədlə RETK ölkəmizdə fəaliyyət göstərən xarici səfirliklər və

daimi nümayəndəliklərlə əlaqə yaratmışdır. Bu əlaqələr EXXON, VR AMOKO, AIDS şirkətləri ilə daha çox inkişaf etdirilir. ABŞ Ticarət Palatası və Açıq Cəmiyyət İnstitutu Soros fondu ilə RETK-nın sıx əlaqələri mövcuddur. Soros fondu kitabxanaya müasir texniki vasitələr də bağışlamışdır.

RETK-nı Azərbaycanda texniki elmlər üzrə kitabxana-informasiya fəaliyyəti mərkəzi kimi səciyyələndirərkən belə qənaətə gəlmək olar ki, hələ bu sahədə çox iş görmək lazımdır. Xüsusilə sahə mütəxəssislərinin informasiya təminatının operativliyi və ardıcılığının artırılması; biblioqrafik təminatı daha da operativləşdirmək üçün çari biblioqrafik, eləcə də irihəcmli retrospektiv elmi-köməkçi biblioqrafik vəsaitlər sisteminin həm mövzu baxımından, həm də məqsəd istiqaməti nöqtəyi-nəzərindən daha da genişləndirilməsi və yenilərinin yaradılması; müntəzəm olaraq sahə mütəxəssislərinin informasiya tələbatlarının öyrənilməsi və bunun əsasında biblioqrafik fəaliyyətin təşkil edilməsi; texniki sahə üzrə elektron kataloqun, biblioqrafik verilənlər bazasının yaradılması; sahə mütəxəssislərinin biblioqrafik elmi-texniki sisteminin təşkili qarşıda duran mühüm məsələlərdəndir və bu da yeni informasiya texnikasının və texnologiyalarının daha geniş tətbiq olunmasını tələb edir. Doğrudur, son illər texniki sahə mütəxəssislərinin biblioqrafik informasiya təminatında aparıcı müəssisə olan RETK-da kompüter texnologiyasından istifadə olunmağa başlamış, burada kompüter mərkəzi yaradılmış, kitabxana-informasiya sistemləri ilə əlaqələr qurulmuş, informasiya istifadəçilərinin İNTERNET şəbəkəsi vasitəsilə yeni informasiya əldə etməsi üçün şərait yaradılmışdır. Kitabxanada elektron məlumat bazası yaradılmış, lokal şəbəkəyə daxil olan hər bir kitabxana üçün kompüterdə ayrıca səhifə təşkil edilmişdir. Sorğu əsasında hər hansı bölgənin elmi-texniki kitabxanasının kitabxanaçısının adı, soyadı, kitabxananın fondu, oxucu tərkibi haqqında kompüter texnikası vasitəsilə informasiya almaq olar. RETK-nın kitabxana-informasiya fəaliyyət mərkəzi kimi bölgələrlə əlaqələr möhkəmləndirilməli və orada da yeni texnologiyaların tətbiqinə çalışılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // "Azərbaycan" qəzeti. – 2007. – 21 aprel.

2. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya. – 2008. – №2. – S.7-30.

3. Xələfov A. Azərbaycanada kitabxana işinin tarixi: Dərslik (3 hissədə. H.2.). – Bakı: Bakı Univrsiteti Nəşriyyatı, 2007. – 552 s.

4. Xələfov A. Respublika Elmi Texniki Kitabxanası. – Bakı, 2002. – 26s.

5. İsmayilov X.İ. *Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000): Monoqrafiya.* – Bakı, 2000. – 440 s.

6. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // “Azərbaycan” qəzeti. – 1999. – 14 mart.

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ПОИСКОВЫХ СИСТЕМ В РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

З.Т.РЗАЕВА

РЕЗЮМЕ

В статье проанализирована состояние информационно-поисковых систем в Республиканской Научно-Технической Библиотеке в годы независимости Азербайджана и сделаны выводы по формированию документов информ-мационной значимости книжных фондов от читательских потреб-ностей, запросов, интересов, от профиля занимаемой специаль-ностей.

INFORMATION FORMING OF THE SYSTEMS OF SEARCH IN THE REPUBLICAN SCIENTIFIC TECHNICAL LIBRARY IN THE YEARS OF INDRPENDENCE AZERBAIJAN

Z.T.RZAYEVA

SUMMARY

Situation and development of the information systems of search have been analysed in this article in the Republican Scientific Technical Library in the years of indrpence Azerbaijan.

*CƏMIYYƏT VƏ KİTABXANA***“MÜASİR İNFORMASIYA MƏKANI
VƏ KİTABXANALAR” MÖVZUSUNDA
ÜMUMRESPUBLİKA ELMİ-PRAKTİKİ KONFRANSI**

25 may 2010-cu ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasında (MEA MEK) “Müasir informasiya məkanı və kitabxanalar” mövzusunda Ümumrespublika elmi-praktiki konfransı keçirildi. Tədbir Azərbaycan MEA MEK-in, MEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun, Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin və M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının birgə təşkilatçılığı ilə gerçəkləşdirilmişdi.

Elmi-praktiki konfransın məqsədi Azərbaycanda kitabxana-informasiya işinin müasir standartlar səviyyəsində təşkili, bu sahədə perspektivlərin müəyyənəşdirilməsi, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) üzrə yüksək biliklərə malik kitabxanaçı kadrların yetişdirilməsi məsələlərinin müzakirəsi, bu sahədə mövcud problemlərin həlli yollarının araşdırılması məsələləri ilə bağlı idi.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının foyesində təşkil edilmiş sərgidə kitabxanaşünaslığın, bibliografiyaşünaslığın və kitabşünaslığın aktual məsələlərinə dair ədəbiyyat, o cümlədən konfransın təşkilatçısı olan müəssisələrin yeni çapdan çıxmış nəşrlərinin geniş çeşidi nümayiş etdirildi.

Ümumrespublika elmi-praktiki konfransının giriş sözü ilə **Azərbaycan MEA-nın vitse-prezidenti, akademik Arif Həşimov** açdı. O, yaşadığımız informasiya cəmiyyətində kitabxanaçılıq ənənələrinin qorunub saxlanması ilə yanaşı müasir texnologiyaların kitabxanaçılıq fəaliyyətinə nüfuzunun əhəmiyyətini qeyd etdi. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin “Kitabxanalar xalq, millət, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir” kəlamını xatırladan A.Həşimov qeyd etdi ki, bu gün aparıcı texnologiyalar kitabxana-informasiya işinin yüksək səviyyədə təşkili, milli-mənəvi dəyərlərin təbliği, bilik və informasiya, təcrübə mübadiləsinin aparılmasında misilsiz rol oynayır. Akademik mühüm sənədlərin saxlanması və qorunmasında kitabxanaların xüsusi rolunu qeyd edərək, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fəaliyyətini yüksək qiymətləndirdi.

BMT yanında İnformasiyalaşdırılma Akademiyasının akademiki, Əməkdar elm xadimi, BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfov Azərbaycan milli kitabxanaçılığının inkişafı istiqamətində görülən işlərdən söhbət açdı. O qeyd etdi ki, ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən kitabxana işinə göstərilən diqqət və qayğı kitabxanaçılıq ənənələrinin, kitabxanaçılıq fəaliyyətinin tarixində dönüş yaratmış, bu dövrdə kitabxanaçılıq işi böyük inkişaf yolu keçmişdir. Alim bildirdi ki, hazırda ölkəmizdə 12 minə yaxın kitabxana mövcuddur. Bu gün Azərbaycan mədəniyyətinin, elminin, iqtisadiyyatının dünyaya inteqrasiyası prosesləri dövlət səviyyəsində həyata keçirilir.

Milli kitabxanaşünaslıq elminin banisi və ali kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafında böyük xidmətləri olan görkəmli alim təəssüflə qeyd etdi ki, müasir informasiya cəmiyyətində bəzi informatika mütəxəssisləri müasir elektron kitabxanaların, elektron kataloqların inkişafına daha çox diqqət yetirməyə, İnternet şəbəkəsindən bəhrələnməyə və bütün informasiyaları elektron vasitələrlə əldə etməyə üstünlük verməklə ənənəvi kitabxanalardan tədricən əl çəkməyi məsləhət bilirlər. Əgər kitabxanalar yalnız informasiya cəmiyyəti nəzəriyyəçilərinin öyrənmə obyektini kimi qalarsa, deməli, kitabxanaların uzun müddət əldə etdiyi təcrübə, ənənəvi kitabxanaçılığın bütün nailiyyətləri, biliklərin idarə edilməsi texnologiyası, oxucu və kitabxanaçı probleminin davamlı öyrənilməsi və proqnozlaşdırılması imkanlarından, müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxanalarda aparılan yeniliklərin, yeni iş forma, metodlarından istifadə kitabxana informasiya və kommunikasiya texnologiyasının ənənəvi kitabxanaçılıqla əlaqələndirilməsi prosesindən istifadə etmək olduqca çətin olacaqdır. Bütün bunları nəzərə alan kitabxanalar və kitabxanaşünaslıq elmi elmi, praktik və tarixi cəhətdən əsaslandırılmayan bu səhv tendensiyaya qarşı çıxmalıdır. Kitabxanaların 5 min illik təcrübəsi əsasında informasiya cəmiyyətinin qarşıda qoyduğu aktual problemlərin öyrənilməsinə dair ciddi elmi araşdırmalar və sosioloji tədqiqatlar aparılmalı, əldə edilən nəticələr nəzəri cəhətdən əsaslandırılmalı, müasir dövr üçün ciddi tövsiyələr hazırlanmalıdır.

Professor A.Xələfov qeyd etdi ki, bu gün ölkəmizdə kitabxanaların əsas vəzifələrindən biri də tarixi həqiqətlərin beynəlxalq aləmə çatdırılmasıdır. O, bu işlərin təşkilində kitabxanaların böyük rol oynadığını söylədi, informasiya texnologiyalarının yeni nailiyyətlərinin kitabxana sistemində tətbiqinin əhəmiyyətindən danışdı. Alimin fikrincə, müasir biliklər cəmiyyətində kitabların, xüsusən də elektron vəsaitlərin rolu böyükdür. Elektron daşıyıcıların inkişafı ənənəvi kitabxanaların yaşamasına, fəaliyyət göstərməsinə, cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsində onların roluna heç bir xələl gətirmir, əksinə, onun daha da təkmilləşməsinə, oxuculara xidmət işinin daha səmərəli təşkilinə, operativliyinə kömək edir. İnformasiya cəmiyyətində kitabxana işi sahəsində sürətlə baş verən bu inqilabi dəyişikliklər, onların dərinədən öyrənilməsi,

ümumiləşdirmələr aparılması kitabxanaşünaslıq elmləri qarşısında olduqca mühüm vəzifələr qoyur. Məhz kitabxanaşünaslıq kitabxana işinin yeni şəraitə uyğunlaşmasına, informasiya elmi ilə inteqrasiyasına dair araşdırmalar aparılmalı, kitabxanalarımızı elmi-nəzəri müddəalarla silahlandırılmalıdır.

Sonra **AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun direktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, texnika elmləri doktoru, professor Rasim Əliquliyev** çıxış edərək bəşəriyyətin informasiya əsrinə qədəm qoyduğu indiki dövrdə elmi-texniki sahələrdə baş verən tərəqqi barədə danışdı. Alimin fikrincə, əldə edilən bu tərəqqi bütün sahələrlə yanaşı, xalqın milli sərvəti olan kitabxanalarda da dünya standartlarına uyğun islahatların həyata keçirilməsini zərurətini meydana çıxarır.

Professor R.Əliquliyev müxtəlif sahələrə dair qurumlarla yanaşı kitabxanaların da elektronlaşmasının əhəmiyyətindən söhbət açdı, cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında, milli-mənəvi dəyərlərimizin, tariximizin qorunmasında, fundamental elmin inkişafında elektron kitabxanaların mühüm rol oynadığını bildirdi. O, dövlət başçısı İlham Əliyevin “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi barədə Sərəncamını yüksək qiymətləndirdi. Alim bu sərəncamın ölkəmizdə kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, elmi-mədəni sərvətlərdən hərtərəfli istifadə imkanlarının genişləndirilməsi, cəmiyyətin informasiya təminatının artırılması, eləcə də Azərbaycan kitabxanalarının dünya informasiya məkanına daxil olmasının təmin edilməsi istiqamətində atılmış mühüm addımlardan olduğunu bildirdi.

Professor R.Əliquliyev dedi: “Bu gün rəqəmsal texnologiyaların dinamik inkişafı kağız üzərində olan informasiyanın, kitabların, müxtəlif sənədlərin, tarixi materialların və s. elektron formaya çevrilməsinə imkan verir. Əslində bu çox mürəkkəb bir prosesdir. Hazırda bütün dünyada kitabxana sistemində audio-video informasiya, üçölçülü kitabların geniş tətbiqi məsələləri üzərində işlər aparılır”.

Alim kitabxana istifadəçiləri auditoriyasının genişlənməsinin “Elektron Azərbaycan” Dövlət Proqramı çərçivəsində əsas məsələlərdən olduğunu, informasiya müharibəsində mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini bildirdi.

Professor R.Əliquliyev həmçinin İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun əsas fəaliyyət istiqamətlərindən birinin də müasir kitabxanaların müxtəlif problemlərinin araşdırılması məsələləri olduğunu qeyd etdi. Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılmasının modernləşdirilməsi, elektron kataloq, elektron kitabxanaların, veb saytların yaradılması, beynəlxalq informasiya mübadiləsinin aparılması, kitabxanaların beynəlxalq təşkilatlara üzv olması məsələlərinin təşkilinin Azərbaycanda biliklər iqtisadiyyatının, milli informasiya məkanının və elektron Azərbaycanın formalaşmasında mühüm amil olduğunu bildirdi.

Azərbaycan MEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun direktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, Əməkdar elm xadimi, millət vəkili, tarix elmləri doktoru, professor Yaqub Mahmudov Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması üçün beynəlxalq kitab mübadiləsinin zəruriliyindən söhbət açdı. Alim virtual məkanda tarixi faktlara əsaslanmayan məlumatların, materialların yerləşdirilməsi məsələlərinə də toxundu. Beynəlxalq aləmdə çəşqinliq yaradan bu kimi dezinformasiyanın yolverilməz olduğunu vurğuladı.

Azərbaycan MEA MEK-in direktoru, filologiya elmləri doktoru Aybəniz Əliyeva-Kəngərli ən dəyərli informasiya mənbələrindən biri olan kitabxanaların müasir informasiya məkanında oynadığı rolun əhəmiyyətinin bilavasitə onun maddi-texniki bazası, kadr potensialı ilə bağlı olduğunu qeyd etdi. O, 1925-ci ildə yaradılan MEK-in hazırda dünyanın 70 ölkəsinin 1000-dən artıq elmi müəssisə və kitabxanası ilə kitab və informasiya mübadiləsi apardığını və 1993-cü ildən Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları Federasiyasını (IFLA) üzvü olduğunu bildirdi. A.Əliyeva-Kəngərli qeyd etdi ki, MEK Şpringer, Sviits, EBSKO kimi nüfuzlu elektron nəşr paylayıcıları ilə sıx əməkdaşlıq edir və Azərbaycan MEA-nın 30-dan artıq elmi müəssisəsinə mü-təmadi olaraq dünyada nəşr olunan ən son dərgi və kitabları həm çap, həm də elektron şəkildə çatdırır.

Hazırda MEK-də fəaliyyət göstərən 10-dan çox şöbədə 150 nəfərdən artıq peşəkar kitabxanaçının çalışdığını və ümumilikdə təxminən 50 min alimə xidmət olduğunu söyləyən məruzəçi son zamanlar MEK-də bir çox əhəmiyyətli iş sahələrinin yeni texnologiyalarla təchiz olunduğunu, əhəmiyyətli kataloq sisteminin elektron kataloqla əvəzləndiyini, fondun elektron daşıyıcılara köçürülməsi, elektron kitabxananın qurulması işlərinə başlandığını bildirdi. O, eləcə də son illər ərzində kitabxanada dünyanın ən qabaqcıl avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin tətbiq edildiyini vurğuladı. A.Əliyeva-Kəngərli hazırda həmin sistemə əsasən MEA-nın digər institutları ilə birgə korporativ şəbəkə toplu kataloqun yaradıldığını da diqqətə çatdırdı. O, yaxın gələcəkdə AMEA-nın bütün elmi-tədqiqat müəssisələrinin vahid elektron kitabxanasının və elektron kataloqunun olacağını da qeyd etdi.

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi, fəlsəfə doktoru Kərim Tahirov Azərbaycan Milli Kitabxanasında dünyada əldə olunan təcrübə və biliklərə, məlumatlara əlyətərliyin təmin edilməsi, dünya oxucularına kitabxanalarımızın fondu haqqında məlumatların çatdırılması üçün elektron məlumat bazalarının yaradılması isiqamətində görülən işləri nəzərə çatdırdı. O dedi ki, 2009-cu ildə kitabxananın strukturu təkmilləşdirilmiş, Mədəniyyət və incəsənət üzrə elmi informasiya şöbəsi ləğv olunaraq, onun əsasında Analitik elektron məlumat bazasının təşkili şöbəsi və Kitab fondlarının mühafizəsi şöbəsində Avtoreferat

və dissertasiya fondu bölməsi ləğv olunaraq əvəzində yeni bir şöbə – Elektron dissertasiya fondunun təşkili və ondan istifadə şöbəsi yaradılmışdır. Bu şöbə respublikamızda 1993-cü ildən müdafiə olunmuş dissertasiyaların tammətini elektron bazasının yaradılması prosesini həyata keçirir. Hazırda bazamızda 2000-dən artıq elektron resurs vardır ki, bunlardan 969-u dissertasiyalardır.

Milli Kitabxanada Rusiya Dövlət Kitabxanasının Elektron Dissertasiya fondunun Virtual oxu zalı yaradılmışdır və il ərzində Rusiya Dövlət Kitabxanasının dissertasiya və avtoreferatlarının tammətini elektron bazasından 447 oxucuya virtual xidmət göstərilmişdir.

Analitik elektron məlumat bazasının təşkili şöbəsi “Mədəniyyət, incəsənət və turizm haqqında yeni ədəbiyyat” adlı çari bibliografik informasiya göstəricisini hazırlamaq işini davam etdirir. Vəsaitdə 2009-cu ildə kitabxanaya daxil olan çap məhsullarından Azərbaycan dilində 19 adda kitab, 6 adda jurnal və 52 adda qəzetdən, rus dilində isə 1 adda kitab, 13 adda qəzetdən mövzuya uyğun seçilən materiallar öz əksini tapıb.

K.Tahirov qeyd etdi ki, bu gün Milli Kitabxananın fondunda 4,5 milyon nüsxə ədəbiyyat saxlanılır. 2009-cu ildə kitabxanaya 20 min nüsxədən artıq yeni ədəbiyyat daxil olmuşdur. İl ərzində kitabxananın daimi oxucularının sayı 38 666 nəfər, virtual oxucuların – elektron kataloqdan və elektron kitabxanadan istifadə edən oxucuların (saytdan istifadə edənlər istisna olmaqla) sayı 118 452 nəfər, virtual sifarişin xidmətlərindən istifadə edənlərin sayı 329 nəfər, Rusiya Dövlət Kitabxanasının virtual oxu zalından istifadə edənlərin sayı 447 nəfər olmuşdur.

K.Tahirov bildirdi ki, elektron resursların yaradılması şöbəsi tərəfindən 2009-cu ildə 32 986 adda Azərbaycan və rus dilində olan çari ədəbiyyatın bibliografik yazısı yaradılaraq elektron kataloqun məlumat bazasına daxil edilib. Ümumiyyətlə, bu günə kimi 94 757 bibliografik yazı, 267 142 nüsxə ədəbiyyat elektron kataloqa daxil edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə nəşr olunan kitabların əksəriyyətinin elektron versiyası hazırlanaraq oxucuların istifadəsinə təqdim edilib.

Daha sonra məruzəçi Milli Kitabxananın “Elektron İnformasiya xidməti və KAA (kitabxanalar arası abonement)” şöbəsinin açıldığı barədə məlumat verərək qeyd etdi ki, oxucular bu şöbədə virtual sifariş, elektron kitabxana, elektron kataloq, İnternet xidmətindən istifadə edə bilərlər. Eləcə də Milli Kitabxanada olmayan kitabların, dissertasiyaların Rusiya Dövlət Kitabxanasından elektron variantını da sifariş vermək mümkündür.

K.Tahirovun fikrincə, Azərbaycan Milli Kitabxanasının nəzdində elektron kitabxananın yaradılmasında məqsəd milli kitabxana fondunun mühafizəsi, rəqəmləşdirilməsi, Azərbaycan elminin nailiyyətlərinin virtual məkanda

təbliği və informasiya təminatının təmin edilməsidir. O, Milli Kitabxanaya artıq mikrofilməşdirilmiş ədəbiyyat, kitab və dövrü mətbuat materiallarının daxil edilməsi işlərinə başlanıldığını qeyd etdi.

Ümumrespublika elmi-praktiki konfransının plenar iclasını **Azərbaycan MEA-nın vitse-prezidenti, akademik Arif Həşimov** yekunlaşdıraraq bugünkü tədbirin əhəmiyyətini bir daha vurğuladı, dinlənəcək məruzələrin və aparılacaq müzakirələrin nəticələrinin kitabxana işinin inkişafına təkan verəcəyinə əmin olduğunu söylədi.

* * *

Sonra konfrans öz işini plenar iclaslarla davam etdirdi.

“Kitabxanaşünaslıq və informasiya seksiyası”nın birinci iclasında (moderatorlar prof. A.Xələfov, MEK-ın şöbə müdiri K.Məmmədova) “Kəndli-fermer təsərrüfatı işçilərinə kitabxana-informasiya xidmətinin müasir vəziyyəti” (A.Cəfərov), “Azərbaycan MEA MEK-də elmi-tədqiqat işinin yaranması tarixi, vəziyyəti və inkişaf perspektivləri” (F.Hüseynova), “Elektron Azərbaycan” layihəsində Azərbaycan kitabxanalarının yeri (T.Mirzəyeva), “Kitabxana-informasiya xidmətinin təşkilində yeni tendensiya: pullu xidmətlərin mahiyyəti, tətbiqi və praktiki əhəmiyyəti” (K.Məmmədova), “İnformasiya xidmətinin təşkilində resursların təsnifatlandırılmasının matris modeli” (K.Qasımova) və başqa mövzularda məruzələr dinlənildi.

“Kitabxanaşünaslıq və informasiya seksiyası”nın ikinci iclasında (moderatorlar prof. X.İsmayılov, dos. Knyaz Aslan) “Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq təhsili müasir mərhələdə” (X.İsmayılov), “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya resurslarının yerləşməsinin müasir vəziyyəti” (N.İsmayılov), “Nəsirəddin Tusinin “Əxlaqi-Nasiri” əsəri və Azərbaycan kitab mədəniyyəti” (Knyaz Aslan), “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində mərkəzləşmiş kitabxana sistemləri və onların inkişaf perspektivləri” (S.Xələfova), “Səfəvilər dövrünün kitab və kitabxanaları ümumtürk mədəniyyəti kontekstində” (P.Kazımi), “BDU-nun Elmi Kitabxanasının elektron kataloqu və onun təşkili xüsusiyyətləri” (Y.Məmmədova) və s. mövzularda məruzələr maraqlı doğurdu.

“Bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq seksiyası”nda (moderatorlar f.e.d. A.Kəngərli, Q.Cəfərova) “Elm və təhsil üçün informasiya resurslarının inteqrasiyası haqqında” (S.Kondratyev), “Avropa klassiklərinin əsərlərinin Azərbaycanda tərcümələri və nəşri problemləri” (N.Mehrəliyeva), “Ədəbi bibliografik resurs: müasir vəziyyət və perspektivlər” (S.İsmayılova), “İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının bibliografik prosesləri” (X.Ağayeva), “Müasir informasiya mühitində nəşriyyatların rolu” (L.Abasova), “M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının bibliografik fəaliyyəti” (A.Vəliyeva) və digər mövzularda məruzələr diqqətlə dinlənildi.

Bununla da konfrans öz işini başa çatdırdı.

Qeyd etmək lazımdır ki, “Müasir informasiya məkanı və kitabxanalar” mövzusunda Ümumrespublika elmi-praktiki konfransının proqramı, eləcə də tezis və məruzələrin mətnləri ayrıca toplu şəkildə çap olunmuş, iştirakçılara paylanmışdır.

Ümumrespublika elmi-praktiki konfransı respublika kütləvi informasiya vasitələrində geniş işıqlandırılmış, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının saytında (www.science.gov.az), AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun saytında (www.ict.az), Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin “Rabitə dünyası” qəzetinin saytında (<http://www.rabitadunyasi.info.az>) saytında və digər çap və elektron mediada ətraflı məlumat verilmişdir.

Knyaz ASLAN

**ОБЩЕРЕСПУБЛИКАНСКАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ
КОНФЕРЕНЦИЯ НА ТЕМУ “СОВРЕМЕННОЕ
ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО И БИБЛИОТЕКИ”**

РЕЗЮМЕ

25 мая 2010 г. 25 мая 2010 г. в Центральной Научной Библиотеке НАНА при совместной организации Бакинского Государственного Университета, Азербайджанской Национальной Библиотеки им. М.Ф.Ахундова, Института Информационных Технологий НАНА и ЦНБ НАНА состоялась общереспубликанская научно-практическая конференция на тему “Современное информационное пространство и библиотеки”.

**NATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE
ON "MODERN INFORMATION SPACE AND LIBRARIES"**

SUMMARY

On May 25, 2010, National scientific-practical conference on the theme “Modern information space and libraries” organized by the Central Scientific Library (CSL) of ANAS, Baku State University, Azerbaijan National Library, Institute of Information Technology have been held in the CSL. He have been listened to lectures and he have been discussed in the conference during.

BİZİM MÜƏLLİFLƏR

Abuzər Alı oğlu XƏLƏFOV – *Əməkdar elm xadimi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırılma Akademiyasının akademiki, Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, Prezidentin fərdi təqaüdçüsü, “Şöhrət” ordenli, tarix elmləri doktoru, professor, “Kitabxanaşünaslıq və informasiya” elmi-nəzəri və praktik jurnalının təsisçisi və baş redaktoru*

Knyaz İlyas oğlu ASLAN – *Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, “Kitabxanaşünaslıq və informasiya” elmi-nəzəri və praktik jurnalının baş redaktor müavini*

Fizurə Müseyib qızı QULIYEVA – *F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının direktoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi*

Tahir Köçəri oğlu SADIQOV – *C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının direktoru*

Sara Hökməli qızı İBRAHİMOVA – *Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının Kitabxanasın direktoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi*

Tamella Ə. qızı İSMİXANOVA – *Azərbaycan Respublikası Elmi Pedaqoji Kitabxanasının direktoru*

Pərviz Firudin oğlu KAZİMİ – *Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müəllimi, “Kitabxanaşünaslıq və informasiya” elmi-nəzəri və praktik jurnalının məsul katibi*

Azad İsa oğlu QURBANOV – *Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq kafedrasının nəzdindəki “Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi” elmi-tədqiqat laboratoriyasının əməkdaşı, fizika-riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

Zahidə Tofiq qızı RZAYEVA – *Bakı Dövlət Universiteti Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının müəllimi*

AUTHORS OUR

Abuzar Ali oğlu KHALAFOV – *Honoured Science worker, Honoured Culture worker, Academician of International Academy by UNO, Chief of the of the Library Sciences department of the Baku State University, Doctor of Historical Sciences, Professor, Founder and Editor-in-chief “Library Study and Information” scientific-theoretical and practical journal*

Knyaz Ilyas oğlu ASLAN – *Doctor of Philosophy of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant editor-in-chief “Library Study and Information” scientific-theoretical and practical journal*

Fizura Museyib gizi GULIYEVA – *Director of the Republican Child Library named after F.Kocherli, Honoured culture worker*

Tahir Kochari oğlu SADIQOV – *Director of the Republican Youth Library named after J.Jabbarli*

Sara Hokmali gizi IBRAHIMOVA – *Director of the Scientific Library of Baku State University, Honoured culture worker*

Tamella A. gizi ISMIXANOVA – *Director of the Scientific Pedagogical Library of Azerbaijan Republic*

Parviz Firudin oğlu KAZIMI – *Teacher of the Library Sciences department of the Baku State University, Executive Secretary “Library Study and Information” scientific-theoretical and practical journal*

Azad Isa oğlu GURBANOV – *Employee “The computerization of library processes” Scientific Research Laboratory of the Baku State University, Doctor of Philosophy of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor*

Zahida Tofiq gizi RZAYEVA – *Teacher of the Library resources and information systems of search department of the Baku State University*

НАШИ АВТОРЫ

Абузар АЛЫ оглу ХАЛАФОВ – *Заслуженный деятель науки, Заслуженный работник культуры, академик Международной Академии при ООН, зав. кафедры Библиотекovedения Бакинского Государственного Университета, доктор исторических наук, профессор, учредитель и главный редактор научно-теоретического и практического журнала “Библиотекovedение и информация”*

Князь Ильяс оглу АСЛАН – *доцент кафедры Библиотекovedения Бакинского Государственного Университета, доктор философии по педагогическим наукам, заместитель главного редактора научно-теоретического и практического журнала “Библиотекovedение и информация”*

Физура Мусеиб кзы ГУЛИЕВА – *директор Республиканской Детской Библиотеки имени Ф.Кочарли, Заслуженный работник культуры*

Тахир Кочари оглу САДЫГОВ – *директор Республиканской Юношеской Библиотеки имени Дж. Джаббарлы*

Сара Окмали кзы ИБРАГИМОВА – *директор Научной Библиотеки Бакинского Государственного Университета, Заслуженный работник культуры*

Тамелла А. кзы ИСМИХАНОВА – *директор Научно-Педагогической Библиотеки Азербайджанской Республики*

Парвиз Фирудин оглу КАЗЫМИ – *преподаватель кафедры Библиотекovedения Бакинского Государственного Университета, ответственный секретарь научно-теоретического и практического журнала “Библиотекovedение и информация”*

Азад Иса оглу КУРБАНОВ – *сотрудник научно-исследовательской лаборатории «Компьютеризация библиотечного дела» БГУ, доктор философии по физико-математических наук, доцент*

Захида Тофиг кзы РЗАЕВА – *преподаватель кафедры Библиотечные ресурсы и информационно-поисковые системы Бакинского Государственного Университета*

M Ü N D Ə R İ C A T

A.A.XƏLƏFOV	Kitabxanaçılıq fikirlərinin meydana gəlməsi, təşəkkülü və inkişafı.....	7
Knyaz ASLAN	Seyid Əzim Şirvaninin yazdığı məktəb dərsliklərində elm və maarifçilik məsələləri.....	21
F.M.QULİYEVA	F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması xüsusiyyətləri.....	30
T.K.SADIQOV	C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası müstəqillik illərində.....	38
S.H.İBRAHİMOVA	Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının informasiyalaşdırılması və informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması tendensiyasının əsas istiqamətləri.....	47
T.Ə.İSMİXANOVA	Azərbaycan Respublikası Elmi Pedaqoji Kitabxanasının müstəqillik illərindəki fəaliyyəti.....	54
P.F.KAZİMİ	Türk xalqlarının kitab və kitabxana mədəniyyətində lüğətçilik ənənələri.....	64
A.İ.QURBANOV	DSPACE elektron kitabxanalar, rəqəmsal kolleksiyalar elektron sənəd arxivlərinin yaradılması vasitəsi kimi.....	71
Z.T.RZAYEVA	Müstəqillik şəraitində Respublika Elmi Texniki Kitabxanasında informasiya axtarış sistemlərinin formalaşması.....	75
Knyaz ASLAN	“Müasir informasiya məkanı və kitabxanalar” mövzusunda ümumrespublika elmi-praktik konfransı.....	83
	Bizim müəlliflər.....	90

C O N T E N T S

A.A.KHALAFOV	The formation, evolution and development of library opinions.....	7
Knyaz ASLAN	Motives of science and upbringing of Seyid Azim Shirvani in the textbook.....	21
F.M.GULIYEVA	Automatize of the library processes in the Republic Child Library named after F.Kocherli.....	30
T.K.SADIQOV	Republican Youth Library named after J.Jabbarli in the years of independence.....	38
S.H.IBRAHIMOVA	The key priorities of the tendency in formation informational culture and informationalization of Scientific Library of Baku State University.....	47
T.A.ISMIXANOVA	The activity of Scientific Pedagogical Library of Azerbaijan Republic in the years of independence.....	54
P.F.KAZIMI	The dictionary tradition in the Turkish nations book and library culture.....	64
A.I.GURBANOV	DSpace, as the tool for creation of electron libraries, digital collections and archives.....	71
Z.T.RZAYEVA	Information forming of the systems of search in the Republican Scientific Technical Library in the years of independence Azerbaijan.....	75
Knyaz ASLAN	National scientific-practical conference on “Modern information space and libraries”.....	83
	Authors ou r.....	90

СОДЕРЖАНИЕ

А.А.ХАЛАФОВ	Создание, возрождение и развитие библиотечной мысли.....	7
Князь АСЛАН	Научные и воспитательные идеи в учебниках, написанными Сеида Азим Ширвани.....	21
Ф.М.ГУЛИЕВА	Характеристика автоматизации библиотечных процессов в Республиканской Детской Библиотеке имени Ф.Кочарли.....	30
Т.К.САДЫГОВ	Республиканская Юношеская Библиотека имени Дж. Джаббарлы в независимые годы	38
С.О.ИБРАГИМОВА	Основные направления тенденции информатизации Научной Библиотеки Бакинского Государственного Университета и формирование культуры информации.....	47
Т.А.ИСМИХАНОВА	Деятельность Республиканской Научно-Педагогической Библиотеки в годы независимости.....	54
П.Ф.КАЗЫМИ	Словаретворческие традиции в книжной и библиотечной культуре тюркских народов..	64
А.И.КУРБАНОВ	DSpace как средство создания электронных библиотек, цифровых коллекций и электронных архивов.....	71
З.Т.РЗАЕВА	Формирование информационно-поисковых систем в Республиканской Научно-Технической Библиотеке в годы независимости...	75
Князь АСЛАН	Общереспубликанская научно-практическая конференция на тему “Современное информационное пространство и библиотеки”.....	83
	Наши авторы.....	90

MÜƏLLİFLƏRİN NƏZƏRİNƏ!

“Kitabxanaşünaslıq və informasiya” elmi-nəzəri və praktik jurnalının redaksiyasına təqdim edilən elmi məqalələr göstərilən qaydalar əsasında tərtib edilməlidir:

- 1) Format – A4; Sətirlərarası interval – 1,0;
Yuxarıdan 2,5 sm; Aşağıdan 2,5 sm; Soldan 3,5 sm; Sağdan 1,5 sm.
Məqalələrin həcmi 1 çap vərəqindən artıq olmamalıdır.*
- 2) Şrift dəsti:
Azərbaycan dilində – Times New Roman
İngilis dilində – Times New Roman
Rus – Times New Roman
Şriftlərin ölçüsü 12 (Word 2003).*
- 3) Hər bir elmi məqalənin ingilis və rus dillərində xülasələri olmalı, burada məqalənin ingilis və rus dillərində adı da öz əksini tapmalıdır.*
- 4) Elmi məqalələr və xülasələr kompüterdə çap olunmuş şəkildə disklə birlikdə təqdim olunmalıdır. Disklər geri qaytarılmır.*
- 5) Müəllif haqqında aydın məlumat verilməklə, ad, ata adı, soyad açıq yazılmalı, işlədiyi və ya oxuduğu müəssisənin adı tam şəkildə yazılmalıdır.*
- 6) Hər bir elmi məqaləyə 2 mütəxəssis rəy verməlidir.*

*Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 3135. 16.03.2010.*

Yığılmağa verilmişdir: 15.05.2010.

Çapa imzalanmışdır: 18.06.2010.

Formatı 70x100/8

Həcmi 6 ç.v.

*Bakı şəhəri, Az1148., Z.Xəlilov küçəsi, 23
Bakı Universiteti Nəşriyyatının mətbəəsi*